

Valg av ordfører ved supplerende stemmegivning

En empirisk analyse av ordførervalgene
i 48 norske kommuner i 2007

Dag Arne Christensen
Jacob Aars

Valg av ordfører ved supplerende stemmegivning

En empirisk analyse av ordførervalgene
i 48 norske kommuner i 2007

Dag Arne Christensen
Jacob Aars

Februar 2008

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER
Universitetsforskning Bergen

© Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) 2008

Design og trykk: Master Trykk og Kopi A/S

ISBN 13: 978-82-8095-054-3

ISBN 10: 82-8095-054-0

ISSN 1503-4844

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) har en tredelt publikasjonsserie. Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsutvalg oppnevnt av avdelingsstyret for Rokkansenteret.

Redaksjonsutvalget har ansvar for å vurdere og plassere publikasjonene som henholdsvis rapporter, notater og særtrykk.

I rapportserien trykkes avhandlinger og ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter. Manuskriptene er vurdert av minst en fagfelle.

Som notater trykkes arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Manuskripter som trykkes som notater godkjennes av prosjektleder.

Som særtrykk utgis arbeider som allerede er publisert i vitenskapelige tidsskrift eller i bøker

Innhold

Innhold	iii
Forord	v
Sammendrag	vii
Summary	ix
1. Valg av ordførere med supplerende stemmegivning: Konsekvenser for ordførervalgene	11
2. Hvem vant og med hvor mye?	27
3. Hvordan brukte velgerne SV?	45
4. Hvem fikk flest førstestemmer, og hvorfor?	63
5. Ordførervalgets ulike faser: Informasjon og gjennomføring	69
6. Hovedkonklusjoner og oppsummerende kommentarer	77
Litteratur	80
Appendiks A	85
Report series Røkkansenteret	86

Forord

I forbindelse med kommunestyrevalgene høsten 2007 ble det gjennomført forsøk med direkte valg av ordførere i 50 kommuner. I 48 av disse kommunene ble supplerende stemmegivning benyttet for å velge ordførere. Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) tok initiativ til å evaluere forsøkene, og oppdraget ble gitt til en forskergruppe fra Rokkansenteret, Universitetet i Bergen. Forskergruppen har bestått av dr. philos Dag Arne Christensen (prosjektleder), dr. polit Jacob Aars og forskingsassistent Bjarne Folkestad.

Analysene i rapporten bygget på et rikholdig datamateriale: valgoppgjøret i samtlige 48 kommuner: E-postbaserte spørreundersøkelser til både ordfører kandidater og valgstyresekretærer og en intervjuundersøkelse blant et utvalg velgere i alle forsøkskommunene. Bjarne Folkestad og Hans-Erik Ringkjøb har lagt ned en betydelig innsats med innsamling og tilrettelegging av data til prosjektet, og takkes herved. En spesiell takk også til Tor Midtbø og Kristin Strømsnes som har gitt nyttige kommentarer til enkelte av analysene i rapporten. Takk også til forskergruppen Demokrati, makt og forvaltning ved Rokkansenteret, som har kommentert et tidlig utkast av manuskriptet. Endelig takkes ordfører kandidater og valgmedarbeidere, som har tatt seg tid til å svare på våre spørsmål. Samarbeidet med Kommunalavdelingen i KRD har vært godt underveis i prosjektet.

Bergen, februar 2008
Dag Arne Christensen
Jacob Aars

Sammendrag

Parallelt med kommunestyrevalgene høsten 2007 ble det gjennomført forsøk med direkte valg av ordfører i 50 kommuner. I 48 av disse kommunene ble ordføreren valgt ved hjelp av supplerende stemmegivning (SV). SV er et preferansesystem, der ideen er at velgerne ved å rangere to kandidater på stemmeseddelen skal få innflytelse på hvem som til slutt vinner valget. Hvis den kandidaten velgeren foretrekker mest ikke får nok stemmer til å bli valgt, har velgeren fremdeles en mulighet til å bestemme skjebnen til de andre kandidatene i valget. I de 48 kommunene kunne velgerne rangere to kandidater på stemmeseddelen, et første- og et andrevalg. Valgoppgjøret med SV er slik at hvis en kandidat får mer enn 50 prosent av førstestemmene, har vedkommende vunnet valget. Hvis ikke elimineres samtlige kandidater med unntak av de to med flest førstestemmer, før en andre (og endelig) opptelling foretas. I denne opptellingsrunden tas den hensyn til andrepreferansene til velgere som har avgitt en førstepreferanse for de eliminerte kandidatene. Den av de to gjestående kandidatene som nå får fleste første- og andrestemmer vinner valget.

Denne rapporten oppsummerer innledningsvis diskusjonen som førte frem til at SV ble vurdert som den beste valgmetoden for å velge ordførere. Det knyttet seg først og fremst to forventinger til SV: a) valgmetoden skulle bidra til å velge ordførere med bred velgeroppslutning (sammenliknet med flertallsvalg), og b) valget av ordfører skulle skje med en valgordning som var enkel å bruke for velgerne. De empiriske analysene i rapporten ser nærmere på hvorvidt forventningene ble innfridd.

Analysen viser at et flertall av ordførerne (27) ble valgt med mer enn halvparten av første- og andrestemmene. 15 av disse oppnådde dette flertallet allerede etter opptellingen av førstestemmene. 3 av de 48 ordførerne ville ikke blitt valgt hvis ordfører kandidatens andel av førstestemmene hadde blitt lagt til grunn. I gjennomsnitt fikk de direktevalgte ordførerne oppslutning fra i overkant av 51 prosent av stemmene. Det er videre sannsynlig at andre valgmetoder, som alternativ stemmegivning (full rangering av kandidatene) eller omvalg mellom de to toppkandidatene, kunne gitt andre vinnere. Det er argument for at flere av de 21 ordførerne som ble valgt med under halvparten av stemmene ikke hadde bred velgerstøtte. SV gir (som forventet) ingen garanti for at det velges ordførere med en majoritet (over halvparten) av bak seg. SV gjør det også mulig å velge ordførere som har en majoritet av velgerne mot seg.

Rapporten viser at over halvparten av velgerne benyttet seg av muligheten til å krysse for to kandidater. Et stort flertall av velgerne stemte på en av de to toppkandidatene, enten med første- eller andrestemmen. Velgere som ga en førstestemme til en kandidat som ble eliminert i første opptellingsrunde hadde det noe vanskeligere. I gjennomsnitt tilhørte 30 prosent av velgerne denne gruppen. Nærmere 60 prosent av stemmesedlene til denne velgergruppen kunne ikke overføres til de to finalekandi-

datene. Her var det stor variasjon kommunene imellom. Vår analyse tyder på at det først og fremst var avstanden mellom de to toppkandidatene som påvirket antallet effektive (overførbare) andrestemmer. Velgerne ser med andre ord ut til å ha vært mer villige til å gi andrestemmen til en av de to toppkandidatene i kommuner der konkurransen mellom de to var tett. Resultatene tyder på at partisystemet i kommunene gir velgerne god hjelp på veien i ordførervalget. Svært mange ga ordførerstemme til ett av de partiene som lå nærmest det de stemte på i kommunestyrevalget. Mange velgerne brukte andrestemmen på samme måte.

Når det gjelder ordfører kandidatens popularitet, viser undersøkelsen at velgerne foretrakk ordfører kandidater med tidligere ordfører erfaring og som hadde et stort parti i ryggen. Hvorvidt den enkelte ordfører kandidat var ung eller eldre, mann eller kvinne, hadde ingen markert betydning for deres andel av førstestemmene.

Den praktiske gjennomføringen av ordførervalget har vi diskutert i forhold til tre faser: 1) Forarbeidet til valget, 2) Valgdag og stemmegivning og 3) Valgoppgjøret. Velgerne var i all hovedsak tilfredse med det kommunale informasjonsarbeidet. Viktigste kilde til informasjon var posten. Mens velgerne oppfattet den nye valgordningen som enkel å forstå, var ordfører kandidatene og valgstyresekretærene noe mer kritiske. De ulike svarene kan skyldes at de aktuelle gruppene opplever forskjellige behov for å forstå detaljene i valgordningen. Gjennomgangen av valgoppgjøret skapte heller ikke et entydig inntrykk. Et klart flertall av valgstyresekretærene mente det var greit å forstå reglene for stemmetelling og kandidat kåring, men vår kontrolltelling av valgoppgjøret viser at det ble gjort enkelte feil i forhold til oppslutningen om vinnerkandidaten samtidig som praksisen varierte fra kommune til kommune.

I rapportens siste kapittel reises spørsmålet om SV er en god metode for å kåre vinneren av et direkte ordførervalg. Svaret er selvsagt avhengig av hva man normativt sett vil oppnå (eller unngå). SV gir ingen garanti mot å få valgt ordførere med lav oppslutning, og heller ikke mot at det velges ordførere som kollektivt sett er uønsket av velgerne. I britisk faglitteratur er det vist til at enkle justeringer av SV kan løse disse problemene. En metode kalt SV-pluss gir velgere anledning til å rangere samtlige kandidater (hvis ønskelig), samtidig som reglene for valgoppgjøret er de samme. Disse forskerne mener SV-pluss (sannsynligvis) vil bidra til økt oppslutning om de valgte ordførerne, samtidig som sannsynligheten for å velge ordførere med en velgermajoritet mot seg reduseres. Forutsetningen er at velgerne bruker anledningen til å rangere mer enn to kandidater, noe som er usikkert. Et annet poeng er at det knytter seg visse kostnader til å be velgerne avgi mange preferanser, som de kanskje ikke har. Til tross for slike prinsipielle og tekniske argumenter, så viser resultatene fra de norske ordførervalgene at forventningen til at SV skulle bidra til å velge ordførere med større oppslutning enn et ordinært flertallsvalg ble delvis innfridde. Likevel gir SV ingen garanti mot at det i eventuelle framtidige ordførervalg kåres ordførere med lav oppslutning. Det vil i følge denne undersøkelsen være avhengig av graden av konkurranse om ordførervervet, antallet velgere som avgir en andrepreferanse og ikke minst antallet andrepreferanser som kan overføres til de to gjenstående toppkandidatene i en eventuell andre opptellingsrunde.

Summary

In 2007 direct elections for mayors were held in 50 Norwegian municipalities. In 48 of them they were elected using the supplementary vote (SV) method. Under SV voters are allowed to rank order two candidates. If one of the two candidates is supported by over 50% of the voters first preferences he or she is declared winner. Otherwise all but the top two candidates are eliminated from the contest. Then, all second preferences of voters expressing a first preference for one of the eliminated candidates are taken into account. The candidate winning most first and second votes is declared winner. This report summarises the discussion which led to the adoption of SV, and analyses the most important propositions that were advanced in favour of SV. It was assumed that SV was a simple system to use for voters and that most mayor would come close to be elected on the basis of an overall majority of the votes (more than 50 per cent of both first and second preferences).

The analysis shows that a majority of the victors (27 mayors) in the mayoral election were elected with a majority of first and second preferences. That said, it can be argued that several of the 21 mayors elected with a minority of the votes may not have commanded a «popular mandate». We also show that the overall majority of voters used either their first- or second vote for one of the top two candidates. However, many voters supporting an eliminated candidate with their first vote did not use their second vote for one of the top two remaining candidates (voted ineffectively). The number of effective second votes is not identical across municipalities, but is substantial and ranges from 61,8 % to 25,3% of all votes. Why do supporters of third candidates in some municipalities vote more effectively than others? The analysis shows that this is partly a consequence of a big gap between the first and the second candidate, and not the number of candidates running.

Based on the literature and the empirical findings the report ends by discussing if SV is a desirable way of choosing a mayor. According to British research a simple amendment of the original SV procedure will avoid some of its problems. Under the so-called SV-plus method voters are not asked to give just a first and second choice, but are asked to rank all candidates or as many as they want. All other steps are identical to the normal SV procedure. Contrary to SV, all ballots expressing a rank order between the top two candidates will be taken into account. The claim is that under SV-plus, mayor will properly claim to have a majority of the votes. This however, depends on how many voters that actually rank order the two candidates. SV-plus will also come at the cost of asking voters to indicate their second, third etc. preference. I sum improving SV by introducing SV-plus will come at the cost of complicating the counting procedure and the way the system is to be explained (and used) to voters.

1. Valg av ordførere med supplerende stemmegivning: Konsekvenser for ordførervalgene

I de tre siste kommunestyrevalgene har et varierende antall kommuner gjennomført forsøk med direktevalg av ordfører.¹ Norsk forskning (og evaluering) har så langt vært opptatt av direktevalg som en demokrati- og styringsreform (Buck mfl. 2001, 2005). Hvilket valgsystem som skal benyttes for å utpeke vinneren av ordførervalgene, har blitt viet liten oppmerksomhet. Ett fellestrekk ved de første to forsøksrundene (1999 og 2003) var at kommunene selv fikk bestemme hvordan ordføreren skulle velges. Samtlige forsøkskommuner (men unntak av en) gjennomførte ordførervalget som et enkelt flertallsvalg eller flertallsvalg i to omganger. I forkant av ordførervalgene i 2007 ble valgmåten standardisert. Samtlige ordførere (så fremt det ble nominert mer enn 2 kandidater) skulle nå velges med *supplerende stemmegivning* (SV)². SV er et *preferanse-system*³, der ideen er at velgerne ved å *rangere* kandidatene på stemmeseddelen skal få innflytelse på hvem som til slutt vinner valget (Elige 1997). Hvis kandidaten velgeren har størst sympati for ikke får nok stemmer til å bli valgt, kan velgeren fremdeles ha en sjanse til å bestemme skjebnen til de resterende kandidatene i valget. Den norske varianten av SV gir velgeren anledning til å rangere to kandidater på stemmeseddelen, en førstepreferanse og en andrepreferanse. Får en kandidat mer enn 50 prosent av førstepreferansene, har vedkommende vunnet. Hvis ikke, elimineres samtlige kandidater med unntak av de *to med flest førstestemmer*, før en andre (og endelig) opptelling foretas. I denne opptellingsrunden blir andrepreferansene til velgere som har avgitt en førstepreferanse for en av de eliminerte kandidatene tatt hensyn til. Den av de to gjenstående kandidatene som nå får flest første- og andrestemmer vinner valget. Det knyttet seg to forventinger til det å velge ordfører ved hjelp av SV (Ot.prp.nr.96 2005–2006:25–26): a) metoden skulle bidra til å velge ordførere med bred folkelig

1 Sett i et internasjonalt perspektiv er reformen ikke noen overraskelse. Direkte ordførervalg er innført i land som Italia, Tyskland og Storbritannia (Buck mfl. 2001, Sandford 2004, Game 2003). Direkte ordførervalg er ett av mange virkemiddel som er tatt i bruk for å øke valgdeltakelsen. Komparative studier av demokratiutvikling i en rekke europeiske stater har kunnet påvise en utvikling imot en mer direkte- eller deltakerdemokratisk retning (Scarrow 2001).

2 Supplementary Vote (SV).

3 Preferansevalg er ikke entydig definert i komparativ valgsystemlitteratur, noe som kan virke forvirrende (Reilly 2004). Preferansevalgssystemer gis ulike navn i ulike land, og benyttes også for å beskrive enkelte åpne proporsjonale listesystemer. Sistnevnte gjelder blant annet det irske valgsystemet der velgerne kan rangere kandidater fra ulike partier på stemmeseddelen.

støtte (sammenliknet med simpelt flertallsvalg), og b) valget av ordfører skulle skje med en valgordning som var enkel for velgerne å bruke.⁴

Denne rapporten ser nærmere på hvorvidt disse to forventningene ble innfridd. Bidrar SV, sammenliknet med andre valgsystemer, til å velge ordførere med bred oppslutning fra velgere? Er SV lettere å bruke enn andre valgsystemer? I analysen reises spørsmål som: Kunne valgresultatet sett annerledes ut hvis ordføreren hadde blitt valgt med en annen valgordning? Hvordan tok velgerne i bruk valgsystemet? Hvilke ordførerkandidater ble straffet og belønnet av velgerne? Siktemålet er å studere hvordan SV fungerer i norske ordførervalg. Utover det å studere selve valget, ønsker vi å drøfte styrken og svakheten til de ulike valgsystemene som ble vurdert i forbindelse med innføringen av SV. I de påfølgende avsnittene utdypes problemstillingene i rapporten.

Dette kapitlet trekker opp sentrale spørsmål og forventninger til ordningens betydning for ordførervalgene. Først ser vi på utformingen av SV i norske ordførervalg. Deretter plasseres SV i forhold til andre valgsystemer. Så systematiseres begrunnelsene for å velge nettopp SV. Kapitlet avsluttes med en gjennomgang av de 48 forsøkskommunene og rapportens datagrunnlag. Kapittel 2 analyserer valgresultatet, og diskuterer utfallet i lys av andre metoder for å velge ordfører. Kapittel 3 ser nærmere på velgernes bruk av SV. Grep velgerne muligheten til å stemme på to kandidater? Og, brukte velgerne andrestemmen slik at den fikk betydning for valget mellom de to kandidatene som stod igjen i den andre opptellingsrunden? Kapittel 4 analyserer oppslutningen om ordførerkandidatene, mens kapittel 5 fokuserer på den praktiske gjennomføringen av ordførervalgene.

SV i norske ordførervalg: Bakgrunn og utforming

Supplerende stemmegivning er ikke et veletablert valgsystem. Ordningen er lite brukt i andre land, og heller ikke mye diskutert i standardlitteraturen om valgsystemer. SV tilhører en kategori av valgmåter som i litteraturen går under navnet *betinget stemmegivning*⁵ (Reilly 1997). Betinget stemmegivning kommer i ulike varianter, og hovedforskjellen mellom disse går på antallet kandidater velgerne kan rangere. SV begrenser dette antallet til to kandidater.⁶

Queensland (Australia) benyttet betinget stemmegivning mellom 1892 og 1942. Velgerne fikk rangere så mange kandidater som de ønsket. SV ble også brukt i demokraterne sine primærvalg i Alabama (USA) mellom 1915 og 1931. Her kunne velgerne rangere to kandidater. Sri Lanka har brukt SV i sine presidentvalg siden 1982, og gir velgerne anledning til å rangere inntil tre kandidater. Endelig har SV nylig blitt tatt

4 Preferansevalg (som SV) kan selvsagt benyttes også i folkeavstemninger med flere enn to alternativer. En preferansemetode ble blant annet benyttet i flere danske kommuner i forbindelse med de mange folkeavstemningene om kommunesammenslåinger i etterkant av strukturkomisjonens innstilling (Se Jørgensen 2006). I mai 2007 ble velgerne i Frederiksværk-Hundested kommune invitert til å rangere (med tall) fire konkrete navnealternativ for kommunen på stemmeseddelen (se www.fhkommune.dk).

5 Contingent Vote (CV).

6 Top-two Instant-runoff voting (Top-two IRV), eller batch-style IRV.

i bruk i Storbritannia etter at Labour-regjeringen hadde nedsatt en valgkommisjon (Plant-kommisjonen) for å se på ulike valgsystemer for britiske parlamentsvalg. Det var denne kommisjonen som ga metoden navnet supplerende stemmegivning. Selv om SV opprinnelig ble utformet for parlamentsvalgene, benyttes SV nå for å velge ordførere i 12 britiske kommuner (deriblant London) (Van der Kolk mfl. 2004). Vi kommer tilbake til erfaringene fra disse landene i analysen av de norske valgresultatene, men tar med oss at den britiske varianten av SV er identisk med den som i 2007 ble benyttet for å velge ordførere i 48 norske kommuner.

Forskriftene til de norske ordførervalgene slår fast at valget (såfremt det nomineres mer enn to kandidater) skal foregå som preferansevalg (forskrift valgperioden 2007–2011). Stemmeseddelen skal angi ordfører kandidatene ved alfabetisk opplisting (etternavn), og velgerne kan rangere inntil to ordfører kandidater. Som det fremgår av figur 1.1 gjør velgeren dette ved å sette ett kryss bak ønsket ordfører i kolonnen «Førstevalg». I tillegg kan velgeren stemme på ytterligere en kandidat i kolonnen «Andrevalg». Det er opp til den enkelte velgerne om han/hun ønsker å avgi en andrepreferanse.

Figur 1.1 Eksempel på stemmeseddel ved ordførervalg i Norge.

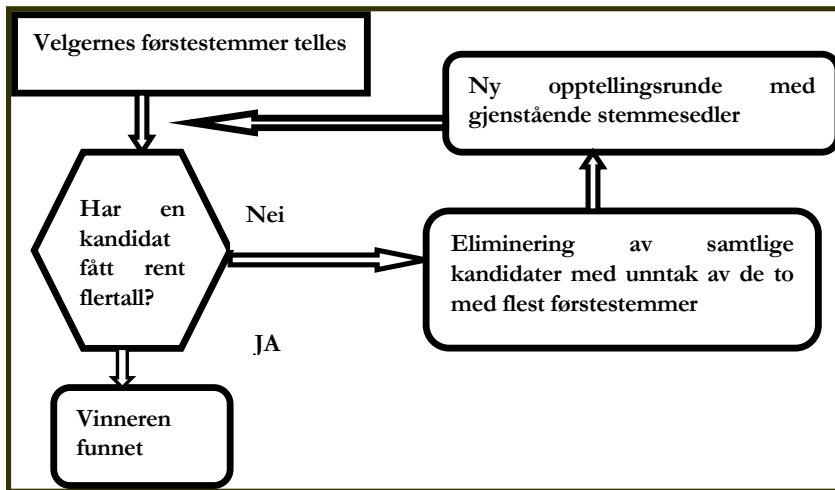
Du kan kun sette ett kryss i hver kolonne

Sett kryss bak navnet til kandidaten du helst ønsker som ordfører i kolonnen for «Førstevalg». Du *kan* også stemme på en kandidat som ditt andrevalg. Dette gjør du ved å sette kryss bak kandidatens navn i kolonnen for «Andrevalg».

	Ordførerkandidater	Førstevalg	Andrevalg
1	Ole Hansen f. 1968 (Det norske arbeiderparti)		
2	Åse Lie f. 1950 (Høyre)		
3	Ola Nordmann f. 1946 (Sosialistisk Venstreparti)		
4	Guri Pedersen f. 1949 (Senterpartiet)		
5	Peder Øy f. 1965 (Venstre)		

Figur 1.2 viser valgoppgjøret ved ordførervalgene. Det fremgår at det maksimale antallet opptellingsrunder er to. Først telles velgernes førstevalg, og får en kandidat mer enn 50 prosent av førstestemmene, er vedkommende valgt. I så fall rekker det med én opptellingsrunde. Hvis ingen får 50 prosent av førstestemmene, elimineres alle kandidatene foruten de to med flest førstestemmer. Stemmesedlene til velgere som stemte på eliminerte kandidater telles så på nytt med basis i andrestemmene til de to kandidatene som står igjen. Legg merke til at man i andre opptellingsrunde legger til side alle stemmesedlene hvor de to toppkandidatene er rangert først (andrestemmene på disse stemmesedlene telles altså ikke). Den som har fått flest første- og andrestemmer er valgt.

Figur 1.2 Valgoppgjøret i norske ordførervalg.

Tabell 1.1 viser valgresultatet i Skånland kommune og illustrerer hvordan SV fungerer i en kommune med 3 konkurrerende ordførerkandidater. I Skånland ble det avgitt 1356 gyldige ordførerstemmer. Valget viste seg å stå mellom Svein Berg fra Arbeiderpartiet og Høyres Håkon Brox i andre opptellingsrunde. Anne Karin Rolfsen ble eliminert i første opptellingsrunde, og av de 167 som hadde stemt på henne ga 42 sin andrestemme til Svein Berg, mens 56 brukte andrestemmen på Håkon Brox. Til tross for at Berg ledet etter opptellingen av førstestemmene fikk han færre andrestemmer enn Brox. Likevel var det ikke tilstrekkelig til å ta igjen Berg, som vant med totalt 664 stemmer (622 førstestemmer + 42 andrestemmer), noe som tilsvarte 48.9 prosent av de gyldige ordførerstemmene. Konkurransen mellom de to var imidlertid svært tett, og det stod til slutt på 41 stemmer i favør av Berg. Legg merke til at av de 167 stemmesedler på Anne Karin Rolfsen kunne bare 98 stemmer overføres til de to gjenstående toppkandidatene i andre opptellingsrunde. Siden det i Skånland bare var 3 kandidater som konkurrerte om ordførervervet, er det enkelt å se at 69 velgere (167–98) hadde valgt å bare gi ett kryss til Rolfsen, og følgelig unnlatt å prioritere mellom de to andre kandidatene. Med andre ord: Ordførervervet i Skånland kunne ha gått til Brox hvis disse 69 velgerne hadde gitt ham sin andrestemme istedenfor å kun krysse for Rolfsen. Valgresultatet i Skånland viser videre at SV ikke kan garantere at den valgte ordføreren har en rent flertall av stemmene bak seg (halvparten av stemmene). Hvis få velgere avgir andrestemme, eller bruker andrestemmen på andre enn de to finalistkandidatene, vil SV (i praksis) fungere som en vanlig flertallsvalgordning. Dette skal vi se nærmere på i den empiriske analysen.

Tabell 1.1 Valgresultat: Skånland Kommune

	Svein Berg (DNA)	Håkon Brox (H)	Anne Karin Rolfsen (KrF)	N
1. Stemmer	622 (45.2 %)	567 (41.2 %)	167 (12.13 %)	1356
2. Stemmer	42 (25.15 %)	56 (33.53 %)		98
Totalt	664 (48.96 %)	623 (45.94 %)		

Beslutningen om å velge ordfører ved hjelp av SV var ikke basert på en forutgående debatt i Stortinget, men på et forskernotat bestilt av Kommunal- og Regionaldepartementet (Bakken 2005), en høringsrunde i kommunene og en etterfølgende odelstingsproposisjon (Ot.prp.nr.96 2005–2006). At SV ble brukt i det første direkte ordførervalget i London i mai 2000 er trolig en viktig forklaring til at nettopp denne metoden ble valgt. Gitt de sparsomme erfaringene med valgmåten er dette likevel noe overraskende. Blant annet er det ikke referanser til nyere (kritisk) britisk forskning om SV i beslutningsunderlaget (se Van der Kolk mfl. 2004). I odelstingsproposisjonen (basert på forskernotatet) vurderes foruten SV fire konkrete valgsystemer: *Flertallsvalg*, *Alternativ Stemmegivning (AV)*, og *flertallsvalg i to omganger*.⁷ Før vi ser nærmere på argumentene som gikk i favør av SV, gis det en oversikt over hvordan de tre andre valgmåtene skiller seg fra SV. Vi starter med den hyppigst brukte metoden, flertallsvalg i en valgomgang.

Simpelt flertall ⁸

Den mest kjente varianten av flertallsvalg er den britiske. Ordningen er svært enkel: Den kandidaten som får flest stemmer blir valgt uavhengig av hvor mange kandidater/partier som deltar i valget (simpelt flertall). En kandidat kan således vinne med alt fra 20 til 90 prosent av stemmene. Ordningen blir, foruten i Storbritannia, benyttet i USA, Canada og New Zealand (til 1994) (IDEA 1997). Kritikken mot ordningen er at den ikke ivaretar prinsippet om at en valgordning skal være representativ. Det er således ikke overraskende at det har vært (og er) debatt om valgsystemet i britisk politikk (Farrell 1997; Bogdanor 1997; Dunleavy mfl. 1998; Mitchell 2005). En grunn til det er at valgsystemet over tid har utviklet seg mer i retning av et flertalls- heller enn et majoritetssystem. I de fire valgene på 1950-tallet ble i snitt 13,5 prosent (eller 86) av parlamentsmedlemmene valgt uten støtte fra majoriteten av velgerne i de enkelte valgkretsene (altså med mindre enn 50 prosent av stemmene). Ser vi på de to valgene på 1990-tallet, var tilsvarende tall hele 44 prosent (eller 286). Det betyr at andelen såkalte bortkastede stemmer (som ikke får betydning for valget) har økt betydelig. Dette henger selvsagt sammen med økende opplutning om det tredje største partiet, de liberale. En ulempe med ordningen er

⁷ Det refereres også til den såkalte Borda metode, som baserer seg på at velgerne rangerer kandidatene. Med Borda foregår opptellingen i én runde, ved at hver posisjon på stemmeseddelen gis et visst antall poeng. Systemet er lite brukt i valgsammenheng, men brukes blant annet for å kåre vinneren i Melodi Grand Prix (Se Bakken 2005). Helt siden 1975 har man ved Melodi Grand Prix avgjort dette ved at hver nasjon gir poeng til de 10 sangene man mener bør vinne. Det gis 12 poeng for beste sang, 10 poeng for nest beste og 8-1 poeng for de neste 8 sangene. En variant av Borda brukes imidlertid i parlamentsvalg i Nauru.

⁸ Single Member Plurality (SMP) og First Past the Post (FPTP).

altså at antall bortkastede stemmer tenderer til å øke desto flere kandidater (partier) som stiller til valg.

Av de 20 norske kommunene som gjennomførte direktevalg i 1999 ble ordførerne i 6 kommuner valgt med simpelt flertall. Tilsvarende tall i 2003 var 30 av 36 kommuner. Det er da også blant disse kommunene vi finner ordførerne med lavest oppslutning. I både Vestvågøy og i Ørsta kunne ordførerne skilte med en velgeroppslutning på 31 prosent (Bakken 2005).

Andre varianter av flertallsvalg prøver, i motsetning til den britiske, å sikre at den kandidaten som velges har et *rent flertall* av velgerne bak seg (majoritetsvalg). I slike valgsystemer er 50 prosent av de avgitte stemmene i praksis en sperregrense. Flere prioriteringsmetoder (eller preferansesystemer) kan benyttes for å oppnå dette, og de varierer etter hvor strengt 50-prosent kravet tolkes. Eksempler på *absolutte flertall* (over halvparten av de stemmeberettigede) er sjelden, men Australia er et unntak siden kravet om absolutt flertall er kombinert med stemmeplikt.⁹

Alternativ stemmegivning(AV)¹⁰

Supplerende stemmegivning sammenliknes ofte med alternativ stemmegivning eller andre såkalte *umiddelbare omvalgmetoder*. Med den australske varianten av AV må velgerne rangere alle kandidater *numerisk* i den rekkefølgen de ønsker at kandidatene skal velges. Første opptellingsrunde er identisk i de to systemene. Velgernes førstpreferanser telles, og viser det seg at en kandidat får et absolutt flertall av førstestemmene, er vedkommende valgt. Hvis ikke, elimineres kandidaten med *færrest førstpreferanser* og ikke samtlige med unntak av de topp to som med SV.¹¹ Disse stemmene fordeles så på de andre kandidatene i forhold til andrepreferansene. En ny runde med opptelling starter. Den som nå får 50 prosent av stemmene er valgt (førstepreferansene pluss andrepreferansene). Elimineringsprosessen repeteres helt til en kandidat oppnår absolutt flertall. Både AV og SV kan ha som konsekvens ordførervervet ikke nødvendigvis går til den kandidaten som hadde flest førstestemmer. AV åpner imidlertid for at ordførervervet kan gå til en annen kandidat enn de to med flest førstestemmer, noe som er umulig med SV da vedkommende kandidat allerede vil være eliminert fra konkurransen.

Med AV prioriterer velgerne kandidater ved hjelp av nummerering, og velgerne må rangere *samtlig kandidat*. I Australia er velgerne ikke bare pliktig til å stemme,

9 Stemmeplikt har blitt praktisert foruten i Australia i Østerrike, Belgia, Kypros, Hellas, Italia, Liechtenstein, Luxemburg, Nederland (til 1967) og Sveits (Gratschew 2004). Sanksjonene for ikke å stemme er relativt symbolske. Det holder som regel med at den som ikke har møtt på valgdagen forklarer seg. I Belgia praktiseres bøter (5-10 Euro), mens man i Hellas kan risikere fengsel om ikke forklaringen er god nok. Trenden er at land med stemmeplikt i mindre grad etterlever reglene.

10 Alternative Vote (Australia), Instant-runoff Voting (USA).

11 Elimineringen av kandidater kan selvsagt skje på andre måter. *Coombs* regel (Coombs rule) fokuserer på «mislikte kandidater», og ikke førstpreferansene som AV og SV. Med andre ord: Kandidaten med flest sisteplasser droppes først istedenfor kandidaten med færrest førsteplasser. Etter at denne kandidaten er eliminert, telles andrepreferansene på de stemmesedlene som hadde denne kandidaten som sitt førstevalg. En tilsvarende elimineringsprosess fortsetter helt til en kandidat har fått rent flertall av stemmene.

det er obligatorisk å rangere samtlige kandidater. Har en velger unnlatt å prioritere kandidatene, forkastes stemmeseddelen. Andelen forkastede stemmer i Australia er da også høyere enn i de fleste andre land (McAllister og Makkai 1993). Systemet legger utvilsomt en byrde på velgerne. Fenomenet «*donkey vote*» er kjent nettopp fra Australia og beskriver hvordan en liten andel av velgerne nummerer kandidatene fra topp til bunn på stemmeseddel uten hensyn til hvem som representerer hva (Bean 1997). For å imøtekomme dette fenomenet lager partiene såkalte «how to vote cards», der hensikten er å veilede velgerne om hvordan kandidatene skal rangeres for å få et resultat som partiene selv ønsker. Innvendingen mot dette er at ideen med preferansevalg svekkes når rangering foretas på forhånd av partiene. En velgerundersøkelse fra 1996 viste at 55 prosent av velgerne brukte et slikt kort for å avgi stemme (Farrell og McAllister 2005). Det er forståelig at slike fenomener oppstår da velgerne i enkelte kretser må rangere i overkant av tjue kandidater.

Figur 1. 3. Et «How to vote card» og en australsk stemmeseddel.

Figure 1.2 An Australian alternative vote ballot paper

Figur 1.3 viser et «how to vote card» øverst, og en faktisk stemmeseddel nederst. Som det går fram av kortet øverst, ber det liberale partiet velgerne om å prioritere deres kandidat (Southwick) på 1.plass, mens hovedmotstanderen, i dette tilfelle Danby fra Labour, blir plassert på 7. plass.¹²

Fordelen med AV er at den valgte kandidaten har et absolutt flertall bak seg. Videre antas AV å gi økt innsikt i velgeratferden gjennom mer informasjon om velgernes preferanser. Hovedinnvendingen mot *full alternativ stemmegivning*, er at metoden krever mye av velgeren. Det har da også resultert i justeringer av systemet der det ikke kreves full rangering av kandidatene. En variant er *valgfri alternativ stemmegivning*

12 Danby vant andre valgongang med 53,6 % av stemmene mot Southwicks 46,4 %. Southwick hadde flest førstestemmer (42,9%) mens Danby hadde 39,3% av førstestemmene (<http://www.abc.net.au/elections/federal/2004/guide/mpor.htm>).

der velgeren selv bestemmer hvor mange kandidater han/hun vil rangere.¹³ En annen er *begrenset alternativ stemmegivning* hvor velgeren bare får rangere et begrenset antall kandidater (Bakken 2005). En slik metode ble benyttet i Alvdal kommune både i 1999 og 2003. Til forskjell fra et system med full alternativ stemmegivning kunne velgerne rangere inntil 3 kandidater. I kommunens vedtekter het det blant annet « *Som velger gis du anledning til å rangere i rekkefølge inntil 3 ordførerkandidater. Sett 1 foran det navnet du vil rangere høgest, 2 foran det navnet du vil rangere som nr. 2 og 3 foran det navnet du vil rangere som nr. 3.*». Kandidatkåringen skulle skje ved at kandidatene ble fjernet etter tur nedenfra, slik at den med færrest førstestemmer ble eliminert først osv. Alvdal kombinerte den valgfrie løsningen med et krav om at vinneren skulle ha over 50 prosent av de gyldige stemmene. Her kunne man imidlertid risikert en situasjon der ingen stod igjen med en slik stemmeandel, da det i opptellingen kan forekomme at det ikke er flere stemmer igjen å overføre. Det viste seg imidlertid at sittende ordfører fikk mer enn 80 prosent av førstestemmene, og ordningen ble dermed i praksis ikke utprøvd i sin fulle bredde (Buck mfl. 2005). Flere byer i USA bruker umiddelbare omvalgmetoder (Instant-runoff) for å velge kandidater til ulike embeter. Det gjelder blant annet San Francisco der stemmeseddelen gjengir kandidatene tre ganger for at velgerne skal få anledning til å avgi tre preferanser (Bakken 2005). En tilsvarende ordning ble brukt for å velge ordføreren i Burlington (USA) i 2006.¹⁴ En rangering av kandidater til inntil 14–15 verv har imidlertid vist seg å være krevende både for valgadministrasjonen og velgerne (Bowler og Donovan 2006).

Omvalgmetoder¹⁵

Mens velgerne med SV må avgi andrestemmen samtidig med førstestemmen, avgis andreferansen med en *omvalgmetode* først etter at resultatet fra den første valgomgangen er kjent. Enkelte omvalgmetoder har til hensikt å oppnå rene flertall, og i motsetning til SV og AV har velgerne bare én stemme. Får ingen 50 prosent av stemmene i første valgomgang, holdes det omvalg. Prosedyrene for hvem, og ikke minst, hvor mange kandidater som kan stille i andre valgomgang varierer mellom land. Disse reglene har selvsagt stor betydning for hvorvidt kravet om et rent flertall kan oppfylles.

Følgelig skiller det mellom *valg i to omganger med rent flertall* og *valg i to omganger med simpelt flertall* (Elgie 1997).¹⁶ Den første varianten oppnår alltid rene flertall siden bare de to kandidatene som leder etter første valgomgang får stille på nytt. Ett eksempel på dette er franske presidentvalg. Imidlertid bør det legges til at hvis valgdeltakelsen reduseres

13 Valgfri AV brukes i to stater i Australia (New South Wales og Queensland) i delstatsparlamentsvalg, og ble i en kort periode også benyttet i Victoria og Western Australia (se Farell og McAllister 2005). Andelen velgerne som har begrenset seg til å krysse av for en kandidat har økt i flere av disse delstatene. I følge disse forskerne er dette (Ibid:87) «a good reason for the politicians in other parts of Australia to prefer to keep compulsory preference voting».

14 Se www.burlingtonvotes.org/

15 Second ballot, runoff Voting.

16 Two-Round-Majority-Runoff, Two-Round-Plurality-Runoff.

i andre valgomgang, trenger heller ikke denne ordningen resultere i et rent flertall av de som stemte i første valgomgang. En andre variant er systemer der kandidater fra første valgomgang selv kan trekke seg ut, eller alle kan stille på nytt. En tredje variant har regler der kandidater som ikke oppnår en viss andel av stemmene utelukkes i andre valgomgang. I franske parlamentsvalg har dette kravet økt gradvis fra 5 prosent av de avgitte stemmene i 1958, 10 prosent av de stemmeberettigede i 1967, og endelig til 12,5 prosent i 1976. Øystaten Kiribati begrenser deltakelsen i andre omgang til de tre kandidatene som fikk flest stemmer i første omgang (Anckar 2002). En fjerde variant er at alle, til og med nykommere, kan stille i andre valgomgang. Ordningen med to valgomganger som ble benyttet i Norge i perioden 1906–1918 var i så måte spesiell. I Norge hadde omvalget ingen begrensninger på antall kandidater og krevde heller ikke at kandidatene måtte ha deltatt i første runde (Narud og Valen 2007:54).

Valg i to omganger ble benyttet av to kommuner i forsøket med direktevalg av ordfører i 1999 (se Buck mfl. 2001). Fitjar, Lyngen og Vardø hadde krav om 50 prosent oppslutning for den med flest stemmer for å bli valgt. Mens Fitjar skiftet elektorat og lot kommune-styret velge ordfører da kravet ikke ble innfridd, gjennomførte de to andre kommunene en andre valgomgang mellom de to kandidatene med flest stemmer i første valgomgang.¹⁷ I 2003 hadde fem kommuner krav om kvalifisert flertall (fra 25 prosent i Lyngen til 50 prosent i Gol og Ølen). Gol, Mandal og Ølen avholdt da to valgomganger.

Omvalgmetoden gir velgeren to muligheter til å ytre seg om hvem som skal velges. Førstepreferansen avgis i runde 1, mens andrepreferansen avgis i runde 2. Med SV avgis de to preferansene i én og samme runde. Omvalg gir følgelig velgerne anledning til å sammenlikne de to (eller flere) kandidatene som står igjen i andre valgomgang, uten å måtte gjette seg fram til hvem de måtte være. Ordningen har da også sine sterke tilhengere. Giovanni Sartori har blant annet hevdet at: «*All other electoral systems are one-shot; the double ballot, and the double ballot only, is a two-shot system. With one shot the voter shoots very much in the dark; with two shots he or she shoots, the second time, in full daylight*» (sitert i Farrell 1997:57).

SV: Begrunnelser og forventninger

Innledningsvis pekte vi på to forventninger eller hovedbegrunnelser for at valget falt på SV i Norge: Bred oppslutning rundt vinnerkandidaten og enkelthet. Dette avsnittet diskuterer disse forventningene nærmere.

Tidligere forskning om norske ordførervalg viser at debatten om ulike flertallskrav er en avveining mellom kostnader og ressurser på den ene siden og sterkere legitimitet

¹⁷ Grofman (2006) skiller mellom hvorvidt en valgmetode har konstante eller ikke-konstante regler. Konstante regler innebærer identiske regler for begge valgomganger, noe som er uvanlig. Blant annet er det vanlig å avgjøre valget i andre omgang med simpelt flertall såfremt regelen for avansement ikke begrenser seg til de to toppkandidatene. En annen måte å ha ikke konstante regler på er at valgkretsen der valget foregår skifter. Reglene for amerikanske presidentvalg er blant annet utformet slik at hvis ingen av kandidatene oppnår et flertall i valgmannskollegiet (538 til sammen), foretas presidentvalget av Representantenes Hus. Det siste har en klar parallell til ordførervalgene. Hvis velgerne ikke makter å velge en ordfører med over halvparten av stemmene, skjer valget i kommunestyret.

på den andre (Buck mfl. 2005:106). På den ene siden har det blitt argumentert med at en ordfører med et solid flertall av velgerne i ryggen skal øke både ordførerens og lokaldemokratiets legitimitet. På den andre siden har det rent kostnadmessige talt mot å gjennomføre valget i to omganger. Argumentene som ble benyttet i Burlington (USA) da byen innførte valgfri AV i ordførervalget i 2006 oppsummerer preferansevalgssystemenes popularitet godt: «*Under the old system a candidate could be elected with as little as 40% of the vote, meaning a candidate could win even though 60% of the voters didn't like him or her. This violated the principle of majority rule. If no candidate received at least 40%, taxpayers would have to pay for a separate runoff election. Under IRV, we get a majority winner, we only have to pay for one election, and voters have more choice*» (se www.burlingtonvotes.org/). Preferansevalg presenteres med andre ord ofte som et *kompromiss* mellom valg i to omganger og ordinært flertallsvalg: Ett besøk i stemmelokalet, mulighet for å avgi to preferanser og ett umiddelbart valgresultat. Tilsvarende beskrivelser finner vi også om SV i den norske Odelstingsproposisjonen (Ot.prp.nr.96 2005–2006:24: «*Systemet kan karakteriseres som en modifisert form av alternativ stemmegivning og plasserer seg mellom dette systemet og valg i flere omganger*». Argument er velkjent også fra den britiske debatten (Van der Kolk mfl.2004, 2006). Sammenliknet med valg i to omganger skal SV ha den fine egenskapen at det er tilstrekkelig med ett valg, noe som reduserer kostnadene og produserer en vinner på selve valgdagen.

Nedenfor skal forventningene til SV systematiseres, for så å bli lagt til grunn for den empiriske analysen i de to etterfølgende to kapitlene. De to forventningene knyttes til to hovedspørsmål: a) Øker SV sannsynligheten for å produsere majoritetsvinnere? b) Er SV et enkelt valgsystem å bruke?

Majoritetsvinnere

Spørsmålet om hvor mange velgere som må stå bak en kandidat for at vedkommende skal vinne er grunnleggende. Vi har allerede sett at det kan stilles svært ulike *flertallskrav*.¹⁸ (Hovi og Rasch 1993). *Simpelt flertall* (pluralitet) innebærer at kandidaten med flest stemmer blir ordfører, uavhengig av hvor mange som kan stemme og faktisk gjør det. Er det mange kandidater å velge imellom, forekommer det ofte at den som velges har godt under halvparten av stemmene. Er beslutningsregelen *rent flertall* (majoritet) så betyr det at den kandidaten som får over halvparten av de avgitte stemmene velges. Er valgdeltakelsen lav, kan det bety at den valgte har oppslutning fra under halvparten av de stemmeberettigede. Endelig kan det stilles krav om *absolutt flertall*, som i motsetning til de andre alternativene, forholder seg til samtlige stemmeberettigede. Den valgte må her ha oppslutning fra over halvparten av de som kan stemme (stemmeberettigede). Det siste kan (i praksis) kun oppnås ved stemmeplikt, som i Australia.

Hvilke flertallskrav gjelder ved preferansevalg? Formelt oppfyller en preferansevalg-

18 Det finnes også regler om kvalifiserte flertall der flertallet må være ekstra tydelig hvis det skal bli utslagsgivende. Ett eksempel på det er regelen om at man trenger 2/3 flertall for å endre den norske Grunnloven.

ordning flertallskriteriet hvis vinnerkandidaten får mer enn halvparten av stemmene. Vil SV bidra til dette? I Odelstingsproposisjonen heter det at flertallsvalg i kommuner med mange kandidater kan gjøre at man (Ot.prp.nr.96 2005–2006:25) «*risikere å få en ordfører med en svært lav prosentvis oppslutning blant velgerne*», noe som vil «*være en svakhet i forhold til ordførerens legitimitet*». Det slås fast at SV skal «*bøte på de største innvendingene mot et flertallsvalg*». SV antas dermed å øke muligheten for at den valgte kandidaten får et rent flertall av velgerne bak seg. I den britiske debatten er majoritetsargumentet tydeligere. Da ordningen ble innført der, slo John Prescott¹⁹ fast at (sitert i Van der Kolk mfl. 2004:595): «*We want the mayor to have a clear mandate. With an electorate of 5.5 million people and a potentially long list of candidates, we must have a system that ensures that the mayor has the backing of the largest possible number of people. The Government believe that the supplementary vote system – known as SV – for the election of the mayor will achieve that*». I Norge var man inneforstått med at SV ikke nødvendigvis ville produsere klare majoritetsvinnere, noe vårt første eksempel fra Skånland kommune allerede har vist. Høringsinstansene var mer opptatt av kommunenes frihet til selv å velge valgsystem enn av mulige konsekvenser av SV. KS peker imidlertid på at SV ikke nødvendigvis trenger å være et botemiddel mot å få valgt ordførere med svak velgeroppslutning. Organisasjonen viser til at (Ot.prp.nr.96 2005–2006:27): «*Dersom ingen eller svært få veljarar har dei to med flest førstestemmer som andreval, er ein like langt*». Spørsmålet om hva SV betydde for vinnerkandidatenes oppslutning er utgangspunktet for analysene i kapittel 2.

Et annet relevant poeng ved majoritetsargumentet er at det ofte anses som en fordel at SV gjør det umulig for *svakt plasserte* kandidater å vinne valget (Van der Kolk mfl. 2004). Når kun velgernes første- og andrevalg bestemmer hvem som går videre til en andre opptellingsrunde, er en tredjekandidat uten vinnersjanser. Begrepet svakt plasserte kandidater er imidlertid problematisk, og hører til et av de mer komplekse sidene i valgsystemdebatten (Van der Kolk mfl. 2004). La oss anta følgende eksempel: En velger på ytterste venstrefløy tilbys et valg mellom to venstreorienterte kandidater (RV og SV), en fra AP og en fra Høyre. Velgeren ser helst at enten kandidaten fra SV eller RV vinner, aksepterer Arbeiderpartiets kandidat, men misliker sterkt Høyres kandidat. Er tredjepreferansen for arbeiderpartiets kandidat svak? Svaret er ikke normativt entydig, og empirisk er det ikke utenkelig at en kandidat på tredjeplass i første opptellingsrunde kan vise seg å være en reell kompromisskandidat for en majoritet av velgerne. Den empiriske analysen ser nærmere på om dette kan ha vært tilfelle i enkelte forsøkskommuner.

Enkelthet

Kravet om enkelthet har tre sider. De to første angår velgernes valghandling mens det siste har å gjøre med selve opptellingen av stemmene.

For det første kan SV vurderes som et *gjenkjennelig system* for velgerne. Det ligner på måten velgerne personstemmer ved ordinære kommunestyrevalg, og har klare felles-trekk med den mer velkjente flertallsvalgmetoden. I Odelstingsproposisjonen legges

¹⁹ Secretary of State for the Environment, Transport and the Regions

det da også vekt på at valgordningen må være enkel å forstå for velgerne (Ot.prp.nr.96 2005–2006). I den britiske debatten ble det argumentert for at et viktig skille mellom AV og SV går mellom avkryssingsstemmegivning (med en x) og tallstemmegivning. Dette argumentet er imidlertid misvisende siden SV kan brukes både med nummerring av toppkandidatene, og med avkryssing. Tilsvarende gjelder for AV. Spørsmålet om velgerne mente SV fremstod som en lett begripelig valgmate studeres nærmere i kapittel 5.

For det andre ble det antatt av SV var enkelt for velgerne å bruke. I Odelstingsproposisjonen vises det til begrensningen i antallet preferanser som spesielt viktig i så henseende (Ot.prp.nr.96 2005–2006:26): «*Når departementet foreslo at velgerne kun skal få rangere to kandidater, er dette hovedsakelig ut fra en betraktning om å gjøre valgordningen enkel for velgerne*». Tilsynelatende er argumentet rimelig. Velgerne får avgi to preferanser, og trenger ikke bekymre seg for å rangere samtlige ordfører kandidater. Når det er sagt, kan SV være vanskelig for velgerne som bruker førstestemmen på andre enn de to toppkandidatene. Proposisjonen er da også innom at SV kan ha den ulempen at mange stemmer viser seg å være «*bortkastet når man foretar opptellingen av andrestemmer*» (Ibid). Det kan bety at SV gjør det vanskelig for enkelte velgere å unngå å avgi en «*bortkastet*» andrestemme. Spesielt vanskelig kan det være i kommuner der det er mange kandidater som konkurrerer om ordførervervet. Hvis en velger ønsker å ha innvirkning på valgresultatet med sin andrestemme, må han/hun være villig til å stemme for den av de to toppkandidatene han/hun «*misliker*» minst (Van der Kolk 2006). Hvilken informasjon har velgerne til rådighet når de skal foreta dette valget? Med SV er naturlig nok de ulike kandidatenes vinnerejanser viktig informasjon. Det betyr at velgere som med SV ønsker å avgi en stemme som teller med i valget mellom de to finalekandidatene må holde seg godt informert om de ulike kandidatenes relative støtte eller stemme strategisk på den kandidaten de misliker minst av de finalistkandidatene (dette slipper velgerne med AV). Hvis ikke, vil deres andrestemme ikke ha betydning for hvem at de to toppkandidatene som vinner valget.

Et empirisk eksempel fra det franske presidentvalget i 2002 kan illustrere den ufordringen velgerne kan stå overfor. Det stod mellom 16 kandidater, og med bakgrunn i resultatet fra første valgongang mer enn aner vi at velgere med ønske om å avgi en effektiv andrestemme for en av de to gjenstående kandidatene vill fått problemer med SV som valgmetode (Van der Kolk 2006). Første valgongang ga nemlig følgende resultat: Chirac (MRP) ledet med 19.88 prosent av førstestemmene, Le Pen (FN) 16.86 prosent, Jospin (PSU) 16.18 prosent og Bayro (UDF) 6.84 prosent. De resterende kandidatene fikk lavere oppslutning. Den andre valgongangen resulterte i moderat økt oppslutning om Le Pen. Med andre ord: Et stort flertall av Jospin sine velgere, og andre kandidaters velgere foretrakk Chirac fremfor Le Pen. Kunne disse velgerne ha tippet hvilke kandidater som gikk videre til andre opptellingsrunde gitt den tette konkurransen mellom Le Pen og Jospin? Det faktum at Chirac var svært mislikt av mange venstreorienterte velgere ville gjort det svært vanskelig for disse å bruke en andrestemme på Chirac. Eksempelet viser at velgerne med SV må foreta et andrevalg uten kunnskap om hvorvidt dette andrevalget

vil gå videre til andre opptellingsrunde, et problem som ikke oppstår verken ved valg i to omganger eller i systemer der velgerne gis anledning til å rangere så mange kandidater de vil (Sandford 2004). Spørsmålet om velgerne i de 48 norske forsøkskommunene stemte på to kandidater, og om de klarte å forutse hvilke to kandidater det stod mellom i finaleomgangen, analyseres nærmere i kapittel 3.

For det tredje ønsker man et system der valgoppkjøret lot seg gjennomføre raskt og effektivt (Ot.prp.nr.96 2005–2006). SV innebærer at valgfunksjonærene teller samtlige førstestemmer, men kun stemmesedler for tapende kandidater i andre omgang (hvis nødvendig). Systemet er relativt enkelt. Det valgfunksjonærene trenger å gjøre er å fordele de gjenstående stemmesedlene i to bunker, én for de to toppkandidatene med størst andel av førstestemmene og én for alle andre. Med AV droppes kandidater etter tur ut fra deres til enhver tid gjeldende andel av stemmene, noe som gjør at opp tellingen blir både mer omfattende (flere tellerunder) og komplisert. I hvilken grad selve opp tellingen foregikk uten problemer, behandles i kapittel 5.

Kommuner og datagrunnlag

De første forsøkene med direktevalg av ordfører ble gjennomført i 1999 i 20 kommuner. I 2003 hadde antallet deltakerkommuner økt til 36, mens 50 kommuner ønsket å prøve ut ordningen i 2007. Av disse 50 gjennomførte to kommuner (Ibestad og Hemsedal) ordførervalget som et ordinært flertallsvalg, da det i disse kommunene kun var nominert to ordførerkandidater. I tillegg hadde Modalen planer om å avholde direktevalg, men avlyste fordi den sittende ordføreren (Knut Mo) viste å være den eneste kandidaten. Denne undersøkelsen baserer seg følgelig på data fra de 48 kommunene som gjennomførte direktevalgene ved hjelp av SV. Av disse 48 hadde 26 erfaring med direkte ordførervalg, mens de resterende 22 ikke hadde denne erfaringen.

Enkelte statistiske kjennetegn ved kommunene er beskrevet i tabell 1.2 og figur 1.4. Det fremgår at kommunene i snitt hadde i overkant av 8000 innbyggere. Det mest folkerike kommunen var Tønsberg, mens Osen i Sør-Trøndelag hadde færrest innbyggere. Det manglet ikke kandidater til ordførervalgene. Totalt ønsket 260 kandidater å være med i kampen om ordførervervene i de 48 kommunene. I snitt stilte det 5.4 ordførerkandidater i kommunene (et høyere tall enn i 2003). Tana, Re og Nesodden kunne skilte med hele 8 konkurrerende ordførerkandidater, mens valget stod mellom tre i Skånland og Hemne. I Tønsberg stilte det 10 partilister til de ordinære kommune styrevalget, mens velgerne hadde fire partilister å velge imellom i Ørskog og Alvdal.

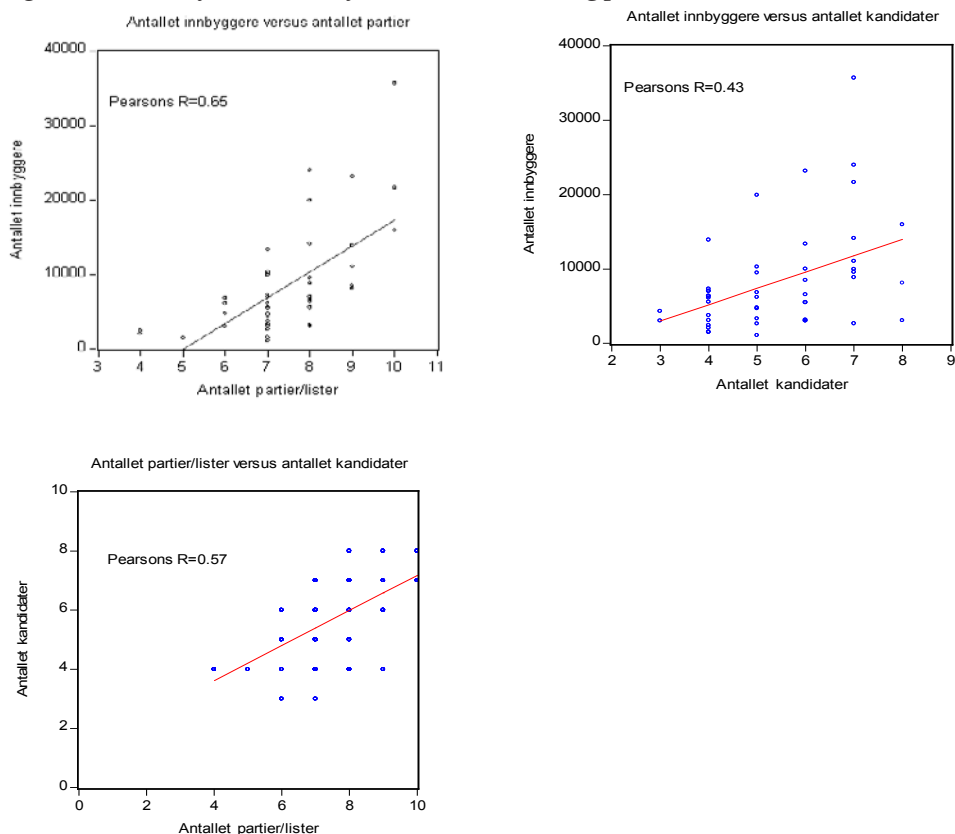
Tabell 1.2 *Kommuner med direkte ordførervalg*

	Innbyggertall	Ordførerkandidater	Partilister
Gjennomsnitt	8271	5,4	7,4
Maksimum	35 656	8	10
Minimum	1097	3	4
Standardavvik	6962	1,36	1,3
N	48	48 (260)	48

Det er to grunner til at *kommunestørrelse* er en viktig kontekstuell faktor når vi skal analysere ordførervalgene. For det første viser landstudier at størrelse har effekt på strukturen i partisystemet (Anckar 1998). For det andre er det teoretisk gode grunner til at nettopp størrelsen er et viktig bakgrunnsteppes for valganalyser, og det spesielt når kommuner er analyseenhet. Hovedargumentet i Robert Dahl og Edwards Tufte's bok (1973), *Size and Democracy*, er nemlig at større enheter vil ha flere partier (kandidater) enn små enheter. Antagelsen bygger på flere forhold. Blant annet preges store enheter av større organisatorisk differensiering og kompleksitet enn mindre enheter. En annen antagelse er at størrelse har betydning for de konfliktløsningsmekanismene som etableres lokalt. I små samfunn vil konfliktløsningsmekanismene i større grad sentreres rundt enkeltpersoner, og behovet for politiske partier som konfliktløsningsmekanismer vil være mindre. Større enheter preges på den annen side av gruppeorienterte konflikter, konflikter som i større grad løses innenfor rammene av politiske partier (Anckar 2002). Men andre ord: Jo større kommuner, desto flere kandidater/partier.

Figur 1.4 viser sammenhengene mellom kommunestørrelse, antallet kandidater og lister, samt mellom antallet kandidater og partilister. Det er snakk om sterke korrelasjoner. Spesielt gjelder det forholdet mellom antallet partier og kommunestørrelse. Jo større kommune, desto flere partilister er det som stiller til valg. Sammenhengen mellom antallet kandidater og antallet partilister er også sterk. Sammenlikner vi med tallene i tabell 1.2 så stiller det gjennomsnittlig 7,4 partilister i de 48 kommunene. Selv om det er en sterk sammenheng mellom kommunestørrelse og antallet ordfører kandidater, er dette ikke hele forklaringen på variasjonen i antallet ordfører kandidater. Blant annet stilte det hele 8 ordfører kandidater i Tana kommune, som har 3068 innbyggere.

Figur 1.4 Korrelasjoner mellom folketall, kandidater og partier/lister

Datagrunnlaget

Ordførervalgene belyses med utgangspunkt i fire datakilder. *Kandidatanalysene* baserer seg på to datasett, der det ene består av en kort *e-postbasert spørreundersøkelse* til samtlige ordførerkandidater. Undersøkelsen ble gjennomført umiddelbart etter valget, og inneholder spørsmål om ordførerens holdninger til valgsystemet, deres stemmegivning og den praktiske gjennomføringen av valget. 181 ordførerkandidater besvarte undersøkelsen, noe som gir en svarprosent på rundt 70. Det andre datasettet inneholder opplysninger om *valgoppgjøret* for samtlige 260 kandidater. Her baserer vi oss på opplysninger fra valgstyrenes møtebøker i de 48 kommunene. Datasettet inneholder opplysninger om antallet førstestemmer, andrestemmer (ved to opptellinger), og hvorvidt kandidaten ble valgt eller ikke. Dette datasettet er supplert med en rekke bakgrunnsopplysninger om kandidatene. Det gjelder kandidatens kjønn, alder, partitilknytning, partiopplutning, kommunetilhørighet, og hvorvidt kandidaten har vært kommunestyrerepresentant eller ordfører i den siste valgperioden (2003–2007). Datasettet inneholder også informasjon om antallet forkastede og blanke stemmer.

Velgeranalysene er basert på en telefonbasert spørreundersøkelse utført av Norsk Respons til et representativt utvalg av befolkningen i de 50 kommunene som har hatt direkte ordførervalg. Totalt er 800 personer som stemte ved ordførervalget blitt intervjuet like etter valget (perioden 11–25 september 2007). Temaer i spørreundersøkelsen er velgernes stemmegivning, deres holdninger til valgsystemet og vurderinger av informasjonen de har mottatt om ordningen.

Endelig har vi gjennomført en spørreundersøkelse til *valgstyresekretærene* i alle kommunene (via e-post). Denne inneholder i hovedsak spørsmål om de rent praktiske sidene ved gjennomføringen av valget, og ved kommunens informasjonsinnsats. For å gjøre det mulig å sammenlikne valgstyresekretærene, kandidatene og velgernes vurderinger av den praktiske gjennomføringen av valget, er det blitt stilt enkelte likelydende spørsmål til samtlige tre grupper. 32 av 48 valgstyresekretærer valgte å svare på undersøkelsen.

Så til selve analysen, og vi starter med vinnerne.

2. Hvem vant og med hvor mye?

Bidro SV til at det ble valgt ordførere med bred oppslutning i de 48 kommunene? Kunne andre valgmåter endret valgresultatet? Før de empiriske resultatene rapporteres, skal vi kort se på tallbruk og forventinger.

Hvilket tall skal ordførers oppslutning beregnes med utgangspunkt i? Svaret har selvsagt betydning for hvordan oppslutningen om de direktevalgte ordførerne skal tolkes. Tabell 2.1 presenterer offisiell valgstatistikk fra det direkte ordførervalget i London i 2004, og vi skal legge merke til at: a) samtlige kandidaters andel av andrestemmene er rapportert, og b) vinneren (Ken Livingstone) ble valgt med 55.4 prosent oppslutning.²⁰ Nærmere ettersyn viser imidlertid at dette tallet ikke er beregnet med utgangspunkt i antallet gyldige ordførerstemmer, men på basis av stemmesedler med preferanse for en av de to omvalgfinalistene. Baseres oppslutningen på de gyldige ordførerstemmer (som i Norge) så hadde Livingstone 44.45 prosent av velgerne bak seg (totalen i første kolonne med førstestemmene). En årsak til at resultatet rapporteres som i London, er at en kompromisskandidat foretrukket av et flertall av velgere, ikke behøver å nå finalerunde på grunn av manglende oppslutning blant førstestemmene. En tredjekandidat kan følgelig vise seg å få større prosentvis oppslutning enn vinnerkandidaten. Det skjedde ikke i London, men som tabellen viser fikk Simon Hughes fra de Liberale samlet sett større oppslutning enn Steve Norris (de konservative) som endte på andreplass. I norske ordførervalg rapporteres ikke den fullstendige rangeringen av kandidatene, noe som gjør at dette problemet ikke vil oppstå. Når det er sagt, gjør rapporteringen i London det betydelig lettere å etterprøve valgresultatet.

²⁰ I følge Dunleavy og Margetts (2004:300) ville Labour bruke et valgsystem til direktevalget i 2000 som ikke gjorde det lettere for velgerne å splitte sine stemmer på partiet sine kandidater (som AV). Partiledelsen hadde nemlig skreddersydd nominasjonsprosessen for å få deres kandidat (Frank Dobson) nominert, og for å unngå at Ken Livingstone ble valgt. Livingstone tapte nominasjonsprosessen, men stilte likevel som uavhengig kandidat - og vant valget. Livingstone var tilbake som kandidat for Labour i 2004. Den direktevalgte ordføreren i London velges for tredje gang i mai 2008.

Tabell 2.1. *Ordførervalget i London 2004*

Parti	Kandidat	1. stemmer	%	2. stemmer	%	Total	%
Labour	Ken Livingstone	685 541	36,8	250 517	15,7	828 380	55,4
Conservative Party	Steve Norris	542 423	29,1	222 559	14,0	667 178	44,6
Liberal Democrats	Simon Hughes	284 645	15,3	465 704	29,3		
UK Indep. Party	Frank Maloney	115 665	6,2	193 157	12,1		
Respect	Lindsey German	61 731	3,3	63 294	4		
National Party	Julian Leppert	58 405	3,1	70 736	4,4		
Green Party	Darren Johnson	57 331	3,1	208 686	13,1		
Christian Alliance	Ram Gidoomal	41 696	2,2	56 721	3,6		
Working Associ.	Loma Reid	9 542	0,5	39 678	2,5		
	Tammy Nagalingam	6692	0,4	20 391	1,3		
Totalt		1 863 671	100	1 591 443	100	1 495 558	100

Kilde: Young 2004: 10.

Erfaringene fra andre land med SV som valgmåte er et nyttig utgangspunkt, for å studere de norske vinnerkandidatene. Tall fra Queensland (Australia) og Sri Lanka (5 presidentvalg) viser at det allerede i første opptellingsrunde (førstestemmene) ble produsert klare majoritetsvinnere. En forklaring på resultatet er at begge disse landene har tilnærmet topartisystemer.²¹ I England har SV imidlertid i betydelig mindre grad bidratt til å velge ordførere med over halvparten av stemmene (Van der Kolk 2006). Av totalt 19 direktevalgte ordførere har kun 2 blitt valgt med rent flertall i første opptellingsrunde, mens ytterligere 2 oppnådde det samme etter at andrestemmene ble lagt til. Med andre ord: Kun 4 av de direktevalgte ordførerne i England har passert 50 prosents oppslutning. I 3 kommuner (Mansfield, North Tyneside, Stoke-on-Trent) resulterte opptellingen av andrestemmene til at kandidaten som ledet etter opptellingen av førstestemmene, tapte kampen om ordførervervet. Bunnplasseringen i England innehas av den uavhengige kandidaten Mike Wolfe, som i ordførervalget i Stoke-on-Trent vant med 28,9 prosent av de gyldige første- og andrestemmene (Van der Kolk mfl. 2004). Resultatene i England må sies å være noe overraskende, siden England også regnes som et etablert topartisystem. Sandford (2004) peker imidlertid på at ordførervalgene er atypiske i den forstand at uavhengige kandidater (og kandidater fra mindre partier) har fått større gjennomslag i kommuner med direkte ordførervalg enn i ordinære valg.²²

Hva så i de 48 norske direktevalgte kommunene der ordførerne skulle velges innenfor rammene av et flerpartisystem? Hvor mange ordførere ble valgt med rent flertall? Hva ville resultatet blitt dersom ordførervalget hadde blitt gjennomført som et ordinært flertallsvalg?

21 Sri Lanka er tidligere britisk koloni, og preget av en sterk (og uløst) konflikt mellom to etniske grupper, en singalesisk majoritet (ca 74 prosent av befolkningen) og en tamilsk minoritet (ca. 18 prosent av befolkningen).

22 De uavhengige kandidatene lyktes best i kommuner som over lengre tid hadde hatt ettpartistyre eller i kommuner med utstrakt misnøye mot det sittende kommunestyret (Ibid).

SV i norske ordførervalg: Hovedresultater

I tabell 2.2 oppsummeres hovedresultatene fra ordførervalgene. Første rad viser det endelige valgresultatet i de 48 kommunene. Det fremgår at i 27 kommuner ble det valgt ordførere med et rent flertall av stemmene (over halvparten). 15 av disse oppnådde dette flertallet allerede etter opptellingen av førstestemmene, og det var dermed ikke nødvendig å telle andrestemmene. En nærmere analyse av bakgrunns materialet viser at hele 22 av de ordførerne som ble valgt med rent flertall stod på gjenvalg som ordfører. Den andre raden viser at det i et flertall (ca. 69 prosent) av kommunene var nødvendig med to opptellingsrunder for å kåre vinneren. Den andre opptellingsrunden resulterte i at ytterligere 12 ordførere passerte 50-prosentsgrensen, mens denne opptellingsrunden ikke bidro til å få valgt ordførere med oppslutning fra over halvparten av velgerne i 21 kommuner. Når det gjelder oppslutning om de valgte ordførerne, kan vi allerede nå slå fast at SV kommer bedre ut enn simpelt flertallsvalg. I tillegg ble det i Norge valgt ordførere med større oppslutning enn i de engelske ordførervalgene. Forklaringen er nok at direktevalget i England var atypisk i den forstand at det fungerte som et protestvalg mot det etablerte topartisystemet (Sandford 2004), noe som ikke var tilfelle i Norge.

Tabell 2.2 *Rent flertall og antallet opptellingsrunder (prosent, antallet kommuner i parentes)*

	Ja	Nei	Totalt (N)
Rent flertall	56,25 (27)	43,75 (21)	100 (48)
To opptellingsrunder	68,75 (33)	31,25 (15)	100 (48)
Rent flertall etter to opptellingsrunder	36,36 (12)	63,64 (21)	100 (33)

Tabell 2.3 ser mer detaljert på oppslutningen om de valgte ordførerne, og ordførerne er inndelt i fem kategorier (kommunekontekster). Den første raden rapporterer igjen det endelige valgresultatet. Det fremgår at SV samlet sett bidro til at ordførerne i snitt fikk over halvparten av stemmene. Størst oppslutning fikk Viggo Fossum fra Arbeiderpartiet i Målselv kommune med hele 71,5 prosent oppslutning, mens Arbeiderpartiets Helge A. Steinsvåg i Strand fikk minst med 38,08 prosent. Den andre raden viser valgresultatet slik det kunne blitt om det hadde blitt gjennomført som flertallsvalg, dvs. basert på førstestemmene alene. Oppslutningen om ordførerne ville i så fall blitt redusert til et snitt på 46 prosent, noe som tilsvarer en gjennomsnittlig reduksjon på 5,60 prosentpoeng. Arbeiderpartiets Astrid Farestveit i Kvam kommune ville i så fall ha fått bunnoteringen med bare 26,7 prosent av velgerne i ryggen. Den tredje raden viser oppslutning om ordførerne i de 15 kommunene der ordføreren ble valgt allerede etter én opptellingsrunde. Disse ordførerne hadde en gjennomsnittlig oppslutning på hele 60,5 prosent. Den fjerde kolonnen viser oppslutningen om ordførerne i de 33 kommunene der andrestemmene måtte til for å kåre vinneren. Det fremgår at andrestemmene i gjennomsnitt ikke bidro til å løfte disse ordførerne over 50-prosentbarrieren. Snittet for denne gruppen av ordførerne er 47,5 prosent, men standardviket reduseres slik at variasjonen kandidatene imellom blir mindre. Den siste raden viser

fremgangen for de ordførerkandidatene som måtte gjennom to opptellingsrunder. I gjennomsnitt gikk kandidatene frem 8,2 prosentpoeng fra første til andre opptellingsrunde, og størst fremgang opplevde Astrid Farestveit i Kvam som økte oppslutningen fra 26,7 til 45,57 etter opptellingen av andrestemmene. Det tilsvarer en framgang på hele 18,8 prosentpoeng. Det er verdt å ta med seg at enkelte kandidater fikk en oppslutning svært nær 50-prosenttallet etter opptellingen av førstestemmene. I Stokke kommune fikk Arbeiderpartiets Nils Ingar Aabol 49.88 prosent av førstestemmene, og måtte vente til andrestemmene var opptalt før han ble valgt. Kristelig Folkeparti Alfred Ropstad i Evje/Hornnes kommune fikk 50.66 prosent av førstestemmene, og unngikk dermed med knapp margin en andre opptellingsrunde.

Tabell 2.3 *Prosentvise oppslutning om de valgte ordførerne fordelt på 5 kategorier*

	Gjennomsnitt	Maksimum	Minimum	Standardavvik	N
Endelig valgresultat	51,6	71,50	38,08	7,89	48
Flertallsvalg (førstestemmer)	45,91	71,50	26,74	11,68	48
Valgt med 1 oppteling	60,54	71,50	50,70	6,00	15
Valgt med 2 opptellinger	47,72	56,84	38,08	4,77	33
Framgang fra 1 til 2 runde	8,47	18,83	1,27	3,47	33

Hva så med personene bak tallene i tabell 2.3? Kunne ordførerkjedet ha havnet rundt halsen på andre kandidater hvis valget hadde blitt gjennomført som simpelt flertallsvalg i én omgang?

SV og flertallsvalg: Samme vinnere?

Det er hevdet at det først er når overføringen av velgernes andrestemmer endrer valgresultatet, at SV skiller seg fra et ordinært flertallsvalg (Bean 1997). Vi skal tilnærme oss dette spørsmålet skrittvis. Først ser vi etter kommuner der ordførerkandidaten som ledet etter opptellingen av førstestemmer fikk færre andrestemmer enn motkandidaten. Tabell 2.4 viser at det skjedde i 14 kommuner. Spørsmålet er om lederkandidatene tapte så mye at ordførerkjedet røk. Det skjedde i 3 av disse 14 kommunene. Med andre ord: I sum bidro SV til at det ble valgt 3 ordførere som ikke ville blitt valgt med vanlig flertallsvalg. Dette tallet er identisk med resultatene fra de 19 britiske ordførervalgene.

Tabell 2.4. *Ledet etter første opptelingen, men tapte andrestemmene*

	Ja	Nei	Totalt (N)
Tap andrestemmer?	29,17 (14)	70,83 (34)	100 (48)

De tre angjeldende kommunene er Farsund, Lyngen og Gausdal. I to av disse kommunene (Farsund og Lyngen) stod ordførervalget mellom kandidatene fra Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet (se tabell B og C i appendiks). I Farsund vant APs kandidat, mens FRP fikk ordføreren i Lyngen. I Farsund fikk Fremskrittspartiet hele 9,3 prosentpoeng (32,6 prosent) større oppslutning enn Arbeiderpartiet i det

ordinære kommunestyrevalget, men tapte likevel kampen om ordførervervet. I tabell 2.5 vises valgresultatet fra Lyngen som er interessant på flere måter. For det første måtte den sittende ordføreren, Werner Kiil (AP), se seg slått av Hans Kristian Karlsen (FrP) med knepne 37 stemmer. For det andre ser vi at hvis 38 av de 173 stemmesedlene som (sannsynligvis) ikke hadde et andrevalg hadde gått til Kiil, ville han ha vunnet. En andre valgomgang mellom disse to toppkandidatene kunne åpenbart ha endret styrkeforholdet mellom dem.

Tabell 2.5 Valgresultat Lyngen kommune

Kandidat	Parti	1. Stemmer	%	Effektive 2.stemmer	%	Totalt	%
Karl Arvid Brose	Sp	43	2,78				
Rolf Arthur Johansen	KrF	225	14,57				
Hans Kristian Karlsen	FrP	566	36,65	138	37,5	704	45,60
Werner Kiil	AP	610	39,50	57	15,49	667	43,20
Irene Sørensen	Kp	77	4,98				
Ole Anton Teigen	SV	23	1,49				
Totalt		1544	100	195	52,99		
<ul style="list-style-type: none"> • Stemmesedler i andre opptellingsrunde=398. • Ineffektive andrestemmer 398–195=173 (47%) 							

Tabell 2.6 presenterer resultatene fra ordførevalget i samtlige 48 kommuner. Den første kolonnen viser vinnerens prosentandel av førstestemmene. Den andre kolonnen viser oppslutningen om ordføreren som andel av de frammøtte. Igjen, i 21 kommuner fikk ordføreren oppslutning fra mindre enn 50 prosent av de som deltok i ordførevalget. Den tredje kolonnen viser ordførers oppslutning som andel av de stemmeberettigede. Det fremgår at hele 25 av 48 ordførere hadde oppslutning fra i underkant av 30 prosent av de stemmeberettigede. *Ingen* av de direktevalgte ordførerne fikk oppslutning fra over halvparten av de stemmeberettigede, ikke engang Viggo Fossum i Målselv som 71 prosent av de frammøtte stemte på. Disse tallene er relevante både i forhold til intensjonen med SV om å få valgt ordførere med bred folkelig støtte, og debatten rundt legitimiteten til lokaldemokratiet generelt og den valgte ordføreren spesielt. Den siste kolonnen viser ordførers fremgang fra første til andre opptellingsrunde. Manglende verdier i denne kolonnen betyr at ordførerne i disse kommunene ikke måtte gjennom en andre opptellingsrunde.

Tabell 2.6. Valgresultat for samtlige ordførervalg (prosent)

Kommune	Vinnerens andel av førstepostene	Vinnerens oppslutning (Frammøtte)	Vinnerens oppslutning (stemmeberetigede)	Framgang 1 til 2 opptel- ling
Tana	47	53.40	33.8	6.40
Harstad	40.20	53.70	26.6	13.50
Lyngen	36.01	45.59	28.5	9.58
Kvæfjord	60.70	60.70	34.5	–
Skjervøy	57.06	57.06	36.2	–
Skånland	45.20	48.90	28.3	3.70
Målselv	71.50	71.50	35.3	–
Lenvik	34.29	42.66	18.8	8.24
Evenes	63.30	63.30	38.4	–
Dønna	52.70	52.70	34.8	–
Hemne	48.31	49.58	29.4	1.27
Osen	37.11	42.59	28.2	5.48
Gjemnes	38.39	47.61	31.4	9.22
Molde	40.24	51.00	28	10.76
Averøy	62.19	62.19	40.5	–
Sula	48.39	53.95	31.2	5.56
Ørskog	33.59	43.80	27.7	10.21
Selje	42.55	50.87	30.4	8.32
Vågsøy	44.16	46.93	25.1	2.77
Fusa	51.80	51.80	35.6	–
Kvam	26.74	45.57	31.9	18.83
Strand	29.03	38.08	20.7	9.05
Klepp	65.60	65.60	36.1	–
Vindafjord	63.40	63.40	35.6	–
Eigersund	31.92	39.80	22.3	7.88
Time	36.86	46.60	26.8	9.74
Farsund	33.38	41.22	27	7.94
Flekkefjord	40.99	50.96	28.6	9.97
Kvinesdal	59.90	59.90	39.8	–
Sogndalen	46.70	56.84	32	10.14
Risør	36.59	44.53	27.5	7.94
Evje/Hornes	50.70	50.70	30.3	–
Re	63.50	63.50	38.9	–
Tønsberg	43.56	52	26.3	8.44
Holmestrand	38.01	45.57	25.5	7.56
Nøtterøy	40.50	47.50	27.8	7
Stokke	49.88	55.30	30.6	5.42
Tinn	66.84	66.84	43	–
Eidsberg	42.26	51.18	26.4	8.92
Spydeberg	54.83	54.83	31.7	–
Hurdal	32.10	47.47	27.9	15.37
Nesodden	41.21	50.67	30.7	9.46
Gausdal	26.74	39.51	23.2	12.77
Nord Aurdal	34.09	43.87	27.2	9.78
Søndre Land	45.11	53.51	26.6	8.40
Alvdal	41.66	47.50	29.9	5.84
Trysil	42.66	46.80	27.6	4.14
Lier	64.10	64.10	36.7	–

To valgomganger eller AV: Samme vinnere?

3 kommuner kunne altså fått en annen ordfører hvis valget hadde blitt avgjort etter en opptellingsrunde (simpelt flertallsvalg). Kunne alternativ stemmegivning (AV) eller en ny valgomgang mellom de to topp to resultert i andre vinnere? Svaret er åpenbart ja. Teoretisk sett kunne det skjedd for samtlige 21 ordfører som ble valgt med under halvparten av stemmene. Nedenfor ser vi nærmere på dette både empirisk og hypotetisk.

Først kan vi slå fast at valg i to omganger (med topp to) ikke hadde behøvd å gi samme vinnere i de 3 kommunene der andrestemmene bidro til å skyve den kandidaten som ledet etter første opptellingsrunde ut av ordførerstolen. Å stemme på kandidater parvis er nemlig noe helt annet enn å prioritere mellom 6 til 7 kandidater. Det er (som nevnt) ikke sikkert at Werner Kiil (Ap) hadde tapt for Hans Erik Karlsen (FrP) i Lyngen der det stod på 37 stemmer i favør av sistnevnte. Nettopp avstanden mellom de to toppkandidatene kan benyttes for å sannsynliggjøre andre valgresultat. Denne avstanden (første – pluss andrestemmer) vises i tabell 2.7 for de 21 kommunene der ordfører fikk under halvparten av stemmene. Det fremgår at det i gjennomsnitt skilte 8.6 prosentpoeng mellom de to finalekandidatene i disse kommunene. I Ørskog kommune var avstanden kun 1.3 prosentpoeng, og avstanden var 3 prosentpoeng eller lavere i ytterlige 6 kommuner (Lyngen, Skånland, Vågsøy, Farsund, Strand og Eigersund). Dette er alle kommuner der et omvalg mellom de to med størst oppslutning kunne (hypotetisk) gitt en annen vinner.

Tabell 2.7. *Avstand mellom toppkandidatene i kommuner der ordfører ble valgt med under halvparten av stemmene (prosent)*

	Avstand mellom de to toppkandidatene
Gjennomsnitt	8.6
Maksimum	25.9
Minimum	1.3
Standardavvik	7
N	21

Hva med alternativ stemmegivning (AV)? Tabell 2.8 viser valgresultatet for Eigersund kommune, der Høyres Terje Jørgensen ble valgt med i overkant av 39 prosent av stemmene. Legg merke til at kun 1033 stemmesedler av 2300 mulige kunne overføres til de to toppkandidatene i andre opptellingsrunde. Med andre ord: i overkant av 55 prosent av de 2300 stemmesedlene hadde ingen betydning for valget mellom de to toppkandidatene. Neste kapittel ser nærmere på årsakene til dette, og vi nøyer oss her med å peke på noen hovedgrunner. En mulig forklaring er at mange av disse velgerne stemte på kun én kandidat. En annen er at enkelte stemte på den samme tapende kandidaten to ganger, mens en tredje mulighet er at enkelte velgere brukte andrestemmen på en annen kandidat som allerede var eliminert etter første opptellingsrunde.

Tabell 2.8 Valgresultat: Eigersund kommune

Kandidat	Parti	Førstestemmer	%	Effektive andrestemmer	%	Totale stemmer	%
Wenche H. Andersen	FrP	475	8,35				
Terje Jørgensen	H	1815	31,92	446	19,39	2262	39,78
Knut Pettersen	Ap	1483	26,08				
Tor Inge Rake	V	283	4,97				
Åse Lill Skår	SV	59	1,04				
Solveig Ege Tengesdal	KrF	1571	27,63	582	25,30	2158	37,95
Totalt		5686	100	1033	44,91		

- Stemmesedler til andre opptellingsrunde: 5686–1571–1815=2300
- Effektive andrestemmer 1033 (44,91%) – Ineffektive 2300–1033=1267 (55,08%).

Kunne *valgfri alternativ stemmegivning* gitt et annet utfall i Eigersund? Den skarpe konkurransen om ordførervervet i Eigersund tilsier at svaret på spørsmålet er ja. Det stod til slutt på 104 stemmer (1.8 prosentpoeng) mellom de to kandidatene som kom til finalerunden. Imidlertid var konkurransen enda hardere om den siste finaleplassen. Her stod det mellom Knut Pettersen (Ap) og Solveig Ege Tengesdal (KrF), der sistnevnte knep andreplassen med bare 88 stemmer. I eksempelet nedenfor antar vi at valg måten fra velgernes side er identisk – dvs. velgerne kan avgi to valgfrie stemmer på ordfører kandidatene. Vi endrer imidlertid reglene for valgoppgjøret slik at vi ikke bare står igjen med de to toppkandidatene etter opptellingen av førstestemmene, men eliminerer kandidatene enkeltvis med utgangspunkt i deres andel av stemmene i hver enkelt opptellingsrunde. Det vil si at kandidaten med lavest stemmetall ryker ut i hver enkelt opptellingsrunde. Spørsmålet er om ordførervervet kunne ha gått til Arbeiderpartiets Knut Pettersen som i det ordinære ordførevalget ble slått ut allerede etter opptellingen av førstestemmene?

I tabell 2.9 har vi omfordelt kandidatens stemmetall, samtidig som kandidatens andel av førstestemmene er identisk med de faktiske stemmetallene (se tabell 2.8). Omfordelingen er foretatt så tett opp til det faktiske valgresultatet som mulig. Det betyr at vi antar at rundt 45 prosent av de ulike kandidatens velgere har avgitt en stemme med to kryss (noe høyere tall er satt for Tengesdal som ryker ut i 4 opptellingsrunde). Det betyr eksempelvis at av de 59 som plasserte Åse Lill Skår fra SV på førsteplass, har 27 stemt på en av de andre kandidatene. De resterende 32 velgerne har levert en stemmeseddel med kun ett kryss. Av de 27 overførbare stemmene får Knut Pettersen (Ap) 20. Hensikten med eksempelet er å vise at det å endre måten kandidatene elimineres på kunne gitt ordførervervet til Knut Pettersen, en kandidat som ikke engang nådde finalerunden i det reelle valget. Vi sier ikke at dette skjedde i Eigersund, men at det er teoretisk sett er fullt mulig at et flertall av velgerne foretrakk Pettersen fremfor vinneren. Er konkurransen tett, vil en reell kompromisskandidat (foretrukket av velgerflertallet) som er plassert som nummer tre etter opptellingen av førstestemmene alltid ryke ut med SV.

Tabell 2.9 Hypotetisk Valgresultat: Eigersund kommune

Kandidat	1. Runde	2. Runde	3. Runde	4. Runde	5. Runde	Totalt
Wenche Andersen	475			Eliminert		
Terje Jørgensen	1815	4	50	40	353	2262
Knut Pettersen	1483	20	70	170	554	2297
Tor Inge Rake	283		Eliminert			
Åse Lill Skår	59	Eliminert				
Solveig Ege Tengesdal	1571	3	8	4	Eliminert	
Totalt	5686	27	128	214	907	

SV kan dermed ikke garantere at den valgte ordføreren er identisk med den kandidaten som samlet sett har størst oppslutning blant velgerne (første – pluss andrestemmer). Årsaken til det ligger (som vist) i elimineringsprosedyren. Når samtlige kandidater med unntak av de topp to elimineres i første opptellingsrunde, vil det alltid være en viss mulighet for at en kompromisskandidat ryker ut. En annen forklaring kan være at SV ikke gjør det enkelt for velgerne å forutsi hvilke to kandidater det vil stå mellom i andre opptellingsrunde. Spesielt vanskelig kan dette være i kommuner som Eigersund der det er en svært jevn konkurranse mellom flere enn to kandidater om ordførervervet. Dette poenget skal vi illustrere i neste avsnitt der det tas utgangspunkt i den mer formelle litteraturen om mulige konsekvenser av ulike metoder for å velge ordfører.

Noen formelle betraktninger om vinnerkandidater

Kan SV garantere at det velges en ordfører som ville *vunnet* mot samtlige andre kandidater i parvise konkurranser? Kan SV garantere at det ikke velges en ordfører som faktisk ville *tapt* mot samtlige andre kandidater i parvise konkurranser? De to spørsmålene illustrerer ytterpunkter i den formelle diskusjonen om flertallsmetoder generelt, og preferansevalgmetoder spesielt (se Hovi og Rasch 1993). Hensikten med å bringe inn denne litteraturen er at den gir oss et teoretisk grunnlag for å diskutere hvorvidt vi kan forvente at SV gir et resultat som reflekterer flertallets syn på hvem som bør inneha ordførervervet.

Spørsmålet er uproblematisk så lenge konkurransen om ordførerplassen står mellom to kandidater. Det er lett å bli enige om at i en slik konkurransesituasjon er kandidaten med flest stemmer den sterkeste og bør bli ordfører. Men, hva hvis tre kandidater konkurrerer om det samme vervet? (Van der Kolk mfl. 2004). Er den med flest stemmer fremdeles den «sterkeste» kandidaten? La oss anta at to av kandidater (A og B) er relativt like politisk, mens den tredje kandidaten C skiller seg sterkt fra de andre to. Videre antar vi at det viser seg at kandidat C får litt flere stemmer enn både A og B. Kan vi fremdeles si at kandidat C er den kandidaten som velgerne kollektivt sett foretrekker fremfor A og B? Har kandidat C bred folkelig støtte?

Problemet løses ofte ved introdusere parvise konkurranser. I vårt eksempel med tre kandidater betyr det tre konkurranser: Kandidat A mot B, kandidat B mot C, og kandidat A mot C. Den kandidaten som får flest stemmer/poeng i en slik parvis konkurranse kalles en «*Condorcet-vinner*». Legg merke til at det i slike parvise konkur-

ranser er mulig at en kandidat uten førstestemmer (ingen prioriterer kandidaten først) kan vinne hvis det ikke eksisterer en klar majoritetsvinner samtidig som samtlige velgere rangerer denne kandidaten på andre plass. En Condorcet-vinner fremgår dermed som en kompromisskandidat, eller en mediankandidat. Kontrasten er *Condorcet-taperen*. En condorcet-taper er en kandidat som vil bli slått av samtlige andre kandidater i en parvis konkurranse. En majoritet av velgerne mener altså at enhver annen kandidat er bedre enn denne. Skal en slik kandidat kunne bli valgt? Med SV kan en kandidat med flest førstestemmer (men betydelig mindre enn 50 prosent), men som samtidig er mislikt av et stort flertall av velgerne være en condorcet-taper. En ordfører som er en condorcet-taper har ikke bred folkelig støtte, men er snarere mislikt av flest velgere fordi enhver annen kandidat ville slått vedkommende i en parvis konkurranse (Van der Kolk 2004).

Tabell 2.10 viser et hypotetisk eksempel (Ibid).²³ 18 prosent av velgerne støtter kandidat A som førstevalg. Disse velgerne misliker kandidat B mest av alle. Siden konkurransen er jevn, vil SV (som vist i den empiriske analysen) gjøre det vanskelig å forutse hvilke to kandidater som går til finalerunden. Med SV blir bare de to førstepreferansene talt med. Det eneste vi vet er at 18 prosent av velgerne ga en førstestemme til kandidat A og en andrestemme til kandidat D. Hvem velges med SV? Siden B og C ender opp i finalerunde (22 prosent og 21 prosent av stemmene), blir stemmene for A, D og E overført. Men siden ingen av disse stemte for B og C med deres andrestemme, så blir B ordfører med bare 22 prosent av stemmene. Er B en condorcet-taper? Hvis vi sammenlikner B med C og samtidig antar at vi kjenner til velgernes fulle rangering av kandidatene, så vil B tape med 22 prosent av stemmene mot 78 prosent. Konkurrerer B mot A, så taper B med de samme tallene. Tilsvarende gjelder for kandidatene D og E. Med andre ord: En klar velgermajoritet foretrekker alle andre enn B, men B vinner likevel valget. SV gir følgelig ingen garanti mot at det kan velges en condorcet-taper som ordfører i en norsk kommune. En viktig forklaring på dette er at velgerne kun gis anledning til å rangere to kandidater. I kommuner der vinneren av ordførervalget er valgt med godt under 50 prosent av første- og andrestemmene, er det teoretisk mulig at en condorcet-taper kan ha vunnet valget. Igjen, vi sier ikke at det skjedde i noen av 33 kommunene, men at det teoretisk sett kan ha skjedd og at det kan skje i fremtiden. Det faktum at det kan skje er like fullt relevant i forhold til diskusjonen om ordførers legitimitet.

23 Dette kan også illustreres med et empirisk eksempel. I 1970 ble Salvador Allende valgt til president i Chile (Hovi og Rasch 1993:149). Allende fikk i overkant av 36 prosent av stemmene, den konservative kandidaten Jorge Alessandri i underkant av 35 prosent, mens kristeligdemokraten Rodmiro Tomic fikk 28 prosent. Allende var ingen condorcet-vinner, og han kunne også ha vært en condorcet-tapende kandidat.

Tabell 2.10. *Et hypotetisk ordførervalg med fem kandidater*

Andelen stemmer	18%	22%	21%	20%	19%
Rangering av kandidater	A	B	C	D	E
	D	D	D	A	D
	E	E	E	E	A
	C	A	A	C	C
	B	C	B	B	B

Kilde: Van der Kolk m. fl. 2004: 603.

Å kreve at en valg måte utelukkende skal utpeke ordførere som vil vinne samtlige parvise konkurranser mot alle andre ordførerkandidater (condorcet-vinnere) er et strengt krav.²⁴ Ikke mange valg måter kan gi en slik garanti, og SV kommer betydelig bedre ut enn simpelt flertallsvalg i så måte. Kravet om at det ikke skal være mulig å få valgt en ordfører som vil tape samtlige parvise konkurranser mot motkandidatene (condorcet-taper) er mindre strengt. Også her kommer SV bedre ut enn ordinært flertallsvalg, men dårligere enn AV og omvalg mellom de topp to. Med de to sistnevnte metodene vil den valgte ordføreren slå minst en annen motkandidat i den endelige opptellingen, og en condorcet-taper kan følgelig ikke bli valgt. Ved å tillate velgerne å rangere flere enn to kandidater men beholde elimineringsmetoden (alle unntatt topp to), vil sannsynligheten for at SV skal kunne velge en condorcet-taper reduseres (Van der Kolk mfl. 2004). Vi vender tilbake til diskusjonen om eventuelle justeringer av SV i avslutningskapitlet.

Før kapitlet oppsummeres ser vi kort på de 48 direktevalgte ordførernes politiske støtte. Måtte det direktevalg til for at nettopp disse 48 skulle bli ordfører, eller hadde de blitt det uansett?

Ordførervalg på tradisjonelt vis: samme ordførere?

Å si entydig hvem som hadde blitt ordførere i de 48 kommunene hvis valget hadde blitt gjennomført på den vanlige måten, er selvsagt en hypotetisk diskusjon. Når det er sagt, er ordførervalget i kommuner uten direktevalg et resultat av en forhandlingsprosess partiene imellom. Ett sentralt argument for å innføre (og nå beholde) direkte ordførervalg er at det bidrar til å demokratisere ordførervalget. Direktevalg gjør at ordfører ikke lenger utpekes bak lukkede dører, gjennom en såkalt «hestehandel». En viktig faktor i enhver hestehandel er imidlertid kjøttvekten, dvs. de enkelte ordførerkandidatenes partiers oppslutning. Følgelig er det ikke urimelig å anta at partiet med størst oppslutning blant velgerne i en kommune, vil være en kandidat til å få ordførervervet.

Tabell 2.11 viser velgeroppslutningen til de direktevalgte ordførernes partier og disse partienes prosentandel av mandatene i kommunestyrene. Da det i norske kommuner

²⁴ Copelands metode er en avstemningsmåte som utnytter alle parvise sammenlikninger (Hovi og Rasch 1993:139-40). Her vil vinneren være det alternativet som seier i flest parvise avstemninger (hver seier teller likt). Antallet parvise tap trekkes fra antallet parvise seier og vinneren er den som står igjen med størst differanse. Hvis det finnes en Condorcet-vinner så vil vedkommende vinne med Copelands metode. Det er ikke kjent at metoden benyttes i politiske valg, og en grunn til det er at den er tidkrevende.

er en relativt sterk sammenheng mellom partienes andel av stemmene og deres andel av mandatene (proporsjonaliteten) er tallene relativt like. Den første raden viser tallene for alle de direktevalgte ordførerne, og det fremgår at i snitt fikk ordførerens parti 28.9 prosent av mandatene i kommunestyrene. De resterende radene i tabellen viser at 32 av 48 direktevalgkommuner fikk valgt en ordfører fra det partiet som hadde flest mandater i kommunestyret. I de 32 kommunene der ordføreren representerte det største partiet fikk dette partiet i gjennomsnitt 32.9 prosent av mandatene i kommunestyrene. I de 16 kommunene der det direkte ordførervalget resulterte i at det ble valgt en ordfører som ikke representerte det største partiet i kommunen var tilsvarende gjennomsnitt 21 prosent, altså 11.9 prosentpoeng lavere. I 5 av de 16 kommunene ble ordføreren valgt med over halvparten av stemmene, mens oppslutningen i gjennomsnitt blant disse ordførerne var 47.7 prosent. Til sammenligning hadde de ordførerne som representerte det største partiet i kommunestyret en gjennomsnittlig oppslutning på 53.7 prosent i direktevalget. Vi ser trolig at partiet i en del tilfeller drar oppslutningen om sin ordførerkandidat opp, men samtidig er det sannsynlig at ordførerkandidatene i mange tilfeller bidrar til å øke oppslutningen om sine respektive partier. Tidligere undersøkelser har vist at velgernes partipreferanser ved kommunevalg særlig i mindre kommuner ofte avgjøres av hvilke enkeltpersoner som står på listen (Skare 1996). Men det at oppslutningen om ordførere fra flertalls- og mindretallspartier er så jevn, kan indikere at populariteten til en del ordførerkandidater er ganske uavhengig av partiets stilling.

I 6 av kommunene hadde partiet til den direktevalgte ordføreren mindre enn 20 prosent av mandatene i kommunestyret. Færrest kommunestyreprerentanter i ryggen hadde RVs Knut Henning Thygesen i Risør, etterfulgt av SVs Jørn Nordmeland i Osen kommune. Det betyr ikke at partier på ytterpunktene av høyre–venstre akser er overrepresentert i disse 16 kommunene. Når det er sagt, er det rimelig å anta at det er nettopp i disse kommunene at ordførervalget hadde blitt et annet hvis ordfører hadde blitt utpekt av kommunestyret.

Tabell 2.11. *Valgte ordføreres parti andel av stemmene og mandatene i kommunestyret (prosent)*

	Gjennomsnitt	Maksimum	Minimum	Standardavvik	N
Mandatandel ordførers parti	28.9	48.3	12.9	8.4	48
Stemmeandel ordførers parti	28.9	49.5	13.7	8.4	48
Størst – andel av mandatene	32.9	48.3	22.2	6.6	32
Størst – andel av stemmene	32.7	49.5	20.4	7	32
Ikke størst – andel av mandatene	21.0	36	12.9	5.6	16
Ikke størst – andel av stemmene	21.3	34.1	13.7	5.2	16

Tematet så langt har vært valgresultatet. I følgende avsnitt ser vi på om ordningen med direkte valg generelt har oppslutning, og i hvilken grad den generelle oppslutningen om ordningen er avhengig av valg måten.

Holdninger til direkte ordførervalg og legitimitet

Hva sier velgerne og ordførerkandidatene om ordningen med direkte valgt ordfører generelt? Her antar vi at det vil være en sammenheng mellom den valgordningen som blir benyttet og den generelle ordningen med direkte valg av ordfører. Dersom selve valgordningen blir oppfattet som vanskelig å forstå eller urettferdig, er det rimelig å anta at dette vil gå ut over legitimiteten til det direkte ordførervalget generelt. Tabell 2.12 viser henholdsvis velgernes og ordførerkandidatenes holdning til det direkte ordførervalget.

Tabell 2.12: *Holdning til direkte ordførervalg (prosent)*

Vurdering	Velgere	Ordførerkandidater
0 Svært negativ	3	13
1	1	4
2	2	9
3	3	4
4	3	5
5	12	9
6	5	4
7	10	7
8	20	12
9	7	13
10 Svært positiv	35	19
Ikke sikker/ubesvart	1	1
Gjennomsnitt	7,59	6,80
N (= 100 %)	800	180

Velgernes holdning til direkte ordførervalg er svært positiv i de 48 kommunene som har gjennomført slike forsøk. Kun 6 % av de spurte har krysset av for de tre laveste verdiene på skalaen i tabell 2.12, mens så mange som 62 % har krysset av for de tre høyeste verdiene på skalaen. Vi må derfor konkludere med at forsøkene med direkte valg av ordfører har meget høy legitimitet i de kommunene der de blir gjennomført.

Blant ordførerkandidatene har imidlertid ikke ordningen like høy støtte som blant velgerne. Først og fremst er det en langt høyere andel som stiller seg svært negative til ordningen: 13 prosent, mot bare 3 prosent blant velgerne. Disse resultatene er trolig uttrykk for en spenning mellom velgere og politikere i synet på organiseringen av lokalpolitikken. De aller fleste ordførerkandidatene representerer et politisk parti. Ordningen med direkte ordførervalg fører til at enkeltpersoner får større oppmerksomhet sammenlignet med den tradisjonelle ordningen der ordfører velges av kommunestyret. For en del politikere med sterk partiidentifikasjon kan en slik ordning oppleves som truende. For velgerne later det derimot til at personorienteringen representerer en velkommen nyskapning i lokalpolitikken. Mange vil trolig også oppleve at lokalvalgene uansett i stor grad dreier seg om enkeltpersoner, og med direkte valg av ordfører blir dette systemtrekket erkjent institusjonelt.

Men dette dreier seg om den generelle holdningen til direkte ordførervalg. I hvilken

grad bidrar valgreglene (SV) til den generelle ordningens legitimitet? Antakelsen om at det er en sammenheng mellom oppslutningen om direkte ordførervalg generelt og ordningen for å velge ordføreren spesielt får en viss støtte. Den bivariate korrelasjonen mellom holdningen til ordførervalget og respondentens rapporterte forståelse av valgordningen er på .14. Det er ikke en sterk sammenheng, men den er signifikant. Dette forteller oss at den generelle ordningen med direkte ordførervalg til en viss grad er avhengig av utformingen av reglene for å velge ordføreren. Men som sagt er ikke sammenhengen sterk. Trolig ville det direkte ordførervalget hatt støtte blant velgerne også med en annen valgordning. Evalueringen av det direkte ordførervalget i 1999 og 2003 viste at et klart flertall blant velgerne i forsøkskommunene ønsket at ordningen skulle gjøres permanent, og i disse kommunene var det stor variasjon når det gjaldt metoden som ble brukt for å kåre ordføreren. Tilslutningen til utsagnet om å gjøre ordningen permanent varierte fra 47 % (én kommune) til over 80 % (elleve kommuner) (Buck mfl. 2005: 119). Det er på denne bakgrunnen en viss fare for å overdrive valgordningens bidrag til den generelle ordningens legitimitet. En forsiktig konklusjon er at reglene for å kåre ordfører i alle fall ikke har svekket den generelle ordningens legitimitet.

I denne forbindelsen er det interessant å se på hvor god eller dårlig valgordningen ble vurdert ved ordførervalget 2007 sammenlignet med forrige valg. Et flertall av valgstyresekretærene mente SV var noe bedre enn den ordningen man hadde hatt før. Dette er en oppfatning som deles av ordførerkandidatene. Det er betydelig flere ordførerkandidater som mente at SV var noe bedre/langt bedre enn som mente SV var en noe dårligere/langt dårligere valgmåte.

Vårt neste spørsmål dreier seg om variasjon i oppslutning etter respondentenes sosiale og politiske bakgrunn. Tabell 2.13 viser gjennomsnittsscore for ulike undergrupper av respondenter på skalaen som ble vist i tabell 2.12.

Tabell 2.13 *Ulike gruppers holdning til direkte ordførervalg. Gjennomsnittsscore (Max = 10, min = 0)*

	Gjennomsnittsscore	N (= 100 %)
Kjønn		
Kvinne	7,86	447
Mann	7,25	353
Alder		
Under 30	7,20	51
30-44	7,67	202
45-59	7,63	272
60 +	7,57	275
Utdannelse		
Grunnskole	7,57	105
Videregående skole	7,84	301
Høyskole/universitet	7,40	394
Partimedlem		
Ja	6,96	126
Nei	7,71	674
Lokalpolitisk erfaring		
Ja	7,34	180
Nei	7,66	620
Totalt	7,59	800

Variasjonen er ikke så stor. Vi ser at kvinner er mer positive til ordningen med direkte ordfører enn menn, og de unge er noe mindre positive til ordningen enn de øvrige aldersgruppene. Men det er i seg selv en viktig observasjon at ordningen i liten grad splitter ulike grupper av innbyggere.

Den mest interessante forskjellen vi kan observere er at de respondentene som er medlemmer av et politisk parti er mindre positive enn de som ikke er partimedlemmer. Den samme forskjellen fremkommer i sammenligningen av de som har lokalpolitisk erfaring og de som ikke har det, men forskjellene her er betydelig mindre enn når vi ser på partimedlemmene. Partimedlemmene uttrykker med andre ord større skepsis til den generelle ordningen med direkte valgte ordførere. En del partimedlemmer vil trolig oppleve en relativt sterk spenning mellom et grunnleggende partibasert representativt system og et personbasert system for valg av ordfører. Konfrontasjonen mellom partifokus og personfokus vil oppleves som mer truende for dem som selv er medlemmer av politiske partier.

Kan det så tenkes at oppslutningen om direkte ordførervalg i en kommune blir påvirket av trekk ved den politiske situasjonen i kommunen? Generelt observerer vi at Høyres og KRFs velgere er de mest positive. Minst positive er DNAs velgere. Vi kan derfor vente at ordførerforsøkernes legitimitet vil være minst i de kommunene der DNA har bred velgeroppslutning.

Et annet viktig trekk ved den politiske konteksten er graden av konkurranse mellom kandidatene. Vi kan imidlertid tenke oss litt ulike hypoteser om hvordan graden av konkurranse mellom kandidatene påvirker ordningens legitimitet. En mulig

antakelse er at skarp konkurranse mellom for eksempel to kandidater skaper interesse for ordførervalget og dermed oppslutning om ordningen. En annen antakelse er at ordningens legitimitet vil være størst der det er én særlig populær kandidat, en kandidat som er i stand til å få støtte fra mer enn 50 % av velgerne i første opptellingsrunde. I tabell 2.14 viser vi holdningen til ordførervalgene i kommuner der det var henholdsvis én og to opptellinger. Én opptelling indikerer at en kandidat har fått mer enn 50 % av førstestemmene, slik at det ikke gjennomføres en andre opptellingsrunde. To opptellinger betyr at det har vært et jevnere løp mellom kandidatene. Ingen av dem har fått 50 % eller mer av førstestemmene.

Tabell 2.14 *Holdning til direkte ordførervalg etter hvorvidt kommunene hadde én eller to opptellinger. Gjennomsnittsscore (Max = 10, min = 0)*

	Gjennomsnittsscore	N (= 100 %)
Én opptelling	8,11	194
To opptellinger	7,42	599
Totalt	7,59	793

Tabell 2.14 viser at den politiske konteksten har betydning for ordningens legitimitet, og analysen gir støtte til den siste av de to antakelsene ovenfor. I kommuner der det kun var én opptellingsrunde er holdningen til direkte ordførervalg mest positiv. Observasjonen er interessant fordi den illustrerer noen innebygde spenninger i systemet med direkte valgte ordførere. Velgerne verdsetter politiske ledere med et sterkt mandat fra velgerne. Samtidig er det en sterk tradisjon i norsk lokalpolitikk for å søke brede, konsensusbaserte løsninger. En oppgave for ordføreren innenfor et slikt system har vært å bygge bro mellom stridende grupper. Dersom ordføreren selv har et klart og tydelig velgermandat, kan det tenkes at hun/han får en for sterk lederposisjon i et system som i stor grad er basert på kompromiss og konsensus.

Oppslutning og legitimitet: En oppsummerende diskusjon

Hva betyr valgmanen for de direktevalgte ordførernes legitimitet? Det er vanskelig å gi et entydig svar på dette spørsmålet, da legitimiteten påvirkes av mange andre forhold enn oppslutningen. Denne undersøkelsen har ikke gjort det mulig å kontrollere for den lange rekken av variabler som kan tenkes å påvirke ordførers legitimitet. Vårt fokus har vært på ordførernes oppslutning, og antallet ordførere som ble valgt med mer enn 50 prosent av stemmene. I høringsnotatet (2005:25) om forhåpningene til SV heter det at: «i forhold til flertallsvalgordningen vil supplerende stemmegivning øke muligheten for at den valgte kandidaten får et større flertall av velgerne bak seg. Følgelig kan man legge til grunn en viss økt legitimitet til den valgte kandidaten». Hvis vi forutsetter at oppslutningen påvirker legitimiteten, viser dette kapitlet at SV bidro (som antatt i høringsnotatet) til at det ble valgt ordførere med bredere oppslutning enn hvis ordførervalgene hadde blitt gjennomført som flertallsvalg. Det nye valgsystemet bidro også til at det ble valgt 3 ordførere som ikke hadde blitt valgt hvis førstestemmene hadde blitt lagt til grunn. Imidlertid har kapitlet også sannsynliggjort at valgsystemer som AV og omvalg mellom

de to toppkandidatene kunne produsert andre vinnere. I tillegg har vi sett at SV gjør det mulig å få valgt en ordfører som har en majoritet av velgerne mot seg (Condorcet-taper). SV kan heller ikke gi garantier mot at det i eventuelle framtidige ordførervalg kan bli valgt ordførere med svært lav velgeroppslutning, noe erfaringene fra England viser. Det vil kunne skje i kommuner der konkurransen om ordførervervet er tett, der flere enn tre kandidater kan vinne valget. I slike kommuner gjør SV det vanskelig for velgerne å gjette hvilke to kandidater som når finaleomgangen. Det etterfølgende kapittelet retter derfor fokus nettopp på velgernes bruk av SV i ordførervalget 2007.

Et inntak til å diskutere legitimitetsspørsmålet er velgernes holdninger til direktevalg generelt med utgangspunkt i valgresultatet i de 48 kommunene. Det viser seg at velgerne er mer positive til direktevalg i kommuner der det ble valgt ordførere med stor oppslutning. Det kan være flere grunner til dette. En mulighet er at oppslutningen i seg selv har betydning for legitimiteten, mens en annen og utfyllende forklaring er at den tradisjonelle konsensusorienterte norske kommunemodellen går sammen med oppslutningen i de tilfellene der én kandidat er suveren.

3. Hvordan brukte velgerne SV?

SV vil i praksis fungere som en ordinær flertallsvalgordning i kommuner der ingen velgere avgir en andrestemme. Det samme gjelder i en situasjon der velgerne bruker andrestemmen, men unnlater å stemme på noen av de to finalekandidatene. Det innebærer at det er gode grunner til å gå velgernes stemmegivning nærmere etter i sømmene, og undersøke hva som faktisk skjedde i ordførervalgene. Dette kapitlet konsentreres rundt tre hovedspørsmål: 1) Hvor mange velgere rangerte to kandidater? 2) Hvor mange andrestemmer kunne overføres til de to toppkandidatene? Og, 3) Hva kan forklare at antallet overførbare andrestemmer varierte kommunene i mellom?

Utgangspunkt er at velgerne stemmer *oppriktig*, dvs. de velger den kandidaten de foretrekker mest (Fisher 2001; Kim og Fording 2001). Med SV antar vi at velgerne bruker førstestemmen til å stemme på den kandidaten de har størst sympati for. Det kan imidlertid tenkes at velgerne ikke alltid stemmer oppriktig. Begrepet *taktisk stemmegivning* (sofistikert/strategisk) forbeholdes vanligvis nettopp flertallsvalg, og sier noe om velgernes respons på den strategiske situasjonen de befinner seg i.²⁵ Velgere som ikke stemmer på sitt førstevalg, men på en annen kandidat antas å stemme taktisk. Kunnskapen og informasjonen som kreves for å stemme taktisk kan imidlertid være så stor at en slik handling er forbeholdt de få. En taktisk velger kan med SV tenkes å være en velger som bruker andrestemmen til å stemme på en kandidat de tror kan vinne, snarere enn det andrevalget de har størst sympati for.

I analysen defineres en andrestemme på en av de to finalekandidatene som en *effektiv andrestemme* (se Van der Kolk mfl. 2004). SV brukes også effektivt av velgere som stemmer på en av de to toppkandidatene med sin førstestemme. *Ineffektive velgere* stemmer på en tapende kandidat én gang eller i verste fall to ganger. Disse stemmene defineres som ineffektive fordi preferansene til disse velgerne med hensyn til de toppkandidatene ikke tas hensyn til.²⁶ De har gitt uttrykk for sine preferanser, men de har ikke med sin stemme tilkjennegitt hvilken av de to toppkandidatene de foretrekker. I analysen åpner vi for at enkelte velgere som avgir en effektiv andrestemme kan ha vært villig til å stemme

25 Studier av taktisk stemmegivning dreier seg i hovedsak om tre spørsmål; 1) omfanget av taktisk stemmegivning, 2) årsakene til taktisk stemmegivning, og 3) konsekvensene av taktisk stemmegivning (Kim og Fording 2001). Spesielt britiske flertallsvalg har vært gjenstand for forskning om taktisk stemmegivning, og spørsmålet om omfanget av slik stemmegivning har vært et omdiskutert tema. Fisher (2001) viser at 5 prosent stemte taktisk i 1987 valget, 7,7 prosent i 1992 og 8,5 prosent i 1997. Det betyr ikke at taktisk stemmegivning ikke forekommer i land med proporsjonale valgordninger. Eksempelvis er det pekt på at sperregrensen på 4 prosent for representasjon i den svenske Riksdagen har gjort at enkelte svenske venstreorienterte sosialdemokratiske velgere en periode stemte på Vänsterpartiet for å sikre at partiet kom over sperregrensen, og kunne representere et korrektiv til det regjeringsbærende sosialdemokratiske partiet (Berglund og Lindstrøm 1978).

26 Dette er stemmer som ofte også beskrives som «bortkastede stemmer», «ikke-tellende stemmer», eller «ikke-gjeldende stemmer».

taktisk. Det er velgere som støtter kandidater som forventes å få liten oppslutning, som har størst incitament til å stemme taktisk fordi deres fortrukne kandidat ikke vil være konkurransedyktig i ordførervalget. I stedet kan disse velgerne tenkes å stemme på en av de store partienes kandidater som de vurderer som en akseptabel ordførerkandidat og som samtidig har en reell vannersjans. En antagelse i litteraturen er at desto enklere valgordningen er jo større er sannsynligheten for at enkelte velgere stemmer taktisk.²⁷ Velgerne må vite mer med SV (forutse hvilke to kandidater som går videre) sammenliknet med en situasjon der valget skjer i to valgomganger mellom de to sterkeste kandidatene. Det antas derfor at SV i mindre grad enn omvalgordningen legger til rette for taktisk stemmegivning (Van der Kolk mfl. 2004). Hvis velgeren kan rangere alle kandidatene (full AV) trenger velgeren ikke bry seg om å gi nok stemmer til enkelte toppkandidater. En slik ordning sannsynliggjør dermed mindre taktisk stemmegivning enn SV. Vi står følgelig overfor et lite paradoks. SV, som tilsynelatende virker som et enkelt system, krever at velgerne har kunnskap om den relative støtten til de ulike kandidater for å avgi en andrestemme som teller med i valget mellom de to finalekandidatene. Med andre ord: SV gjør taktisk stemmegivning vanskelig for velgerne, men forutsetter samtidig at enkelte velgere som bruker førstestemme på en ordførerkandidat uten vannersjanser er villige til å stemme taktisk med andrestemmen. La oss se på hva som faktisk skjedde i valget, og vi starter med velgerens valgmuligheter.

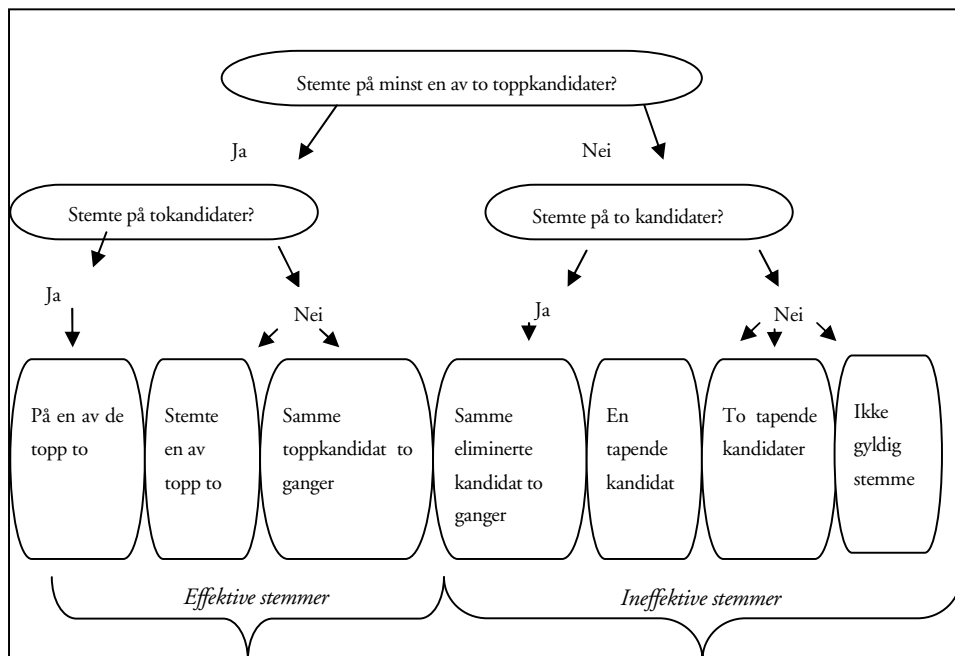
SV: Hvilke muligheter har velgerne?

Hvilke valgmuligheter har velgerne med SV? Figur 3.1 skiller mellom syv mulige velgergrupper (se Van der Kolk mfl. 2004). Den første velgergruppen er de som stemte på to kandidater, der minst en av dem var en toppkandidat. Disse velgere stemte følgelig på en av de to kandidatene som ikke ble eliminert etter at førstestemmene var talt opp. Den andre gruppen er velgere som stemte på en av de to toppkandidatene, men valgte å ikke bruke andrestemmen. Den tredje gruppen gjorde i prinsippet det samme, men stemte to ganger på sitt førstevalg. Dette gir selvsagt liten mening, men så lenge førstestemmen gikk til en kandidat som tok seg videre til andre opptellingsrunde, bidro stemmen til valgresultatet. Disse tre velgergruppene bruker SV på ulike måter, men har det til felles at stemmene hadde betydning for hvem som endte opp som ordfører. Med andre ord avga de en *effektiv stemme*. De fire siste velgergruppene oppnådde ikke dette. Én gruppe stemte på to ulike kandidater, men begge ble eliminert allerede i første opptellingsrunde. Med stor sannsynlig har disse velgerne stemt oppriktig (foretrak disse to kandidatene), og ikke hatt ønske om å stemme taktisk på den av toppkandida-

27 Det finnes en rekke former for taktisk stemmegivning. En strategi kjenner vi fra britiske flertallsvalg der enkelte velgere stemmer på en kandidat som de antar har større vannersjans enn den kandidaten de foretrekker mest (såkalt Compromising). En annen variant er den der velgeren rangerer et alternativ lavere for at det ikke skal bli valgt (Burying). En tredje kan være der en velger gir personstemmer til samtlige kandidater på en partiliste, men unntak av noen enkeltkandidater velgeren ikke ønsker skal bli valgt. Med andre ord: velgeren bistår den kandidaten de foretrekker mest, ved å unnlate å gi støtte til rivalene (Shotgunning). Sistnevnte kan tenkes å gjøre seg gjeldende innenfor rammene av personalvalgordningen ved kommunestyrevalgene.

tene de mislikte minst. Den alternative forklaringen kan være at disse velgerne ikke var i stand til å forutse hvilke to kandidater som ville overleve den første opptellingsrunden. Uansett, stemmene kunne ikke overføres til de to toppkandidatene og hadde dermed ingen betydning for valget dem imellom. De to siste gruppene stemte også lite effektivt. Enten stemte de på en tapende kandidat, eller så stemte de på den samme tapende kandidaten to ganger. Den siste gruppen består av de som ikke fikk stemmen talt med fordi den ble erklært ugyldig.

Figur 3.1 Syv mulige velgerkombinasjoner med supplerende stemmegivning

Basert på Van der Kolk mfl. 2006:97.

Vi har ikke hatt tilgang til samtlige stemmesedler i de 48 kommunene og har dermed ikke eksakte tall for de syv velgergrupper. Ved å kombinere data fra valgoppgjøret og velgerundersøkelsen kan vi imidlertid gi et tilnærmet helhetlig bilde av hvordan velgerne brukte SV.

Vi begynner med velgerundersøkelsen der det ble stilt spørsmål om hvilket parti den enkelte respondentens første- og andrevalg tilhørte. Disse opplysningene var igjen mulige å sammenligne med hvem som faktisk vant og hvem som faktisk ble nummer to i respondentens kommune. Dermed får vi frem hvor stor andel av velgerne som stemte på de to toppkandidatene med en av sine stemmer, altså den øverste boksen i figur 3.1. Dette er vist i tabell 3.1.

Tabell 3.1 *Andel velgere som stemte på de to toppkandidatene. Velgerundersøkelsen (prosent)*

	Prosent	N
Stemte på ordfører/vinner med førstestemme	51	724
Stemte på ordfører/vinner med andrestemme	25	389
Stemte på nr. to med førstestemme	20	717
Stemte på nr. to med andrestemme	19	388
Stemte på minst én av to toppkandidater med minst én av to stemmer	80	731

Tabell 3.1 viser at velgerne var relativt treffsikre – hvis vi skal tro at det er et mål for den enkelte velger. 51 prosent av velgerne stemte på vinneren med sin førstestemme, 25 prosent «traff» vinneren med andrestemmen. I alt stemte 80 prosent på én av toppkandidatene med én av stemmene sine. Bare 20 prosent av velgerne oppga at de ikke avga noen av sine stemmer på en av de to finalistene. Andelen ineffektive stemmer synes å være relativt lav. Tallene fra velgerundersøkelsen er svært like de tallene vi får frem ved gjennomgangen av valgoppgjørene (Se tabell 2.3, der det fremkommer at 46 prosent har stemt på vinneren med førstestemmen og tabell 3.8, der vi ser at den gjennomsnittlige oppslutningen om de to toppkandidatene er ca. 80 prosent).

Men som vi har vært inne på er det ikke et mål for alle velgere å avgi stemme på en vinnerkandidat eller en finalist. De alle fleste vil uansett stemme oppriktig, og de stemmer på kandidater med holdninger som ligger nærmest deres egen politiske oppfatning – uavhengig av vinningsjanser. Hvor stor vekt den enkelte velger har lagt på kandidatens vinningsjanser kan derfor ventes å påvirke «treffsikkerheten». Ett spørsmål i velgerundersøkelsen dreide seg om hvilken betydning kandidatens vinningsjanser hadde for deres første- og andrepreferanse. Tabell 3.2 viser i hvilken grad treffsikkerheten påvirkes av hvor stor vekt velgerne legger på kandidatens vinningsjanser.

Tabell 3.2 *Toppkandidatstemme etter kandidatens vinningsjanser*

		Betydningen av vinningsjanser – førstestemme	
		Stor	Liten
Stemte på minst én av to toppkandidater med minst én av to stemmer?	Ja	84	72
	Nei	16	28
N (= 100 %)		491	240

Som vi antok, er treffsikkerheten større blant velgere som tillegger strategiske vurderinger størst betydning. Men selv om forskjellen er markert (12 prosentpoeng), er den ikke veldig stor. Også innenfor den gruppen som i liten grad har latt strategiske overveielser influere på stemmegivningen sin er det 72 prosent som har stemt på en finalist med en av stemmene sine.

En analyse av hvilke grupper av velgere som i størst grad har avgitt stemme på en av de to toppkandidatene viser relativt små forskjeller. De yngste velgerne, de under 30, er noe mindre treffsikre enn de som er eldre. En mulig forklaring på dette kan være at de yngste velgerne har minst kjennskap til kandidatene og deres vinningsjanser. En annen

forklaring kunne være at vinnershanser hadde større betydning for de eldre enn for de yngre velgerne, men dette får liten støtte i materialet. For øvrig later det ikke til at de individuelle bakgrunnsvariablene har særlig betydning for hvor treffsikre velgerne er.

Ett eller to kryss?

Hvor mange velgere benyttet seg av muligheten som valgordningen gir til å avgi to stemmer? Vi beveger oss nå ned ett nivå i figur 3.1. Man kan si at SV-metoden gir velgerne mulighet for å avgi en mer nyansert preferanse for hvilken kandidat de ønsker som ordfører. Kanskje er de usikre, kanskje har de klart for seg nest beste kandidat som de med denne ordningen får anledning til å stemme på. En tredje mulighet er at velgerne stemmer strategisk. Hva andrestemmen er et uttrykk for, kommer vi tilbake til senere. Det første spørsmålet dreier seg om hvor stor andel av velgerne som tar i bruk andrestemmen i det hele tatt. Dette er vist i tabell 3.3.

Tabell 3.3 *Andel som satte henholdsvis ett og to kryss*

Antall kryss	Prosent
Satte ett kryss	44
Satte to kryss	55
Husker ikke	2
N (= 100 %)	800

Vi ser at litt over halvparten av respondentene oppgir at de satte to kryss, det vil si at de brukte andrestemmen. Den kanskje viktigste begrunnelsen for å velge SV-ordningen var at den hadde potensial for å gi den valgte ordføreren et bredt mandat fra velgerne. Men dette forutsetter at en stor andel av velgerne tar i bruk muligheten til å avgi to stemmer.

Vi har ovenfor kommentert spenningen mellom det personorienterte direkte ordførervalget og det hovedsakelig partibaserte kommunevalget. Det norske politiske systemet betraktes vanligvis som sterkt partibasert, noe som blant annet har kommet til uttrykk gjennom en relativt høy andel partimedlemmer sammenlignet med andre land. Rett nok er andelen partimedlemmer i befolkningen redusert mye de siste 20 årene, men andre land har hatt en minst like sterk tilbakegang, så komparativt sett har Norge fremdeles mange partimedlemmer (Kaase og Newton 1995: 56). Et utslag av spenningen mellom parti og person kan være at en del velgere er skeptiske til å ta i bruk andrestemmen. De vil være skeptiske til å gi sin stemme til en kandidat fra et annet parti enn det de selv identifiserer seg med.

Kanskje er den relativt sterke partiidentifikasjonen blant de norske velgerne en forklaring på at ikke mer enn 55 % av velgerne oppgir å ha brukt muligheten til å avgi to stemmer. Ved ordførervalget i London i 2004 benyttet hele 85 % av de som stemte ved ordførervalget andrestemmen. Det tilsvarende tallet for 2000 var 83 %. Det britiske ordførervalget ble av velgerne oppfattet som en mulighet til å stemme frem partiavhengige kandidater. Det ble det i liten grad i Norge. Dette kan være en årsak til at færre brukte anledningen til å gi uttrykk for to preferanser i Norge.

Tabell 3.4 *Bruk av andrestemme etter parti ved kommunevalg*

	SV	DNA	SP	V	KRF	H	FRP
Satte ett kryss	27	45	44	32	42	48	56
Satte to kryss	73	55	56	68	58	52	44
N (=100 %)	37	206	75	44	57	147	70

Ser vi på variasjonen i bruken av andrestemme mellom de ulike partienes velgere, observerer vi at særlig SV, men også V skiller seg ut ved at mange av disse partienes velgere benytter seg av andrestemmen (Tabell 3.4). En mulig forklaring er at begge de to nevnte partiene er relativt små, og i mange kommuner har de ikke egne ordfører kandidater. Spørsmålet om hvorvidt velgerne stemmer det samme i ordførervalget som i det ordinære kommunestyrevalget er selvsagt avhengig av om den partilisten velgeren stemte på nominerte egen ordfører kandidat. Selv om det er en relativt sterk korrelasjon mellom antallet kandidater og antallet partilister, er den ikke perfekt (se kap.1). Går vi tallene nærmere etter i sømmene, var det kun i 7 kommuner (av 48) at ordførermenyen var identisk med partimenyen ved kommunestyrevalget. Det betyr at i 41 kommuner var det ett eller flere partier som ikke stilte egen ordfører kandidat. Det viser seg også at det ikke bare var småpartier som ikke stilte egen ordfører kandidat, og at i enkelte kommuner hadde disse partiene samlet sett relativt stor oppslutning i kommunestyrevalget. I snitt fikk partiene uten egen ordfører kandidat 12.5 prosent av stemmene i kommunestyrevalgene (standardavvik 9,25 prosent). I Kvæfjord kommune valgte både KRF, H og FRP å ikke stille egen ordfører kandidat, og samlet fikk disse tre partiene 31.5 prosent av stemmene i kommunestyrevalget.

I tillegg vet vi at bruken av personstemmer ved kommunevalg varierer med utdanning hos velgerne. Hvordan ser så dette ut når vi ser på respondentenes sosiale bakgrunn? Har utdanning betydning for bruken av ordningen?

Tabell 3.5 *Bruk av andrestemme etter sosial og politisk bakgrunn*

	Satte ett kryss	Satte to kryss	N (= 100 %)
Kjønn			
Kvinne	44	56	443
Mann	45	55	344
Alder			
Under 30	40	60	50
30–44	45	56	200
45–59	40	60	270
60 +	49	51	267
Utdannelse			
Grunnskole	53	47	100
Videregående skole	45	56	299
Høyskole/universitet	42	58	388
Partimedlem			
Ja	46	54	122
Nei	44	56	665
Lokalpolitisk erfaring			
Ja	47	53	176
Nei	44	57	611
Totalt	44	56	787

Tabell 3.5 viser at utdannelse har en viss betydning for hvorvidt innbyggerne tar i bruk andrestemmen eller ikke. Som antatt er det de høyt utdannede som i størst grad bruker andrestemmen. Foruten utdannelse er det noen forskjeller på aldersgruppene når det gjelder bruk av andrestemmen, men ettersom sammenhengen ikke er lineær, kan det vanskelig hevdes at det er en klar alderssammenheng.

Et annet forhold som kan tenkes å ha betydning for om velgerne setter ett eller to kryss er hvorvidt valget er preget av en klar vinner eller om racet er tett. Når usikkerheten om utfallet er stor, vil vi anta at flere velgere tar i bruk andrestemmen.

Tabell 3.6 *Bruk av andrestemme etter hvorvidt respondentens kommune hadde én eller to opptellinger*

		Antall opptellinger	
		Én	To
Bruk av andrestemme	Satte ett kryss	51	42
	Satte to kryss	50	58
N (= 100 %)		192	588

Denne antakelsen får en viss støtte i den analysen som er presentert i tabell 3.6. Respondenter fra kommuner der det hadde vært to opptellinger var noe mer tilbøyelige til å sette to kryss på stemmeseddelen enn respondenter fra kommuner med bare én opptelling. Resultatet indikerer at velgerne er noe mer tilbøyelige til å vurdere flere alternativer når utfallet er usikkert.

Når det gjelder bruken av andrestemmen, har vi muligheter til å undersøke hvor godt velgerdataene samsvarer med valgoppgjørersdataene. Som vi så, viser data fra velgerundersøkelsen at 55 prosent av velgerne stemte på to kandidater, mens de resterende

nøyde seg med ett kryss. Dette tallet stemmer relativt godt overens med data fra valgoppgjøret. Siden kommunene kun skal telle andrestemmer på de to toppkandidatene, har vi ikke fullstendig informasjon om det totale antallet andrestemmer i samtlige 48 kommuner. Enkelte kommuner har likevel registrert andrestemmene. I Skjervøy ble det avgitt 596 andrestemmer, noe som tilsvarte 42,5 prosent av velgerne. I Holmestrand var tilsvarende tall kun 23 prosent. For Holmestrands del er det verd å merke seg at av de stemmesedlene som kunne telles med i andre opptellingsrunde gikk i overkant av 43 prosent til de to toppkandidatene, 22 prosent hadde gitt en andrestemme til en kandidat som allerede hadde blitt eliminert, mens i underkant av 35 prosent av stemmesedlene hadde kun ett kryss for et førstevalg. I de to kommunene der det kun stilte 3 ordførerkandidater, har vi naturlig nok tall for hvor mange av de to eliminerte kandidatenes stemmesedler som hadde to kryss. I Hemne kommune ble Fremskrittspartiets Tanja Solem eliminert etter første opptelling, og 38 prosent av hennes velgere hadde krysset for en av de to kandidatene som stod igjen. Tilsvarende tall for Skånland kommune, der Kristelig Folkepartis Anne Karin Rolfsen ble eliminert, var 58,7 prosent.

Om betydningen av kandidatenes vinnerejanser

Vi har tidligere argumentert for at ordningen med supplerende stemmegivning åpner for strategiske vurderinger hos velgerne. I motsetning til en ordning der ordfører velges i to valgoganger, har ikke velgerne kjennskap til hvilke kandidater som går til finalerunden. Dersom velgeren ønsker å uttrykke en preferanse for hvilken av disse to kandidatene som skal vinne, må hun eller han gjøre noen antakelser om de ulike kandidatenes vinnerejanser på forhånd. På bakgrunn av disse antakelsene kan man for eksempel unnlate å gi sin stemme til den kandidaten man selv foretrekker mest, fordi man mener denne kandidaten har små sjanser til å vinne. Man kan også vurdere det slik at det å stemme på den foretrukne (sjanseløse) kandidaten kan styrke sjansene til den kandidaten man minst ønsker at skal bli valgt. Løsningen kan derfor være at man gir sin stemme til en annen kandidat enn favorittkandidaten for å unngå at det man oppfatter å være det verste scenariet.

Spørsmålet er da hvor stor andel av velgerne som kan sies å ha lagt denne typen vurderinger til grunn når de har avgitt stemme ved ordførervalget. I velgerundersøkelsen ble det stilt et spørsmål om hvor viktig det var for den enkelte respondent om kandidaten(e) de hadde stemt på hadde gode sjanser til å bli valgt til ordfører. Spørsmålet om vinnerejanser ble stilt med henvisning til både første- og andrestemmen.

Tabell 3.7 *Betydning av vintersjanser for hhv. førstestemme og andrestemme (prosent)*

	Førstestemme	Andrestemme
Svært viktig	30	11
Ganske viktig	37	33
Verken/eller	13	23
Ganske lite viktig	9	16
Svært lite viktig	10	15
Ikke sikker	2	2
N=(100 %)	800	362

Med utgangspunkt i de frekvensfordelingene som er vist i tabell 3.7 kan vi si at forholdsvis mange oppgir å ha vurdert kandidatenes vintersjanser, men det er særlig med sitt førstealternativ på stemmeseddelen at de gjør denne typen vurderinger. Hele 67 prosent oppgir at kandidatens vintersjanser var viktig for hvem de ga sin førstestemme. Det synes imidlertid problematisk å tolke dette som uttrykk for en høy andel strategisk stemmegivning. En rimeligere tolkning er at velgerne har satt sin favorittkandidat først på stemmeseddelen, og rimeligvis er de mest opptatt av at denne kandidaten skal vinne.

Kvinner fremstår som mer opptatt enn menn av vintersjansene til de kandidatene de har gitt sin førstepreferanse. Videre oppgir de eldre i noe større grad enn yngre å legge vekt på førstekandidatenes vintersjanser, men forskjellene er forholdsvis beskjedne. For øvrig er det små forskjeller på ulike grupper av velgere.

Hvor mange stemte effektivt med andrestemmen?

Før vi ser på det nøyaktige antallet velgere som brukte andrestemmen effektivt, presenteres hovedresultatet for samtlige kommuner. Den første kolonnen i tabell 3.8 viser andelen velgere som stemte på de to toppkandidatene med enten første – eller andrestemme. De to toppkandidatenes første – og andrestemmer er lagt sammen, og prosentandelen er beregnet med utgangspunkt i antallet gyldige ordførerstemmer. Tall et summerer til 100 prosent i kommuner med én opptellingsrunde, men overstiger dette i kommuner med to opptellingsrunder. Det er her vi finner det store flertallet av velgerne. I gjennomsnitt har nesten 80 prosent av velgerne stemt på de to toppkandidatene med enten første – eller andrestemmen. I den neste kolonnen vises andelen velgere som har brukt førstestemmen sin på kandidater som kom på tredjeplass eller lavere i første opptellingsrunde. Dette er en spesielt interessant gruppe, fordi det er disse velgernes stemmesedler som telles på nytt i kommuner der andrestemmene må til for å avgjøre ordførervalget. I gjennomsnitt plasserte 30 prosent av velgerne seg i denne gruppen. Hvor mange av disse var i stand til å bruke SV effektivt, dvs. avgi en andrestemme på en av de to gjenstående finalekandidatene? Svaret finnes i den siste kolonnen over antallet effektive andrestemmer, dvs. andelen stemmesedler (av de som telles i runde 2) som kunne overføres til de to gjenstående toppkandidatene. Det fremgår at det er stor variasjon i antallet effektive andrestemmer mellom kommunene. I gjennomsnitt kunne i overkant av 42 prosent av stemmesedlene overføres til de to finalekandidatene. Sagt på en annen måte: Nesten 60 prosent av disse stemmesedlene var uten betydning for hvem av de to gjenstående kandidatene som vant ordførervalget.

Tabell 3.8 Valgresultatet: Toppkandidatenes oppslutning, førstestemmer til svakere plasserte kandidater og effektive andrestemmer (prosent)

Kommune	De to toppkandidatenes oppslutning (1 + 2 stemmer)	Oppslutning om kandidater fra 3. plass og nedover	Effektive andrestemmer
Tana	76.14	36.33	34.32
Harstad	82.73	31.61	45.60
Lyngen	88.14	23.83	52.99
Kvæfjord	86.08	13.20	–
Skjervøy	85.59	14.41	–
Skånland	94.91	12.31	58.68
Målselv	79.46	20.54	–
Lenvik	75.36	38.30	26.30
Evenes	80	20	–
Dønna	74.33	25.67	–
Hemne	96.10	6.32	38.33
Osen	74	38	30.73
Gjemnes	88.43	25.55	54.73
Molde	71.45	45.12	36.73
Averøy	79	21	–
Sula	86.24	27	49.15
Ørskog	86.21	33.20	58.48
Selje	78.33	36.15	40.25
Vågsøy	92.22	13.26	41.38
Fusa	67.30	32.70	–
Kvam	78.16	52.38	58.31
Strand	73.66	44.28	40.51
Klepp	76.42	23.58	–
Vindafjord	74.60	25.40	–
Eigersund	77.72	40.45	44.91
Time	87	31.93	61.84
Farsund	79.70	32.44	37.40
Flekkefjord	79.73	34.28	40.89
Kvinesdal	76.56	23.44	–
Sogndalen	74.78	37.80	33.29
Risør	78.20	40.90	46.57
Evje og Hornes	66.62	33.38	–
Re	79.20	20.80	–
Tønsberg	82.79	32.75	47.44
Holmestrand	80	35.33	43.58
Nøtterøy	72	37.40	25.26
Stokke	86.87	24.70	46.84
Tinn	85.73	14.27	–
Eidsberg	74.70	33.60	28.35
Spydeberg	68.69	31.31	–
Hurdal	69	50.28	38.49
Nesodden	76.30	39.95	40.60
Gausdal	73.75	44.70	41.28
Nord Aurdal	76.17	38.45	38.03
Søndre Land	78	33.41	35.73
Alvdal	76.97	35.40	34.95
Trysil	84.80	25.53	40.48
Lier	82.60	17.40	–

Nedenfor ser vi nærmere på de av velgerne som brukte førstestemmen på kandidater som ikke nådde finalerunden. Hvorfor lyktes denne velgergruppen godt i enkelte kommuner, og i andre ikke? Eller, hvorfor varierer antallet effektive andrestemmer kommunene imellom?

Effektive andrestemmer: Omfang og variasjon

Tabell 3.9 viser variasjonen i antallet effektive andrestemmer i de 33 kommunene med to opptellingsrunder. Igjen, prosentandelen effektive andrestemmer er stemmesedler som kan overføres til de to finalekandidatene. Det fremgår at det er betydelig variasjon i andelen effektive andrestemmer i kommunene, fra 61,8 prosent (Time kommune) til 25,2 prosent (Nøtterøy kommune). Hvordan skal vi forklare at velgere som bruker førstestemmen på en tapende kandidat, stemmer mer effektivt i enkelte kommuner enn i andre?

Tabell 3.9 *Effektive andrestemmer (prosent)*

	Effektive andrestemmer
Gjennomsnitt	42,19
Maksimum	61,84
Minimum	25,26
Standardavvik	9,36
N	33

Van der Kolk (2006) har studert variasjonen i effektive andrestemmer (gjennomsnitt i underkant av 40 prosent) i 17 engelske ordførervalg. To uavhengige variable er inkludert i analysen, der den ene måler velgernes *evne* til å stemme effektivt og den andre måler velgernes *vilje* til å gjøre det samme. Den første variabelen er *antallet kandidater* som konkurrer om ordførervervet, og sier noe om velgernes evne til å avgi en effektiv andrestemme. Er det mange kandidater som stiller til valg, så antas det å være vanskeligere for velgerne å forutse hvilke to kandidater som tar seg videre til finalerunden. Desto flere kandidater, desto vanskeligere kan det antas å være for de som har stemt på tapende kandidater å bruke andrestemmen effektivt. Den andre forklaringen er *konkurransen mellom kandidatene*. Jevn konkurranse mellom to toppkandidater kan stimulere velgerne til å stemme taktisk. Er avstanden stor, antas velgerne å bry seg mindre, og heller stemme oppriktig på en annen tapende kandidat eller nøye seg med ett kryss for sitt førstevalg. Jo tettere konkurranse mellom toppkandidatene, desto mer *villige* kan velgere som ga en førstestemme til en tapende kandidat være til å stemme taktisk på den av de to toppkandidatene de «misliker» minst. I vår analyse inkluderes ytterligere to variabler, som begge antas å kunne påvirke velgernes vilje til å stemme strategisk. For det første er det velkjent at konfliktnivået i lokalpolitikken har betydning for velgerne vilje til å møte opp på valgdagen. Vi antar at et høyt *konfliktnivå* (som høy *valgdeltakelsen*²⁸ kan uttrykke) kan

²⁸ Valgdeltakelsen er her beregnet ut fra andelen gyldige stemmer ved ordførervalgene.

stimulere velgerne til å stemme taktisk på den av de to gjenstående kandidatene de har mest til overs for. Tilsvarende tester vi for hvorvidt det faktum at ordføreren i enkelte av disse kommuner har fått utvidet myndighet for valgperioden kan stimulere til det samme.²⁹

Den empiriske analysen av prosentandelen effektive andrestemmer er gjennomført som en standard multivariat regresjonsanalyse (se Midtbø 2007). Våre forventinger bygger på resultatene fra de engelske ordførervalgene, der både antallet kandidater og avstanden mellom de to toppkandidatene viste seg å ha en negativ effekt på antallet effektive andrestemmer (Van der Kolk 2006). Avstanden mellom de to toppkandidatene hadde imidlertid ikke signifikant effekt. Det innebærer at engelske velgere hadde større problemer med å avgi en effektiv andrestemme i kommuner med mange konkurrerende ordførerkandidater enn i kommuner der færre stilte til valg. Hvordan stemmer dette med det som skjedde i de 33 norske kommunene der andrestemmene måtte til for å avgjøre ordførervalget?

Resultatene fra regresjonsanalysen vises i form av to modeller i tabell 3.10.³⁰ I den første modellen er alle de 4 forklaringsvariable inkludert. Koeffisientenes fortegn forteller oss noe om retningen på effekten, og som forventet har både kandidatantallet og avstanden mellom de to toppkandidatene negativ effekt. Størrelsen på koeffisientene tilsier at kandidatantallet har større effekt enn avstanden (nesten det doble), men kun avstanden er signifikant (en-halet test).³¹ Med hensyn til valgdeltakelsen er fortegnet positiv (som forventet), men effekten er ikke signifikant.³² Utvidet myndighet for ordfører har en uventet negativ effekt, men er da heller ikke signifikant. I modell II er kun avstanden mellom toppkandidatene tatt med (den eneste signifikante variabelen i modell I). Hvis denne legges til grunn, skal koeffisienten tolkes slik at en prosents økning i avstanden mellom de to toppkandidatene, reduserer antallet effektive andrestemmer med 0,09 prosent (modell II). Med andre ord: Analysen antyder at det først og fremst er avstanden mellom toppkandidatene som driver antallet effektive andrestemmer i norske kommuner. Det bør imidlertid noteres at den forklarte variansen i regresjonsanalysen ikke er spesielt

29 I 18 av 50 direktevalgs kommuner har ordfører fått utvidet myndighet for valgperioden 2007-2011. 13 av de 33 kommuner med to opptellingsrunder hadde en ordfører med utvidet myndighet.

30 En korrelasjonsmatrise med de uavhengige variablene i modellen viser at korrelasjonene ikke er spesielt høye. Størst korrelasjon er det mellom antallet kandidater og avstanden mellom de to toppkandidatene (Pearsons $R = 0.49$). Gitt at kandidatantallet har større effekt enn avstanden, kan resultatene framstå som noe motstridende. Imidlertid har vi kjørt separate bivariate regresjonsanalyser med de to variablene, og resultatene fra disse viser at det kun er avstanden mellom de to toppkandidatene som bidrar med signifikante resultater.

31 Hvis føringene på sammenhengens retning er entydig så anbefales en-halet test (Se Midtbø 2007:63). I vårt tilfelle vil det si at det er ingenting som teoretisk sett tilsier at flere kandidater vil gjøre det enklere for velgerne å avgi en effektiv andrestemme. Den kritiske t-veriden for en en-halet test på 5 prosents nivå er pluss/minus 1,65.

32 En tentativ regresjonsanalyse av valgdeltakelsen i de 48 kommunene viser at tre variabler har signifikant effekt på fremmøte (ikke vist her). Avstanden mellom de to toppkandidatene har en negativ effekt, noe som tilsier at en tett konkurranse om ordførervervet øker valgdeltakelsen. Hvorvidt det ble gjennomført to opptellinger har imidlertid negativ effekt. Kommunestørrelse har også en viss positiv effekt. Antallet kandidater og utvidet makt til ordfører har ikke signifikant effekt på valgdeltakelsen.

høy. Justert R^2 for modell II er 0,15, noe som tilsier at avstandsvariabelen alene forklarer 15 prosent av variasjonen i antallet effektive andrestemmer.

Tabell 3.10 *Regresjonsanalyse: Antallet effektive andrestemmer (prosent). Standardiserte koeffisienter og t-verdier i parentes**

Uavhengige variabler	Modell I	Modell II
Avstand mellom toppkandidatene	-0.07 (-1.738)	-0.09 (-2.591)
Antallet kandidater	-0.11 (-0.767)	
Valgdeltakelse	0.59 (1.474)	
Utvidet myndighet**	-0.03 (-0.406)	
N	33	33
Justert R^2	0.16	0.15

*Koeffisientenes foretegn gir effektens retning (positiv/negativ). Statistisk signifikans (T-verdiene) sier noe om sannsynlighetene for at effekten av variablene ikke skyldes tilfeldigheter. Alle variablene (unntatt utvidet myndighet) har gjennomgått en logaritmisk transformasjon, noe som standardiserer de ustandardiserte koeffisientene slik at de kan tolkes mot hverandre. ** Dummyvariabel med verdien 1 hvis utvidet myndighet, ellers 0.

Resultatet kan tolkes på ulike måter. En åpenbar tolkning er at velgerne stemmer taktisk i de kommunene der det utkrystalliserer seg en klar lederduo som konkurrerer om ordførervervet. Det betyr at velgerne stemmer på en av de to toppkandidatene hvis konkurransen dem imellom er jevn. En annen mulighet er at partisystemet i kommunene bidrar til å strukturere velgernes stemmegivning. Vi ser i det etterfølgende nærmere på sistnevnte forklaring.

Stemmesplitting?

En måte å undersøke i hvilken grad partisystemet strukturerer stemmegivningen i ordførervalget er å se på graden av samsvar i partivalg mellom den enkeltes stemme i kommunevalget og det direkte ordførervalget. En slik analyse er presentert i tabell 3.12.³³

Tabell 3.12: *Samsvar mellom parti ved kommunevalg og ordførervalg (prosent)*

	Andel samsvar	Andel som stemmer på «naboparti»
Kommunevalg/ordførervalg førstestemme	65	12
Kommunevalg/ordførervalg andrestemme	24	34
Ordførervalg førstestemme/ordførervalg andrestemme	4	38

65 prosent av de spurte oppgir at deres førstepreferanse i ordførervalget samsvarte med det partiet de stemte på ved kommunevalget. 24 prosent brukte sin andrestemme til å

³³ Samsvar mellom partivalg ved kommunevalget og kandidatens parti ved ordførervalget kan regnes ut ettersom partivariabelen er kodet likt i begge tilfeller. Trekker man ordførervalgparti (førstestemme) fra kommunevalgparti og får verdien 0, betyr det at vedkommende har stemt på samme parti ved kommunevalget som det partiet deres foretrukne ordfører kandidat kommer fra. Ettersom partivariablene er kodet i henhold til den politiske skalaen, fra venstre mot høyre, betyr verdien 1 eller -1 at velgeren bre har flyttet seg ett hakk mot høyre eller venstre i ordførervalget sammenlignet med kommunevalget. De har med andre ord stemt på ett av «nabopartiene».

stemme på en kandidat fra det samme partiet som de stemte på ved kommunevalget. I tillegg ser vi at 4 prosent av de spurte oppga at det var samsvar mellom partiet til deres første- og andrepreferanse. Dette innebærer i praksis at de har stemt på samme kandidat med begge sine stemmer.

Vi har allerede vist at ikke alle partier som stilte liste til kommunevalg stilte med kandidat til ordførervalget. Det var kun i 7 av 48 kommuner at antallet ordfører kandidater var identisk med antallet partilister til kommunevalget. Det betyr at mange velgere ikke hadde mulighet til å stemme på en ordførerkandidat fra samme parti som det partiet de foretrakk ved kommunevalget. På denne bakgrunnen må vi si at det er stor grad av samsvar mellom velgernes stemmegivning i de to valgene. Samsvaret er ikke uventet aller sterkest blant de velgerne som er partimedlemmer. De er minst tilbøyelige til å splitte sine stemmer.

Inntrykket av at partiene i det norske systemet gir velgerne hjelp på veien forsterkes av at svært mange i ordførervalget ga sin stemme til ett av de partiene som lå nærmest det de stemte på i kommunestyrevalget. De som splittet sine stemmer gjorde ikke store sprang. I denne sammenhengen er det særlig viktig å merke seg at mange velgere brukte sin andrestemme til å stemme på et naboparti til det partiet de stemte på ved kommunevalget.

Ser vi videre på hvordan samsvaret mellom kommunevalg og førstestemme ved ordførervalg varierer etter parti, observerer vi at samsvaret er størst blant de velgerne som stemte på de største partiene ved kommunevalget (Jfr. tabell 3.13). Samsvaret er størst blant Arbeiderpartiet og Høyres velgere ved kommunevalget, og minst blant velgerne til Sosialistisk Venstreparti og Venstre. Resultatet reflekterer trolig det at de minste partienes velgere sjeldnere har anledning til å stemme på en ordførerkandidat fra sitt eget parti, men i tillegg kan det tenkes at flere velgere fra de mindre partiene vil splitte sine stemmer for å kunne stemme på en kandidat med vinnersjanser.

Tabell 3.13 *Samsvar mellom parti ved kommunevalg og ordførervalg etter hvilket parti velgerne stemte på ved kommunevalget (prosent)*

Samsvar kommunevalg/førstestemme	SV	DNA	SP	V	KRF	H	FRP
Ja	32	76	63	47	57	73	62
Nei	68	25	37	54	43	27	38
N=(100 %)	37	204	75	43	58	149	71

Forkastede og ikke-gyldige stemmer

Når det gjelder omfanget av ikke-gyldige stemmer, har vi opplysninger fra 47 av 48 kommuner. Det er flere grunner til at en stemmeseddel forkastes. En mulighet er at valgfunksjonærene ikke har vært i stand til å avgjøre hvilken kandidat(er) velgeren har stemt på, en annen er at velgeren har levert en blank stemmeseddel. For å si noe fornuftig om valgmåtens betydning for omfanget av forkastede stemmer, er det naturlig å sammenlikne med tall fra det ordinære kommunestyrevalget. Dette gjør vi i tabell 3.14, der tallene for henholdsvis forkastede og blanke stemmer er summert sammen

ved de respektive valgene. Det fremgår at det er flere ikke-gyldige stemmer i ordførervalgene enn i kommunestyrevalgene. I snitt ble 1,5 prosent av stemmesedlene erklært ugyldige ved ordførervalgene, mot 0,8 prosent ved kommunestyrevalgene. Tallene er imidlertid relativt lave, noe som antyder at velgerne har hatt en grei forståelse av hvordan de faktisk skal stemme. Tallene er også betydelig lavere enn tilsvarende tall fra de engelske ordførervalgene, der antallet forkastede stemmer i enkelte kommuner lå rundt 4 prosent (Electoral Reform Society (ERS) 2006).

Tabell 3.14 *Forkastede stemmer i henholdsvis kommunestyre- og ordførervalg (prosent)*

	Forkastet kommunestyrevalg	Forkastet ordførervalg
Gjennomsnitt	0,85	1,52
Maksimum	2,11	2,85
Minimum	0,0	0,18
Standardavvik	0,43	0,58

Når oppriktig stemmegivning straffer seg

Kan en velger med SV oppleve at det å stemme på sitt førstevalg reduserer kandidatens sjanse for å vinne valget? Spørsmålet dreier seg om det såkalte *monotonitets-kriteriet* (monotonoci-criterion), som formaliserer ideen om at ekstra stemmer for en kandidat ikke skal redusere vedkommendes sjanse for å vinne valget (Farrell 1997, Van der Kolk 2006). Dette kriteriet lå til grunn for en kronikk av matematikkprofessor Evind Stensholt i Bergens Tidende i forkant av de norske ordførervalgene (BT 09.08.2007). Han spør det tilsynelatende paradoksale spørsmålet om velgerne *bør stemme oppriktig ved ordførervalg?*

Utgangspunktet til Stensholt (2007) er tallene i tabell 3.15, som illustrerer et tenkt valg med 100 velgere. Tall med underskrift (fet) representerer velgere som nøyer seg med ett kryss på sitt førstevalg. Opptellingen av førstestemmene viser at A og B tar seg videre til andre opptellingsrunde. B vinner valget ($25+13+4+2=44$ stemmer) mot A ($29+5+2+3=39$ stemmer). Stensholt antar videre at 3 av de 7 velgerne som rangerte A foran C gjorde dette fordi A gjorde et svært godt inntrykk i den siste debatten, mens de opprinnelig hadde rangert C foran A. Han spør hva som hadde skjedd hvis de hadde holdt fast på sin opprinnelige rangering (C foran A), og når stemmene omfordeles blir resultatet overraskende. Det viser seg nemlig at A, B og C ville fått henholdsvis 26, 25 og 27 førstestemmer. Med andre ord: A og C ville gått til finalerunden, en finale som A ville vunnet ($26+11+2+3=42$ stemmer versus C $27+6+1+2=36$ stemmer). A kunne følgelig vunnet, men de 3 velgernes beslutning om å rangere A på topp istedenfor C førte til at B vant. Stensholt (Ibid) mener resultatet er: «*hårreisende – en velger bør ikke kunne oppleve å skade sin foretrukne kandidat med sin førstestemme*».

Tabell 3.15 Hypotetisk valg med 100 velgere.

	A	B	C	D	E	1. runde	2. runde
A	5	8	7	5	4	29	39
B	11	3	6	2	3	25	44
C	5	13	3	1	2	24	Eliminert
D	2	4	1	3	2	12	Eliminert
E	3	2	2	2	1	10	Eliminert

Kilde: Stensholt 2007.

I følge Stensholt kan en slik situasjon oppstå i 1 av 100 valg, og kun når konkurransen om ordførervervet er svært jevn. Det fremgår da også av tabellen at A kun kan vinne mot C, men ikke mot B. De 3 velgerne som bestemte seg for å gi A en førstestemme og ikke C, gjorde at finalen gikk mellom A og B, og ikke mellom A og C. Stensholt foreslår en enkel tilleggsregel som løsning på problemet: Den kandidaten som ligger på andreplass etter opptellingen av førstestemmene kan kun kvalifisere seg til finalerunden hvis han er nærmere lederkandidaten (førsteplass) enn tredjekandidaten (tredjeplass). Tilleggsregelen gjør at andrestemmene kun får betydning i kommuner der det utskiller seg en tydelig lederduo i første opptellingsrunde. En nærmere gjennomgang av våre data viser at en slik tilleggsregel hadde resultert at det ikke hadde vært nødvendig å telle andrestemmene i ytterligere 20 kommuner. I disse 20 kommunene var altså andrekandidaten lenger unna førsteplassen enn tredjeplassen. Sagt på en annen måte: Tilleggsregelen hadde gjort det nødvendig å telle andrestemmene i 13 av 48 kommuner. Dette ville imidlertid ikke hatt konsekvenser for hvem som hadde blitt ordfører i disse kommunene. Det er verd å presisere at vi her har å gjøre med et fenomen som teoretisk sett kan inntreffe, men som rent faktisk sjelden oppstår. I tillegg kan en slik situasjon oppstå både ved AV og med valg i to omganger.

Oppsummering

Dette kapitlet startet ut med tre spørsmål: 1) Hvor mange velgerne prioriterte to kandidater på stemmeseddelen? 2) Hvor mange andrestemmer kunne fordeles på de to finalekandidatene? Og, 3) hva var det som gjorde at antallet overførbare andrestemmer varierte kommunene imellom? Data fra velgerundersøkelsen tyder på at i overkant av halvparten av velgerne stemte på to kandidater. Data fra valgoppkjøret (og velgerundersøkelsen) viser at et stort flertall av velgerne stemte på de to toppkandidatene, enten med første – eller andrestemmen. Den velgergruppen som kanskje har størst interesse er de som brukte førstestemmen på en kandidat som ikke gikk videre til andre opptellingsrunde. I gjennomsnitt viste det seg at 30 prosent av velgerne tilhørte denne gruppen. Nærmere 60 prosent av stemmesedlene til denne velgergruppen kunne ikke overføres til de to finalistkandidatene i andre opptellingsrunde. Variasjonen var imidlertid stor kommunene imellom. Analysen antyder at det først og fremst er avstanden mellom de to toppkandidatene som påvirket antallet effektive andrestemmer i kommunene. Med andre ord: Velgerne ser ut til å være mer villige til å gi andrestemmen til en av de to

finalekandidatene i kommuner der konkurransen mellom de to var jevn. Det er noe overraskende at antallet ordfører kandidater ikke ser ut til å ha signifikant effekt, selv om retningen (negativ) var som forventet. Resultatene tyder også på at partiene i det norske systemet gir velgerne hjelp på veien i ordførervalget. Svært mange ga ordførerstemme til ett av de partiene som lå nærmest det de stemte på i kommunestyrevalget. De som splittet sine stemmer gjorde ikke store sprang. Det viste seg nemlig at mange velgere brukte sin andrestemme til å stemme på kandidaten til nabopartiet til det partiet de stemte på ved kommunevalget.

4. Hvem fikk flest førstestemmer, og hvorfor?

Dette kapitlet retter fokus mot oppslutningen om ordfører kandidatene. Hvorfor fikk noen ordfører kandidater flere førstestemmer enn andre? Spørsmålet er forsøkt besvart med utgangspunkt i et datasett som inkluderer samtlige 260 kandidater som deltok i konkurransen om ordførervervene i de 48 kommunene. For å etablere et bakteppe for analysene presenteres først noen nøkkeltall om kandidatene samt noen teoretiske forventninger til de empiriske resultatene.

Kandidattilbudet og antallet førstestemmer ved ordførervalgene

Kandidattilbudet i de 48 kommunene fremgår av tabell 4.1. Totalt konkurrerte 260 kandidater om ordførerposisjonen i disse kommunene. I overkant av 76 prosent av disse var menn, mens snittalder for kandidatene var rundt 51 år.³⁴ Noe over 13 prosent av ordfører kandidatene entret konkurransen i egenskap av sittende ordfører, mens hele 75,38 prosent hadde vært kommunestyrerepresentant i forrige periode. Nesten alle ordfører kandidatene hadde førsteplassen på partienes valglister til det ordinære kommunestyrevalget.

Tabell 4.1. *Ordfører kandidatenes politiske erfaring og sosiale bakgrunn (prosent)*

	Ja	Nei	Totalt (N)
Ordfører 2003–2007	13,46	86,54	100 (260)
Kommunestyrerepresentant 2003–2007	75,38	24,62	100 (260)
Førsteplass på partilisten	96,15	3,85	100 (260)
Kandidatenes kjønn	Menn	Kvinner	
	76,54	23,46	100 (260)

Alder: Gjennomsnitt 51,28, yngst 28, eldst 69 (Standardavvik 8,85)

Tabell 4.2 viser ordfører kandidatenes andel av førstestemmene. Som vi ser mottok den gjennomsnittlige ordfører kandidaten i overkant av 18 prosent av førstestemmene. Førstestemmene var imidlertid svært ujevnt fordelt mellom ordfører kandidatene. Mange kandidater fikk få stemmer, få kandidater fikk mange stemmer. Den mest populære ordfører kandidaten (Viggo Fossum fra Arbeiderpartiet i Målselv kommune) innkasserte hele 71.5 prosent av førstestemmene, mens tilsvarende tall for den mest populære kvinnelige ordfører kandidaten (Ulla Nævestad fra Høyre i Lier kommune)

³⁴ Antallet kvinnelige ordfører kandidater var betydelig lavere enn antallet kvinnelige listekandidater til det ordinære kommunestyrevalget. Mens det var 23.5 prosent kvinnelige ordfører kandidater var tilsvarende tall for listekandidatene 41.7 prosent (totalt 62 555 kandidater).

var 64,1 prosent. Videre fremgår det av tabellen at de kvinnelige ordfører kandidatene i gjennomsnitt fikk færre førstestemmer enn mennene, henholdsvis 14,84 prosent for kvinnene mot 19,5 prosent for mannlige ordfører kandidater.

Tabell 4.2 *Fordeling av førstestemmer totalt og etter kjønn (prosent)*

	Totalt	Kvinner	Menn
Gjennomsnitt	18,42	14,84	19,53
Maksimum	71,5	64,10	71,5
Minimum	0,1	0,89	0,1
Standardavvik	16,22	14,28	16,65
N	260	61	199

Førstestemmer: Forventninger og tidligere funn

Dette avsnittet tar for seg sentrale forklaringer på oppslutningen om ordfører kandidatene. Vi har delt dem inn i tre hovedgrupper, der hver gruppe omhandler egenskaper ved henholdsvis kandidaten, kandidatens parti og valgkretsen (kommunen) (se Rule og Zimmermann 1994; Christensen mfl. 2004; Norris 2004; Karvonen 2004; Christensen og Midtbø 2007). Fokuset her – som i litteraturen for øvrig – er på egenskaper ved og rundt kandidatene (som for eksempel kjønn, alder og politisk erfaring).

Trekk ved ordfører kandidatene

Av ulike *trekk ved kandidatene* har kjønn blitt viet spesielt stor oppmerksomhet for å forklare personstemmegivningen i kommunestyrevalgene (Hellevik 2003; Christensen og Midtbø 2005; Hellevik 2005). En rådende oppfatning har vært at velgerne foretrekker mannlige fremfor kvinnelige kandidater i kommunestyrevalgene. Når det gjelder direkte ordførervalg, har valgresultatene blitt tolket i samme retning. Det faktum at 42 av 50 direktevalgte ordførere viste seg å være menn, fikk likestillingsombudet til å slå fast at «*Man må ikke skape nye ordninger i valgsystemet som befester gamle kjønnsroller*» (www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.3598569 28.09–2007). Nyere multivariate analyser gir en mer nyansert framstilling av sammenhengene mellom kjønn og personstemmegivning. En britisk lokalvalgundersøkelse viser blant annet at kvinnelige rekrutteringsproblemer ikke kan tillegges velgernes personstemmegivning (Welch og Studlar 1998:280). Skjevheten skyldes derimot et snevert tilbud av kvinnelige kandidater med ugunstige listeplasseringer. Tilsvarende finner en undersøkelse av det svenske personvalget i 1998 at effekten av kjønn forsvinner når man kontrollerer for kandidatenes listeplassering (Håkansson 1999:218–225). Konklusjonen er dermed at middelaldrende menn ikke profiterer på personvalgordningen fordi de er middelaldrende menn, men fordi det er de middelaldrende mennene som står øverst på listene. Nyere norsk forskning om personstemmegivningen er i tråd med funnene fra internasjonal litteratur (Christensen mfl. 2004). Kandidatenes kjønn hadde ikke betydning for deres andel av person-

stemmene i kommunestyrevalgene i 2003. Kandidatene som partiene prioriterte på sine lister var stort sett de samme som velgerne prioriterte i sin personstemmegivning. Listeplassering generelt og toppllasseringen spesielt fremsto som de viktige forklaringene på kandidatpopulariteten ved lokalvalgene i 2003. Spørsmålet er om kandidatenes kjønn hadde betydning for ordfører kandidatens andel av førstestemmene? I tillegg til kjønn inkluderes kandidatens alder i analysen.

Et annet viktig trekk ved kandidatene er deres *politiske erfaring*. De fleste internasjonale studier viser at representanter som søker gjenvalg har en større sannsynlighet for å bli innvalgt enn de mer uerfarne rivalene (Rallings mfl. 1998). Lang erfaring har en tendens til å gå sammen med en høy profil i og utenfor partiet, en solid organisatorisk basis og en lettere tilgang til partiets ressurser. Til tross for at styringsansvar kan svekke partienes popularitet (Midtbø 1999), forventer vi at det å stille som sittende ordfører vil styrke ordfører kandidatens popularitet. Politisk erfaring viste seg også å ha effekt på kandidatens andel av personstemmene ved kommunestyrevalgene i 2003 (Christensen mfl. 2004). En variabel som identifiserer kandidater med tidligere ordfører erfaring er derfor inkludert i analysen.

Et tredje trekk ved kandidatene er deres *aktivitet i valgkampen*. Nyere internasjonal forskning tilsier at lokale valgkamper har en større effekt på stemmegivning enn først antatt (Whitley og Seyd 2003:301). Norsk forskning om personstemmegivning ved kommunestyrevalgene i 2003 viser at eksponering i mediene og aktiv deltakelse i valgkampen bidro til å forklare variasjonen i personstemmene (Christensen og Midtbø 2007). Siden det ikke har vært mulig i denne undersøkelsen å kartlegge samtlige ordfører kandidatens valgkampaktivitet og medieeksponering, har vi tatt i bruk internett i et forsøkt på å teste betydning av kandidatens valgkampinnsats. Vi har søkt etter ordfører kandidatene på nettstedet youtube, noe som resulterte i at vi fant at rundt 40 kandidater hadde lagt ut egne videosnutter med appell til velgerne. Effekten av dette på ordfører kandidatens oppslutning tester vi for i den empiriske analysen.

Trekk ved ordfører kandidatens parti

I internasjonal litteratur har sammenhengen mellom listeplassering og stemmegivning lenge vært diskutert (Rallings mfl. 1998:123). De fleste undersøkelser, norske som internasjonale, finner at jo nærmere toppen av listen kandidatene befinner seg, desto flere personstemmer får de (Ibid, Johansson 1999, Christensen og Midtbø 2007). I ordfører valgene konkurrerer kandidatene imidlertid ikke med kandidater fra eget parti, men med kandidater fra andre partier om ordførerposten. En hypotese kan være at ordfører kandidater fra partier med en historisk erfaring og en lokal politisk styrings erfaring lettere vil tiltrekke seg mediens og velgerne oppmerksomhet enn kandidater fra andre partier/liste. I tillegg går norske ordfører valg av stabelen parallelt med at de ordinære kommunestyrene velges. En rimelig hypotese er at det ordinære kommunestyrevalget slår direkte inn på ordfører valgene ved at velgerne viser større

interesse for ordfører kandidater fra de partiene som gjør et godt kommunestyrevalg.³⁵ Vi har allerede sett at flertallet av de direktevalgte ordførerne representerer det største partiet i kommunestyret. Vi forventer derfor at ordfører kandidatens partis oppslutning i det ordinære kommunestyrevalget har effekt på de respektive ordfører kandidatens andel av førstestemmene. Med andre ord: Ordfører kandidater som representerer de større partiene tiltrekker seg større oppmerksomhet fra velgerne enn ordfører kandidater fra mindre partier. Vi har derfor valgt å inkludere ordfører kandidatens partis prosentandel av stemmene ved kommunestyrevalget i analysen.

Trekk ved kommunen

Et viktig trekk ved *kommunene* til ordfører kandidatene er graden av konkurranse om ordførervervet. Som vist er det stor variasjon kommunene imellom med hensyn til antallet kandidater som konkurrer om ordførervervet. Vi antar at antallet kandidater som stiller til valg i de respektive kommunene har effekt på oppslutning om ordfører kandidatene, ved at det er vanskeligere å få en stor andel av førstestemmene i kommuner med mange konkurrerende kandidater enn i kommuner med få nominerte ordfører kandidater. Tabell 4.3 viser de ulike forklaringsvariablene som benyttes i den empiriske analysen.

Tabell 4.3. *Forklaringen på ordfører kandidatens andel av førstestemmene: Variabler, beskrivelse og forventet effekt*

Variabel	Variabelbeskrivelse	Forventet effekt
Politisk erfaring	Dummyvariabel= 1 hvis sittende ordfører, o ellers	Positiv
Personlig valgkamp	Dummyvariabel= 1 hvis video på youtube, o ellers	Positiv
Partistørrelsen	Prosentandelen stemmer til kandidatens parti	Positiv
Kjønn	Dummyvariabel=1 hvis mann mann, o ellers	Positiv
Alder	Kandidatens alder i år	Usikker
Kandidatantall	Kandidater som konkurrer om ordførervervet	Negativ

Tabell 4.4 oppsummerer resultatene fra den multivariate analysen av ordfører kandidatens andel av førstestemmene i form av to modeller. Modell I inkluderer samtlige forklaringsvariabler, mens modell II kun tar med de signifikante variablene fra den første modellen. Av modell I fremgår det at kjønn har en forventet positiv effekt, ved at mannlige ordfører kandidater får 0,61 prosent flere førstestemmer enn kvinnelige kandidater. Sammenhengen er imidlertid ikke signifikant, noe som også gjelder for aldersvariabelen. Modell II viser at det er de politiske variablene som har størst forklaringskraft. Det å stille til valg som sittende ordfører gir en gevinst på 16,82 prosent oppslutning, sammenliknet med ikke å stille som sittende ordfører (modell II). Vi ser også at når en ordfører kandidats parti øker oppslutning med 1 prosent, så

³⁵ Direktevalg kan også tenkes å ha effekt på partioppslutningen. Analyser av presidentvalg har vist at de mindre partiene og partier som ikke har nominert egen presidentkandidat har fått redusert oppslutning (Elgie 1997). Spesielt gjelder det i land der presidenten har en innflytelse utover det rent seremonielle. Det er følgelig ikke usannsynlig at en styrket ordførerrolle i det norske systemet kan ha negativ betydning for partier som ikke stiller med egen ordfører kandidat.

gir det en tilsvarende uttelling for kandidaten. Som antatt har antallet kandidater som konkurrerer om ordførervervet negativ effekt (en-halet test). Hvis antallet kandidater som konkurrerer om ordførervervet øker med 1 så reduseres oppslutningen om ordfører kandidatene med 0.70 prosent. I følge denne analysen vil det å stille til valg som sittende ordfører for det største partiet i en kommune gi stor oppslutning blant velgerne (Se appendiks A for direktevalgte ordføre fordelt på parti). De tre signifikante variablene i modell II forklarer hele 76 prosent av variasjonen i ordfører kandidatens prosentandel av førstestemmene.

Tabell 4.4. *Regresjonsanalyse av ordfører kandidatenes prosentandel av førstestemmene. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter med t-verdier i parentes (signifikante resultater med kursiv)*

Variabler	Modell I	Modell II
Kjønn	0.61 (0.50)	
Alder	0.07 (1.30)	
Partioppslutning	0.99 (16.50)	0.99 (16.67)
Antallet kandidater	-0.74 (-1.89)	-0.70 (-1.83)
Sittende ordfører	16.47 (9.55)	16.82 (9.9)
Egen video på youtube	0.43 (0.29)	
N	260	
Justert R ²	0.76	0.76

Oppsummering

Resultatene fra analysen av ordfører kandidatenes popularitet er i tråd med resultater både fra tidligere norsk og internasjonal forskning. Det er først og fremst politisk erfaring som har avgjørende effekt på kandidatenes oppslutning blant velgerne. Velgerne foretrakk ordfører kandidater med tidligere ordfører erfaring og som i tillegg hadde et stort parti i ryggen. At et høyt antall konkurrerende ordfører kandidater gjorde det noe mer vanskelig å få en stor andel av førstestemmene var også som forventet. Analysen tilsier at hvorvidt ordfører kandidatene var unge eller eldre, eller om de var menn eller kvinner ikke hadde noen markert betydning for deres andel av førstestemmene. At det først og fremst er politisk erfaring og partistørrelse som påvirker ordfører kandidatenes oppslutning, indikerer at ansvaret for å øke andelen direktevalgte kvinnelige ordførere ligger hos partiene. Ordfører kandidatenes kjønn ser ikke ut til å ha betydning for velgerne.

5. Ordførervalgets ulike faser: Informasjon og gjennomføring

Vår tidligere diskusjon av ulike valgordninger viste at de fleste valgordninger har innebygget noen dilemma. Ett slikt dilemma dreier seg om presisjon og enkelhet. På den ene siden skal en valgordning reflektere velgernes preferanser så nøyaktig som mulig. På den andre siden er det viktig at valgordninger er noenlunde lettfattelige for velgerne. Dersom velgerne ikke forstår hva som er konsekvensene av sin stemmegivning, hjelper det lite at de har mulighet til å gi uttrykk for en presis preferanse. Ett av kriteriene for å vurdere ordningen med supplerende stemmegivning var nettopp ordningens enkelhet.

Dette kapitlet omhandler velgernes, ordfører kandidatenes og valgfunksjonærenes oppfatning av den praktiske gjennomføringen av valget. I presentasjonen av dataene ser vi valget som en prosess i tre faser. Den første fasen er perioden i *forkant* av valgdagen. Ett sentralt spørsmål i denne fasen er kommunenes informasjon til velgerne om den nye valgordningen. Den andre fasen er *selve valgdagen*. Det sentrale spørsmålet her er hvorvidt velgerne opplevde det som enkelt å avgi stemme i valglokalet? Den siste fasen inntreffer når valglokalet stenger, og omhandler *valgoppgjøret*. Foregikk opptellingen og kandidatkåringen uten problemer? Hvordan ble SV vurdert som valgmate for ordførervalget sammenliknet med forrige valg? Når det gjelder den praktiske gjennomføringen, er det lagt vekt på å stille likelydende spørsmål til velgere, kandidater og valgfunksjonærer. Dette gjør at vi kan sammenlikne de tre gruppenes vurderinger av den praktiske gjennomføringen av selve valget. Vi starter med det som skjedde før selve valget, nemlig kommunens informasjon om preferansevalgordningen.

Fase I: Kommunens informasjon om valgmaten

Vi ba valgstyresekretærene om å angi hvordan kommunene informerte om den nye valgordningen til direkte valg av ordfører. Av de 32 som svarte anga rundt 90 prosent at det ble informert gjennom lokalavisen (91 prosent), via kommunens nettside (94 prosent og i selve valglokalet (84 prosent). Betydelig færre (38 prosent) informerte velgerne via vanlig post. Tilsvarende ble velgerne spurt om hvordan de fikk informasjon om den nye valgordningen, og svarfordelingen vises i tabell 5.1.

Tabell 5.1. *Hvordan fikk du informasjon om den nye valgordningen til direkte valg av ordfører? (prosent, N=800)*

Informasjonskilde	Prosent
Posten	51
Lokalavisen	50
I valglokalet	41
Via kommunens nettside	7
På annen måte	27
Fikk ikke informasjon	2

Som vi ser av tabellen ovenfor er posten en meget viktig kilde til informasjon for velgerne til tross for at kommunene ikke har prioritert denne formen for informasjon høyt. En av de informasjonskanalene som har svært høy prioritet fra kommunalt hold; kommunenes nettsider, brukes bare i svært begrenset grad av innbyggerne. Dette er en type informasjon som må oppsøkes aktivt, og det er det ikke så mange som har tatt seg bryet med. Ettersom de fleste gjennom post, lokalavis eller valglokale har funnet informasjon som de ikke selv har måttet oppsøke aktivt, oppleves ikke behovet for nettinformasjon som stort. Det skal i tillegg tas med at rundt 80 prosent av de 260 ordfører kandidatene ble kontaktet av velgere som ønsket informasjon om ordningen med direkte ordførervalg i forkant av valget. Det kan derfor slås fast at kandidatene selv var en viktig kilde til informasjon om ordningen, og denne typen kontakt ligger nok bak en del av de 27 prosentene som oppgir at de har fått informasjon på annen måte.

Hvilke informasjonskilder velgerne bruker varierer, særlig etter alder. Det er først og fremst de eldre som henter informasjon gjennom posten eller gjennom lokalavisen. Særlig er det stor forskjell med hensyn til sistnevnte: Mens 25 prosent av velgerne under 30 oppgir at de fikk informasjon gjennom lokalavisen, gjelder dette hele 64 prosent av de som er 60 år og eldre. Og det er ikke slik en kanskje skulle tro at de unge bruker nettet for å få informasjon. Når det gjelder informasjon via nettet, er det små forskjeller mellom aldersgruppene. De unge bruker nok nettet mye, men neppe til å skaffe seg informasjon om valgordningen ved direkte ordførervalg. De yngste velgerne skaffer seg informasjon om valgordningen i valglokalet. Hele 53 % av de under 30 oppgir dette, mens den tilsvarende andelen blant de eldste velgerne er 33 prosent.

Det neste spørsmålet dreier seg om *vurderingen* av den informasjonen velgerne fikk. Svarene på dette spørsmålet er vist i tabell 5.2

Tabell 5.2 *Hva synes du om informasjonen du fikk fra kommunen angående den nye valgordningen ved ordførervalget? (prosent)*

Vurdering	Prosent
Svært god	19
Ganske god	47
Verken/eller	19
Ganske dårlig	5
Svært dårlig	3
Ikke sikker	7
N (= 100 %)	785

Vurderingen av den informasjonen kommunene har gitt er overveiende positiv. 66 prosent av de spurte vurderer den kommunale informasjonen som ganske god eller svært god. Vurderingen av kvaliteten på informasjonen er til en viss grad avhengig av hvilken type informasjon man har gjort bruk av. De som oppgir å ha fått informasjon gjennom posten er særlig fornøyde. Hele 78 prosent av disse vurderer informasjonen som god. Også lokalavisen gir noe høyere tilfredshet enn gjennomsnittet. De som har fått informasjon i valglokalet er noe mindre tilfredse enn gjennomsnittet, men forskjellen er liten. Det er likevel ikke overraskende at de som har hentet inn informasjon i siste liten er mindre fornøyde enn de som har skaffet seg informasjon i god tid på forhånd – gjennom posten eller avisen. Ettersom de yngste velgerne oftest hadde valgt å hente informasjonen i valglokalet, var det også disse som var minst tilfredse med den informasjonen de hadde fått.

Til tross for at posten fremstår som en både viktig og god informasjonskilde, ble det fra enkelte hold påpekt at også denne informasjonen kan forbedres. Valgstyret i Strand kommune viser til at stemmeseddelen til ordførervalget ikke var inkludert i den informasjonen som ble sendt ut til velgerne, og at dette er en svakhet. Det er partiene som sender ut valgmaterieell til velgerne på forhånd, og stemmesedler til det ordinære kommunestyrevalget er en del av denne informasjonen. Valgstyret konkluderer med at hvis kommunen skal fortsette med direktevalg av ordfører, bør stemmesedlene til ordførervalget også sendes ut på forhånd (Valgstyret Strand kommune 26.09.2007).

Fase II: Valgdagen

Ett sentralt spørsmål på valgdagen er hvorvidt man opplevde det som enkelt å gjennomføre selve valgbehandlingen. Det direkte ordførervalget innebar en ny valgordning for de fleste velgerne. Det direkte ordførervalget er et ekstra valg og derved et tilleggselement i forhold til kommunevalget. I seg selv kan dette representere en distraksjon og mulig forvirring blant en del velgere. I tillegg er valgordningen ny for de fleste. Det kreves at velgerne setter seg inn i hvordan selve stemmegivningen skal foregå, og for mange vil det være viktig å forstå hvordan vinneren kåres.

Til tross for at ordførervalget introduserte flere nye elementer for velgerne, viser velgerundersøkelsen at de aller fleste oppfatter ordningen som lett å forstå.

Tabell 5.3 *Hvor lett var valgordningen å forstå? Velgere og ordfører kandidater. (prosent)*

	Velgere	Ordfører kandidater
Svært lett å forstå	62	20
Ganske lett å forstå	29	54
Verken/eller	5	7
Nokså vanskelig å forstå	3	16
Svært vanskelig å forstå	1	2
Ikke sikker	1	1
N	100 (800)	100 (181)

Tabell 5.3 viser at over 90 prosent av de spurte velgerne vurderer ordningen som svært eller ganske enkel å forstå. På den andre siden av skalaen finner vi nesten ingen. Det er ytterst få som mener ordningen var vanskelig å begripe. Dette resultatet tyder på at det er liten grunn til å engste seg for at velgerne ikke har forstått den ordningen som ble brukt i samtlige kommuner der ordføreren ble valgt ved direkte valg. Det at ordningen blir oppfattet som enkel å forstå kan være én faktor som bidrar til den høye legitimiteten som det direkte ordførervalget har hos velgerne (Jfr. kapittel 2).

Bildet blir imidlertid ganske mye mer komplisert dersom vi sammenligner velgernes vurderinger av ordningen med de som kanskje burde kjenne den aller best: Ordfører-kandidatene selv. Blant disse er det, som tabell 5.3 viser, en langt mindre andel som oppfatter ordningen som svært lett å forstå: 20 prosent, mot 61 prosent blant velgerne. Riktignok er det så mange som 54 prosent som synes ordningen er ganske lett å forstå, men 18 prosent av kandidatene vurderer valgordningen som nokså eller svært vanskelig å forstå. Den tilsvarende andelen blant velgerne er 4 prosent. Ordfører kandidatene har med andre ord større vansker med å forstå ordningen enn hva velgerne har!

Noe av det samme bildet fremkommer dersom vi krysstabulerer vurderingen av ordningen etter hvorvidt respondenten er partimedlem eller ikke. Forskjellene på de to gruppene er ikke store, men en noe lavere andel blant partimedlemmene synes at valgordningen er lettfattelig. Ettersom partimedlemmene har mer erfaring fra politisk arbeid og trolig har mer generell kunnskap om valgsystemer, ville vi ha ventet at disse fant ordningen lettere å forstå enn velgere som ikke er partimedlemmer.

Valgstyresekretærene ser ut til å ha motstridende syn på om velgerne hadde grep om nyordningen. Rundt 40 prosent av valgstyresekretærene mente det så ut som om ordningen var lett å forstå, mens i overkant av 37 prosent mente ordningen var vanskelig å forstå for velgerne. Disse svarene må ses i lys av at 32 av 48 valgstyrer besvarte vår e-post undersøkelse.

I hvor stor grad bidrar informasjonen til å gjøre valgordningen enkel for velgerne å forstå? Ettersom så mange oppfatter ordningen som enkel, er det lite variasjon i svarene fra velgerne. Det er imidlertid en viss positiv sammenheng mellom vurderingen av kvaliteten på den informasjonen man har mottatt fra kommunen og vurderingen av hvor enkel ordningen er å forstå (Pearson's R: .22***).

Nå synes det kanskje meningsløst å skulle informere enda mer når de aller fleste

oppgir å ha en god forståelse av ordningen. Dataene fra ordfører- og valgstyreundersøkelsene bidrar imidlertid til å problematisere velgernes oppfatning av egen kompetanse. Disse to gruppene, som presumptivt skal ha svært god kunnskap om valgordningen, er mindre overbeviste enn velgerne om hvor lettfattelig den er. Kanskje er velgernes selvbilde litt for godt, men en annen mulighet er at de tre gruppene det er tale om har ulike behov for å forstå detaljene i ordningen. For velgerne er det viktigst at de kan få avgitt en stemme og at de føler seg noenlunde trygge på at de vet hva denne stemmen faktisk innebærer. De to andre gruppene har et større behov for å forstå enkeltheter i ordningen, ikke minst hvordan vinneren kåres. Dette er tema for neste avsnitt.

Fase III: Valgoppgjøret

Nærmere 70 prosent av valgstyresekretærene rapporterte at valgoppptellingsmetoden var lett å forstå, mens de resterende ikke mente dette ikke var enkelt. For å gå spørsmålet om enkelthet noe nærmere etter i sømmene, kontrollregnet vi oppslutningen om den valgte ordføreren i samtlige 48 direktevalgkommuner, og sammenlignet resultatet med kommunenes valgprotokoll og med det offisielle valgresultatet.³⁶ Det er overraskende mange avvik mellom disse tallene. I hele 12 tilfeller er det forskjell mellom det tallet som er lagt ut som det offisielle valgresultatet og våre tall. I flere av kommunene finner vi imidlertid det riktige tallet i kommunenes valgprotokoller. Imidlertid står vi igjen med 6 kommuner der våre tall for oppslutning om den valgte ordføreren ikke stemmer overens med verken valgprotokollen eller det offisielle valgresultatet (De to siste er identiske for disse kommunene). I noen av disse kommunene er det lett å se hvor feilen ligger, men i et par tilfeller har det ikke vært mulig for oss å finne ut hvordan kommunen har beregnet den prosentvise oppslutningen om den valgte ordfører. Før vi ser på noen eksempler, skal det slås fast at veiledningen til møteprotokollen for direktevalget vanskelig kan misforstås; «Oppslutning om kandidaten beregnes ut fra antall førstestemmer + andrestemmer kandidaten totalt har fått i forhold til hvor mange godkjente stemmesedler som er avgitt til ordførervalget». Dette er imidlertid ikke den metoden som benyttes i samtlige 48 kommuner, og i enkelte av disse er det altså heller ikke mulig å finne ut hvordan beregningen er foretatt. La oss se på noen eksempler, og typer feil.

I Kvam kommune viser det offisielle valgresultatet og kommunens møteprotokoll at Arbeiderpartiets Astri Farestveit Selsvold ble valgt til ordfører med kun 26.7 prosent oppslutning. I Kvam ble det avgitt totalt 4397 stemmer til ordførervalget og Selsvold fikk 1176 førstestemmer og 828 andrestemmer. Det er lett å se at kommunen har fått riktig tall under brøkstreken (4397 gyldige ordførerstemmer), men feil tall over streken (1176 førstestemmer). Med andre ord; Kvam har beregnet oppslutningen kun med bakgrunn i andelen førstestemmene, og utelatt andrestemmene. Legges andrestemmene til så viser våre tall at Selsvold ble valgt med en stemmeandel på 45.57 prosent.

Andre kommuner bruker feil tall under brøkstreken, og inkluderer det totale antallet andrestemmer i de avgitte ordførerstemmene. Ett eksempel er Holmestrand der Høyres

36 <http://www.regjeringen.no/krd/html/valg2007/bk10.html#12>. Vi sammenlikner med en utskrift tatt av valgresultatet den 5 desember 2007, cirka 3 måneder etter valget.

Alf Johan Svele i følge valgprotokollen og det offisielle valgresultatet ble valgt med 37 prosent oppslutning. I Holmestrand ble det avgitt 4325 stemmer til ordførervalget og Svele fikk 1644 førstestemmer og 327 andrestemmer. Med andre ord; Svele ble valgt med $1644 + 327 * 100/4325 = 45.57$ prosent oppslutning.

I andre kommuner er det faktisk vanskelig å finne ut hvordan ordføreroppslutningen er blitt beregnet. I Gjemnes kommune ble det i følge valgprotokollen avgitt 1323 godkjente stemmer ved ordførervalget, og Knut Sjømæling (SP) ble valgt med henholdsvis 505 førstestemmer og 122 andrestemmer (totalt 630 stemmer). I følge møteprotokollen ble han valgt med 65,72 prosent oppslutning, mens valgstatistikken bruker tallet 64,9 prosent. Det riktige tallet er $630 * 100/1323 = 47.61$ prosent. En mulighet er at Gjemnes har beregnet oppslutningen med utgangspunkt i vinnerkandidatens andel av andrestemmene, men vi får det ikke helt til å stemme. Noe tilsvarende kan ha skjedd i Hemne kommune der Ståle Vaag (Ap) skal ha blitt valgt med en oppslutning på 61,1 prosent. I Hemne ble det i følge valgprotokollen avgitt 1898 godkjente ordførerstemmer, og Vaag fikk 917 førstestemmer og 24 andrestemmer. Riktig oppslutning er dermed; $917 + 24 * 100/1898 = 49.58$ prosent.

Endelig ser Strand kommune ut til å ha beregnet vinnerkandidatens oppslutning på samme måte som i England, dvs. at det kun er preferansene på de to toppkandidatene som er tatt med under brøkstreken. Den offisielle valgstatistikken viser at Arbeiderpartiets Helge A. Steinsvåg skal ha blitt valgt med 51,7 prosent av stemmene. Steinsvik fikk 1628 stemmer (derav 1241 førstestemmer) og Laila Stensvik 1521 (1141 førstestemmer). Dette gir totalt 3149 stemmer (1629+1521), og 51,7 prosent er 1628 stemmer av totalt 3149. Faktum er at Steinsvåg vant med 38,08 prosent av de 4275 avgitte ordførerstemmene.

Oppsummering

Spørsmålet om praktisk gjennomføring av ordførervalg er i dette kapitlet delt inn i tre faser: 1) Forarbeidet til valget, 2) Valgdag og stemmegiving og 3) Valgoppgjør.

Undersøkelsen av *valgforberedelsene* er konsentrert om det kommunale informasjonsarbeidet som ble gjennomført i forkant av valget. Velgerundersøkelsen viser at velgerne i all hovedsak var tilfredse med det kommunale informasjonsarbeidet. Viktigste kilde til informasjon var posten. Resultatene er viktige ettersom svarene fra valgsekretærene antyder at det ble lagt større vekt på informasjon gjennom lokalaviser og kommunale nettsider. Prioriteringen av nettbasert informasjon ser ut til å ha vært mindre vellykket ettersom en ganske liten andel av velgerne har benyttet denne informasjonskilden. Vi fant også at de velgerne som brukte informasjonsmaterieell sendt ut gjennom posten var noe mer fornøyd med informasjonen enn andre. Minst tilfredse var de som hovedsakelig skaffet seg informasjon om ordningen i selve valglokalet. Dette gjaldt i størst grad de yngste velgergruppene.

Når det gjaldt selve *valgdagen*, viste det seg at velgerne oppfattet den nye valgordningen som lettfattelig. 9 av 10 velgere rapporterte at de ikke hadde hatt spesielle problemer med å forstå hvordan ordningen fungerte. Men om velgerne syntes

ordningen var enkel å forstå, var holdningen noe mer kritisk blant ordfører kandidatene og valgstyresekretærene. Kandidatene syntes ikke ordningen var så lettfattelig som velgerne mente den var, og en del av valgstyresekretærene mente at mange velgere hadde misforstått ordningen. Bildet er med andre ord ikke entydig, men mye kan tyde på at de ulike svarene skyldes at de aktuelle gruppene opplever forskjellige behov for å forstå detaljene i valgordningen.

Heller ikke da vi så på data om *valgoppgjøret*, var inntrykket helt entydig. Et klart flertall av valgstyresekretærene oppga at de syntes det var greit å forstå reglene for stemmetelling og kandidat kåring. Vår gjennomgang av kommunenes valgprotokoller viste likevel enkelte feil og ulike praksiser fra kommune til kommune. Feilene har ikke medført at det i noe tilfelle er blitt kåret feilaktig vinner av ordførervalget.

6. Hovedkonklusjoner og oppsummerende kommentarer

Er SV en god metode for å utpeke vinneren av et direkte ordførervalg? Dette var hovedspørsmålet i forsøksrunden om direktevalg av ordfører ved 2007 valget. I motsetning til i de tidligere forsøksrundene skulle samtlige ordførere, hvis det stod mellom flere enn to kandidater, velges ved hjelp av *supplerende stemmegivning* (SV). Det knyttet seg to forventninger til hvordan SV skulle fungere i de 48 kommunene som benyttet metoden: a) SV skulle bidra til å velge ordførere med bred støtte blant velgerne, og b) valget av ordfører skulle skje med en valgordning som var enkel for velgerne å bruke. Denne rapporten har gått disse forventningene nærmere etter i sømmene. Medførte SV at det ble valgt ordførere med bred oppslutning? Kunne valgresultatet blitt et annet med andre valgmåter? Er SV lett å bruke for velgerne? Utover dette har vi også sett nærmere på hvilke ordførerkandidater som ble belønnet av velgerne. Resultatene kan oppsummeres i følgende hovedpunkter:

- I 15 kommuner oppnådde ordførerne et rent flertall av stemmene (over halvparten av stemmene) allerede etter opptellingen av førstestemmene. I 33 kommuner måtte andrestemmene telles for å avgjøre ordførervalget. Totalt ble 27 ordførere valgt med et rent flertall av stemmene, og for 12 av disse måtte det en andre opptellingsrunde til for at de skulle passere 50-prosentsgrensen.
- I gjennomsnitt fikk de direktevalgte ordførerne oppslutning fra i overkant av 51 prosent av velgerne. Dette gjennomsnittet ville sunket til like i overkant av 45 prosent hvis førstestemmene hadde blitt det endelige valgresultatet (ordinært flertallsvalg).
- 3 av de valgte ordførere ville ikke ha blitt valgt hvis ordførerkandidatenes andel av førstestemmene hadde blitt lagt til grunn. Andrestemmene bidro dermed til at disse 3 passerte den kandidaten som ledet etter opptellingen av førstestemmene. Totalt var det 14 ordførerkandidater som fikk færre andrestemmer enn sin hovedkonkurrent, 11 av disse opprettholdt følgelig den ledelsen de hadde fra den første opptellingsrunden.
- Det er stor sannsynlighet for at både Alternativ Stemmegivning (AV) og omvalg mellom de to toppkandidatene hadde produsert andre vinnere. Spesielt gjelder det kommuner der det var jevn konkurranse om ordførervervet.
- SV gjør det mulig å få valgt en ordfører med en majoritet av velgerne (over halvparten) mot seg. SV kan ikke garantere at det i eventuelle framtidige ordførervalg velges ordførere med svært lav oppslutning. Spesielt kan det skje i kommuner med mange ordførerkandidater og tett konkurranse mellom disse.
- Noe over halvparten av velgerne benyttet seg av muligheten for å krysse av for to

kandidater. Et stort flertall av velgerne stemte på de to toppkandidatene, enten med første – eller andrestemmen.

- Velgere som ga en førstestemme til en kandidat som ble eliminert i første opptellingsrunde hadde det noe vanskeligere. I gjennomsnitt tilhørte 30 prosent av velgerne denne gruppen. Nærmere 60 prosent av stemmesedlene til denne velgergruppen kunne ikke overføres til de to finalistkandidatene. Her var det imidlertid stor variasjon kommunene imellom, og analysen tyder på at det først og fremst var avstanden mellom de to toppkandidatene som påvirket antallet effektive andrestemmer. Velgerne ser med andre ord ut til å ha vært mer villige til å gi andrestemmen til de to toppkandidatene i kommuner der konkurransen mellom de to var tett.
- Når det gjelder ordfører kandidatens popularitet, var det først og fremst politisk erfaring som hadde avgjørende effekt på kandidatens andel av førstestemmene. Velgerne foretrakk ordfører kandidater med tidligere ordfører erfaring og som hadde et stort parti i ryggen. Hvorvidt ordfører kandidatene var unge eller eldre, eller om de var menn eller kvinner hadde ingen markert betydning for deres andel av førstestemmene.
- Den praktiske gjennomføringen av ordførervalget har vi diskutert i forhold til tre faser: 1) Forarbeidet til valget, 2) Valgdag og stemmegivning og 3) Valgoppgjøret. Velgerne var i all hovedsak tilfredse med det kommunale informasjonsarbeidet. Viktigste kilde til informasjon var posten. Mens velgerne oppfattet den nye valgordningen som enkel å forstå, var ordfører kandidatene og valgstyresekretærene noe mer kritiske. De ulike svarene kan skyldes at de aktuelle gruppene opplever forskjellige behov for å forstå detaljene i valgordningen. Gjennomgangen av valgoppgjøret skapte heller ikke et entydig inntrykk. Et klart flertall av valgstyresekretærene mente det var greit å forstå reglene for stemmetelling og kandidat kåring, samtidig som vår kontrolltelling av valgoppgjøret viser at det ble gjort enkelte feil i forhold til oppslutningen om vinnerkandidaten. Det var en viss variasjon kommunene imellom med hensyn til hvilke tall som ble benyttet for å beregne vinnerkandidatens oppslutning.

Er SV en god metode for å kåre vinneren av et direkte ordførervalg? Svaret på dette spørsmålet er selvsagt avhengig av hva man ønsker å oppnå (eller unngå). Hvis valgmetoden skal garantere at det kåres majoritetsvinnere (50 prosent pluss) er svaret nei. Svaret er det samme hvis metoden skal garantere mot at det velges ordførere som en majoritet av velgerne ikke vil ha. Den første garantien lå ikke til grunn for beslutningen om å velge de norske ordførerne ved hjelp av SV, selv om det ble sett som ønskelig at ordføreren ble valgt med størst mulig oppslutning. Den siste garantien ble ikke vurdert i det hele tatt, og selv om en slik situasjon kan inntreffe, så skjer det neppe ofte. Når det er sagt, er SV omdiskutert i England. Det er ingen hemmelighet at den britiske organisasjonen Electoral Reform Society³⁷ (ERS) er svært kritisk til SV, og ønsker å bruke alternativ stemmegivning (AV) for å velge ordførere. Et nylig publisert notat om ordførervalgene og

37 Se <http://www.electoral-reform.org.uk/>. ERS er en kampanjeorganisasjon der ambisjonen er å endre det britiske valgsystemet. ERS går inn for STV (Single Transferable Vote) i britiske parlamentsvalg og AV til ordførervalg.

SV har fått den entydige tittelen: *The Great local vote swindle* (ERS 2006). ERS hevder at SV (Ibid:88) bidrar til å øke antallet forkastede stemmer, krever at velgerne stemmer taktisk, krever at velgere som er villig til å stemme taktisk har flaks med andrestemmen, gjør at mange stemmer ikke teller med i valget mellom de topp to og resulterer i at det velges mange ordførere med svak velgeroppslutning. I følge ERS er det (Ibid): «*imperative that the voting system used to elect authority executive mayors be changed to the Alternative Vote*». En noe mer nyansert diskusjon finnes i britisk faglitteratur, selv om konklusjonen også her er at (Van der Kolk mfl. 2004:589): «*supplementary vote is a less desirable way of choosing a mayor than alternative vote and some other systems*». Imidlertid pekes det på at enkle justeringer av SV kan bidra til å unngå enkelte problematiske utfall (Ibid). Disse forskerne forslår en metode de gir navnet *SV-pluss*, og som kort og godt innebærer at velgerne gis anledning til å rangere samtlige kandidater, eller så mange som de vil. Valgoppgjøret foregår på samme måte som med SV, dvs. samtlige unntatt de to på topp elimineres etter første opptellingsrunde. *SV-pluss* gjør at velgere som har en preferanse for en av de to finalekandidatene, slipper å avgi en taktisk andrestemme for at denne skal få betydning for valget mellom de to. I følge disse forskerne vil *SV-pluss* øke sannsynligheten for å velge majoritetsvinnere til ordførere, samtidig som sannsynligheten for å velge ordførere med en velgermajoritet mot seg reduseres. Det knytter seg visse forutsetninger til disse forventningene. En forutsetning er at mange velgere bruker anledningen til å rangere mer enn to kandidater. Hvis ingen (eller få velgere) gjør dette er man like langt. Selv om det ligger et spenningsmoment her har Reilly pekt på at (1997:2002) : «*the experience of most cases to date, has been that, unless voters are forced to express preferences, the supplementary vote tends to degenerate into a straight first-past-the-post contest, with all the attendant disadvantages of that system*». Ytterligere et moment i denne diskusjonen er at det er kostnader knyttet til det å be velgerne om å rangere et andre -, tredje -, og fjerdevalg osv. Å tvinge velgerne til å avgi flere preferanser, reiser spørsmålet om å tvinge velgerne til å avgi preferanser de kanskje ikke har (Ibid). I tillegg kommer det at *SV-pluss* kan tenkes å komplisere stemme – og opptellingsprosessen. Utover slike prinsipielle og tekniske argumenter kan resultatene fra de norske ordførervalgene benyttes som argument for at det ikke er behov for å justeringer. Forventningen om at SV skulle bidra til å velge ordførere med større oppslutning enn et ordinært flertallsvalg ble innfridd. Sistnevnte metode ville gitt et annet bilde av de direkte valgte ordførernes støtte blant velgerne. På den annen side er SV ingen garanti for at det i eventuelle framtidige ordførervalg velges ordførere med lav velgeroppslutning. Det vil være avhengig av graden av konkurranse om ordførervervet, antallet velgere som avgir en andrepreferanse, og ikke minst antallet andrepreferanser som kan overføres til de to toppkandidatene i den andre (og endelige) opptellingsrunden.

Litteratur

- Anckar, Carsten (1998) *Storlek och partisystem. En studie av 77 stater*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Anckar, Carsten (2002) *Effekter av valsistem*. Stockholm: SNS-Förlag.
- Bakken, Mette (2005) *Preferansevalg ved direktevalg av ordfører. Et alternativ også for norske kommuner?* Notat skrevet på oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet.
- Bean, Clive (1997) «Australia's Experience with the Alternative Vote». *Representation* Vol.34, No.2, ss. 103–110.
- Benoit, Kenneth (2006) Electoral laws as Political Consequences: Explaining the Origins and Change of Electoral Institutions. *Prepared for the Annual Review of Political Science*, Volume 10.
- Berglund, Sten og Ulf Lindström (1978) «The Scandinavian party system in transition». *European Journal of Political Research*, 7:187–204.
- Bogdanor, Vernon (1997) «First–Past–The–Post: An Electoral System Which is Difficult to Defend». *Representation*, Vol.34, No.2, ss. 80–83.
- Bowler, Shaun, Todd Donovan, and Jennifer van Heerde (2005) «The United States of America: Perpetual Campaigning in the Absence of Competition». I Michael Gallagher og Paul Mitchell (red) *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, ss. 184–205.
- Bowler, Shaun og Todd Donovan (2006) Election reform in the US and problems of measuring institutional change. *Paper at the Conference on Plurality and Multi-round Elections*, University of Montreal, June 16–19, 2006.
- Buck, Marcus, Helge O. Larsen og Helen Sagerup (2001) «Demokratisk nyvinning eller mislykket eksperiment? En evaluering av forsøket med direktevalg av ordfører i 20 kommuner». I *NOU 2001:3, Velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Buck, Marcus, Helge O. Larsen og Tord Willumsen (2005) *Direkte valg av ordfører som deltakelses- og styringsreform. En evaluering av forsøkene med direkte valg av ordfører ved lokalvalgene i 1999 og 2003*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Christensen, Dag Arne (2002) *Hovedtyper av valgsystemer*. Bergen, Notat Rokkansenteret.
- Christensen, Dag Arne, Tor Midtbø, Hans-Erik Ringkjøb, Lars Svåsand og Jacob Aars (2004) *Ny personvalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Rapport 8 2004. Bergen: Rokkansenteret.

- Christensen, Dag Arne og Tor Midtbø (2007) «Candidate Popularity in the 2003 Norwegian Municipal Elections: Preference Votes Count, but Parties Decide». I Siri Gloppen og Lise Rakner (red) *Globalization and Democratization: Challenges for Political Parties. Essays in Honour of Lars Svåsand*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Dahl, Robert A og Edward R. Tufte (1973) *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Dunleavy, Patrick, Helen Margetts og Stuart Weir (1998) *The Politico's Guide to Electoral Reform in Britain*. London: Politico's Publishing.
- Dunleavy, Patrick og Helen Margetts (2004) «The United Kingdom: Reforming the Westminster Model. I Josep M. Colomer (red), *Handbook of Electoral System Choice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Elgie, Robert (1997) «Two-Ballot Majority Electoral Systems». *Representation*, Vol.34, No.2, 89–94.
- ERS (2006) Electoral Reform Society, *The great local vote swindle*. London: ERS.
- Fisher, Stephen (2001) *Extending the Rational Voter Theory of Tactical Voting*. Oxford: Centre for Research into Election and Social Trends (CREST), Working Paper no.94, September 2001.
- Farrell, David M (1997) *Comparing Electoral Systems*. London: Prentice Hall.
- Farrell, David M og Ian McAllister (2005) «Australia: The Alternative Vote in a Compliant Political Culture». I Michael Gallagher og Paul Mitchell (red) *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, ss. 79–97.
- Game, Chris (2003) «Elected Mayors: More Distraction Than Attraction?» *Public Policy and Administration*, Vol.18, Nr.1, ss.13–28.
- Gratshew, Maria (2004) «Compulsory Voting in Western Europe». I Rafael Lopes Pintor og Maria Gratshew (red), *Voter Turnout in Western Europe Since 1945*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA).
- Grofman, Bernard (2005) «Comparison among electoral systems: Distinguishing between localism and candidate-centered politics», *Electoral Studies* 24, 735–740.
- Grofman, Bernard (2006), Properties of Runoff Methods, *Paper at the Conference on Plurality and Multi-round Elections*, University of Montreal, June 16–19, 2006.
- Grofman, Bernard and Arend Lijphart (1986) *Electoral laws and Their Political Consequences*. New York: Agathon Press.
- Hellevik, Ottar (2003) *Velgere, partier og representanter. Kritisk søkelys på ordningen for personvalg i den nye valgloven*. Makt- og demokratiutredningens rapport 61. Oslo: Makt- og demokratiutredningen.
- Hovi, Jon og Bjørn Erik Rasch (1993) *Strategisk handling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Høringsnotat (2005) Høringsnotat om direkte valg av ordfører og preferansevalg. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet 09.09.2005.

- Håkansson, Anders (1999) «Vilka kandidater vinner på personval?». I Sören Holmberg og Tommy Möller (red), *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- IDEA (1997) *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*. Stockholm: IDEA (Institute for Democracy and Electoral Assistance).
- Isaksson, Guy-Erik (2001) «Folkvald statsminister – stragiska effekter». I Dag Anckar, Lauri Karvonen og Guy-Erik Isaksson (red), *Vägar förbi och igenom partier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Johansson, Folke (1999) «Vem personröstar och varför». I Sören Holmberg og Tommy Möller (red), *Premiär för personval*, SOU:1999:92. Stockholm: Statens offentliga utredningar, ss. 271–300.
- Jørgensen, Lene Paik (2006) «Hvor skal vi gå hen? Folkeafstemninger: Eliternes instrument eller folkets stemme?». I Poul Erik Mouritzen (red), *Stort er godt. Otte fortællinger om tilblivelsen af de nye kommuner*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Karvonen, Lauri (2004) «Preferential Voting: Incidence and Effects». *International Political Science Review*, Vol. 25, No. 2, ss.203–226.
- Katz, Richard S. (1986) «Intraparty Preference Voting». I Bernard Grofman and Arend Lijphart (red) *Electoral laws and Their Political Consequences*. New York: Agathon Press, ss. 85–103.
- Katz, Richard S. (1997) *Democracy and Elections*. London: Oxford University Press.
- Kim, Heemin og Richard C. Fording (2001) «Does Tactical Voting Matter? The Political Impact of Tactical Voting in Recent British Elections», *Comparative Political Studies*, Vol.34, No.3, ss. 294–311.
- McAllister Ian & Toni Makkai (1993) «Institutions, society or protest? Explaining invalid votes in Australian elections», *Electoral Studies* Vol 12 (1) p 23–40.
- Midtbø, Tor (1999) «Regjeringers vekst og fall». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 40:63–86.
- Midtbø, Tor (2007) *Regresjonsanalyse for samfunnsvitere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Midtbø, Tor og Dag Arne Christensen (2005) «Når angrep blir et forsvar. En kritikk av Helleviks «kritikk»». *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 4
- Mitchell, Paul (2005) «The United Kingdom: Plurality Rule Under Siege». I Michael Gallagher og Paul Mitchell (red), *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, s. 157–184.
- Narud, Hanne Marthe og Henry Valen (2007) *Demokrati og ansvar. Politisk representasjon i et flerpartisystem*. Oslo: N.W.Damm & Søn AS.
- Negretto, Gabriel (2006) «Choosing How to Choose Presidents: Parties, Military Rulers, and Presidential Elections in Latin America». *The Journal of Politics*, Vol.68, No.2, ss.421–433.

- Norris, Pippa (2004) *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ot.prp.nr.96 (2005–2006) Om lov om endringer i lov 25. september 1992 nr.107 om kommuner og fylkeskommuner m.m..
- Rallings, Collin, Michael Thrasher og Christine Gunter (1998) «Patterns of voting choice in multimember districts: the case of English local elections». *Electoral Studies*, Vol.17 (1), ss. 111–128.
- Reilly, Benjamin (1997) «The Plant Report and the Supplementary Vote: Not So Unique After All». *Representation*, Vol. 34, No.2, 95–102.
- Reilly, Benjamin (2004) «The Global Spread of Preferential Voting: Australian Institutional Imperialism?» *Australian Journal of Political Science*, Vol.39, No.2, ss.253–266.
- Reilly, Benjamin (2007) «Democratization and Electoral Reform in the Asia–Pacific Region. Is There an «Asian Model» of Democracy?» *Comparative Political Studies*, Vol.40, Nr.11, ss.1350–1371.
- Rule, Wilma and Joseph F. Zimmerman (1994) *Electoral Systems in Comparative Perspective: Their impact on Women and Minorities*. London: Greenwood Press.
- Sandford, Mark (2004) «Elected Mayors: Political Innovation, Electoral Systems and Revitalising Democracy. *Local Government Studies*, Vol.30, Nr.1, ss.1–21.
- Scarrow, Susan E. (2001) «Direct democracy and Institutional Change. A Comparative Investigation». *Comparative Political Studies*, 34(6).
- Skare, Audun (1996) 'Jo mer lokalpolitikk, dess mindre partipolitikk'. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, Vol. 12, No. 3/4, ss. 239–268.
- Stensholt, Eivind (2007) Bør man stemme oppriktig ved ordførervalg? *Bergens Tidende* Torsdag 9. August 2007.
- Van der Kolk, Henk (2006) Supplementary Vote; Analysis, Applications and Alternatives. *Paper at the Conference on Plurality and Multi-round Elections*, University of Montreal, June 16–19, 2006.
- Van der Kolk, Henk, Colin Rallings og Michael Thrasher (2004) «Electing Mayors: A Comparison of Different Electoral Procedures». *Local Government Studies*, Vol. 30, No.4, ss. 589–608.
- Van der Kolk, Henk, Colin Rallings og Michael Thrasher (2006) «The Effective use of the Supplementary Vote in Mayoral Elections: London 2000 and 2004». *Representation*, Vol. 42, No.2, ss.91–102.
- Welch, Susan og Donley T. Studlar (1988) «The opportunity structure for women's candidacies and electability in Britain and the United States». *Political Research Quarterly*, Vol.49 (4), ss.861–324.

Young, Ross (2004) 2004 London elections. *Elections for the Mayor of London and London Assembly*. London: House of Commons, Research paper 04/48 18. Juni 2004.

Whiteley, P and P. Said (2003) «How to win a landslide by really trying». *Electoral Studies*, 22:301–324.

Appendiks A

Tabell A *Direktevalgte ordførere etter parti/liste.*

	Antall	Prosent
Arbeiderpartiet	15	31,25
Senterpartiet	9	18,75
Høyre	8	16,67
Fremskrittspartiet	4	8,33
Venstre	4	8,33
Kristelig Folkeparti	3	6,25
Sosialistisk Venstreparti	2	4,17
Bygdelister	2	4,17
Kystpartiet	1	2,08
Totalt	48	100

Tabell B *Valgresultat: Farsund kommune*

Kandidat	Parti	1. Stemmer	%	Effektive 2.stemmer	%	Totale stemmer	%
Erling Duvold	Sp	43	0,92				
Magne Alf Havaas	KrF	702	15,1				
Jan Arild Hjelle	Dem	5	0,1				
Andreas Bjørn Salvesen	FrP	1593	34,28	195	12,93	1788	38,46
Magnus Skretting	H	643	13,83				
Arne Tregde	SV	115	2,47				
Stein Arve Ytterdahl	AP	1547	33,28	369	24,47	1916	41,22
Totalt		4648	100	564	37,40		
<ul style="list-style-type: none"> • Stemmesedler i andre opptellingsrunde=1508. • Ineffektive andrestemmer 1508–564=944 (62,6%) 							

Tabell C *Valgresultat: Gausdal kommune*

Kandidat	Parti	1. Stemmer	%	Effektive 2.stemmer	%	Totale stemmer	%
John Th. Bråten	Bygdalista	803	28,56	160	12,73	963	34,34
Jens Nikolai Høistad	AP	440	15,65				
Mona B. Nicolaysen	Sp	752	26,74	359	28,56	1111	39,50
Roar Steinslien	Frp/H	268	9,53				
Jan Toft	V	549	19,52				
Totalt		2812	100	519	41,3		
<ul style="list-style-type: none"> • Stemmesedler i andre opptellingsrunde=1257. • Ineffektive andrestemmer 1257–519=738 (58,7%) 							

Report series Rokkansenteret

(ISSN 1503-4844)

The publications can be ordered from Rokkansenteret, tel +47 55 58 97 10,
e-mail: post@rokkann.uib.no, <http://www.rokkansenteret.uib.no>

-
No	2008
1-2008	Hans-Erik Ringkjøb, Jacob Aars og Signy Irene Vabo: <i>Lokalt folkestyre AS. Eierskap og styringsroller i kommunale selskap</i> . Februar 2008.
2-2008	Dag Arne Christensen og Jacob Aars: <i>Valg av ordfører ved supplerende stemmegivning. En empirisk analyse av ordførervalgene i 48 norske kommuner i 2007</i> . Februar 2008.
-
No	2007
1-2007	Hans-Erik Ringkjøb, Bjarne Folkestad, Audun Offerdal og Jacob Aars: <i>Demokrati heile vegen. Gode styringsgrep og metodar for folkevalte</i> . Mai 2007.
2-2007	Astrid Andresen and Tore Grønlie (eds): <i>Transferring Public Health, Medical Knowledge and Science in the 19th and 20th Century</i> . December 2007
3-2007	Knut Grove: <i>Historikarar i randsona. Historieforskinga ved Rokkansenteret, LOS og SEFOS</i> . Desember 2007.
-
No	2006
1-2006	Arnhild Taksdal, Jan-Kåre Breivik, Kari Ludvigsen og Bodil Ravneberg: <i>På randen av å bo. Erfart kunnskap om livet og flyttingene mellom psykiatri, rusomsorg, gater, hospitser og egne boliger</i> . Mai 2006.
2-2006	Morten Dyrdal, Per Læg Reid og Kristin Rubecksen: <i>EU i norsk sentralforvaltning</i> . Oktober 2006.
3-2006	Kaia Christina I. Graham-Haga: <i>Institusjonalisering av forvaltningsrevisjon. En studie av utvikling i policy og praksis hos Riksrevisjonen i perioden 1994–2005</i> . November 2006.
4-2006	Astri Andresen, Tore Grønlie og Teemu Ryymin (eds): <i>Science, Culture, and Politics. European Perspectives on Medicine, Sickness and Health. The Fourth Bergen Workshop of the History of Health and Medicine. Conference Proceedings</i> . December 2006.
5-2006	Camilla H. Glückstad: <i>Revitalisering av Riksrevisjonen. En prosessstudie av Riksrevisjonens nye rammeverk</i> . Desember 2006.
-
No	2005
1-2005	Bjørn C. Ekeland, Ingrid Lundeberg og Svein Atle Skålevåg (red.): <i>Studier av dommen. Konferanserapport</i> . Mars 2005.
2-2005	Stein Kuhnle (ed.): <i>Social Policy Development in South Eastern Europe: Outside Influences and Domestic Forces</i> . March 2005.

- 3-2005 Sturle Næss: *Omsorgens vilkår i de kommunale pleie- og omsorgstjenestene*. Juli 2005.
- 4-2005 Eirinn Larsen: *Invisible Strategies. Gender in French and Norwegian Business Education, 1870–1980*. September 2005.
- 5-2005 Nina Berven: *National Politics and Cross-National Ideas. Welfare, Work and Legitimacy in the United States and Norway*. September 2005.
- 6-2005 Hans K. Mjelva: *Tre storverft i norsk industris fineste stund. Ein komparativ studie av Stord Verft, Rosenberg mek. Verksted og Fredrikstad mek. Verksted 1960–1980*. November 2005.
- 7-2005 Rune Ervik: *Active Ageing and the Norwegian Pension System*. December 2005.
- 8-2005 Even Nilssen: *Fag, rett og politikk. Rettsutformingene angående bruk av tvang overfor voksne rusmiddelmissbrukere og psykisk utviklingshemmede i de skandinaviske landenes sosialrett*. Desember 2005.
- 9-2005 Arne Ramslien: *Fra ritual til verktøy. Mål- og resultatstyring av Utlendingsdirektoratet 1998–2003*. Desember 2005.
- 10-2005 Astri Andresen, Kari Tove Elvbakken and Tore Grønlie (eds): *Politics of Prevention, Health Propaganda, and the Organisation of Hospitals 1800–2000. Conference Proceedings*. December 2005.
- 11-2005 Even Nilssen: *Fag, rett og politikk. Rettsutformingene angående bruk av tvang overfor voksne rusmiddelmissbrukere og psykisk utviklingshemmede i de skandinaviske landenes sosialrett*. Desember 2005.
- 12-2005 Kirsti Malterud og Kari Tove Elvbakken: *Sunnhet og sykdom i kulturelt perspektiv. Bidrag fra Helsekameratenes avslutningsseminar*. Desember 2005.

No

2004

-
- 1-2004 Astri Andresen, Kari Tove Elvbakken and William H. Hubbard (eds): *Public Health and Preventive Medicine 1700 – 2000. Knowledge, Co-operation, and Conflict*. March 2004.
- 2-2004 Anne Lise Fimreite, Yngve Flo, Tommy Tranvik og Jacob Aars: *Tillit mellom forvaltningsnivåene – sentrale aktors oppfatninger av og holdninger til kommunene*. Juni 2004.
- 3-2004 Rune Hallingstad: Regional styring i lys av foretaksorganiseringen. *En sammenlignende studie av Helse Vest-Norge RHF og Helse Midt-Norge RHF*. September 2004. ATM.
- 4-2004 Håkon Høst: *Kontinuitet og endring i pleie- og omsorgsutdanningene. En studie av utviklingen innenfor utdanningene til hjelpepleier og omsorgsarbeider*. Oktober 2004.
- 5-2004 Sturla Herfindal: *Veien frem til sykehusreformen – En studie av beslutningsprosessen bak lov om helseforetak*. November 2004.
- 6-2004 Astri Andresen, Tore Grønlie and Svein Atle Skålevåg (eds): *Hospitals, Patients and Medicine 1800 – 2000. Conference Proceedings*. November 2004.
- 7-2004 Stig Hellenen: *Kontrollør eller veileder? En studie av policyendring i Arbeidstilsynet 1989–2002*. November 2004.
- 8-2004 Dag Arne Christensen, Tor Midtbø, Hans-Erik Ringkjøb, Lars Svåsand og Jacob Aars: *Ny personvalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Desember 2004.

- 1-2003 Sturle Næss: *Ikke helt etter planen. Dokumentasjonsrapport om hjelpetrengende eldres erfaringer før og etter Handlingsplan for eldreomsorgen*. Mars 2003.
- 2-2003 Kim Ove Hommen: Tilsynsroller i Staten. *En studie av Luftfartstilsynet og Statens Jernbanetilsyn*. Mars 2003.
- 3-2003 Stein Kuhnle and Dzamal Sokolovic: *The Balkans: Searching for Solutions*. March 2003.
- 4-2003 Anne Lise Fimreite (red.): *Styringsystem i storby. Evaluering av styringssystemet i Bergen kommune*. April 2003.
- 5-2003 Ingrid Helgøy og Bodil Ravneberg: *Byråkrat, sosialarbeider eller innovatør? Organiserings betydning for utvikling av yrkesroller i sosialtjenesten*. Mai 2003.
- 6-2003 Anne Homme: *Skolen som styringsarena? Lokalt handlingsrom og gjennomføringen av Reform 97*. Mai 2003.
- 7-2003 Dag Stenvoll: *Politisk argumentasjon. En analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945–2001*. Juni 2003.
- 8-2003 Anne Lise Fimreite: *Der hvor intet er, har selv keiseren tapt sin rett! Om lokalt folkestyre og rettigheter*. Juni 2003.
- 9-2003 Sturle Næss: *I tøffeste laget? Dokumentasjonsrapport om arbeids situasjonen til ansatte i pleie- og omsorgstjenesten*. Juni 2003.
- 10-2003 Sven Atle Skålevåg: *Fra normalitetens historie. Sinnssykdom 1870–1920*. Juli 2003.
- 11-2003 Simon Neby: *Interessekonflikt, kommunikasjonssvikt og kulturkollisjon. En studie av fusjonen mellom Telia og Telenor*. Juli 2003.
- 12-2003 Birte Bjørkelo: *The Power of Learning in the Global Age – The World Bank and Environmental NGOs*. October 2003. The Globalization Program.
- 13-2003 Ingrid Hagen: *Global konkurranse og lokal fleksibilitet. Omstillinger og fleksibilitetsstrategier i en norsk elektronikkbedrift*. Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.
- 14-2003 Mariann Moberg: *Engasjement og trygghet i et mer globalisert arbeidsliv. En studie av endringsprosesser i et multinasjonalt konsern i lys av trekk ved den nye kapitalismens ånd*. Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.
- 15-2003 Harald Grimen and Kari Tove Elvbakken (eds): *Cultural Perspectives on Risk, Preventive Medicine and Health Promotion*. October 2003.
- 16-2003 Synnøve Serigstad: *Samordning og samfunnstryggleik. Ein studie av omorganiseringa av den sentrale tryggleiks- og beredskapsforvaltninga i Noreg i perioden 1999–2002*. Desember 2003.
- 17-2003 Kurt Brekke, Astrid Grasdahl, Tor Helge Holmås, Frode Steen og Kjell Sunnevåg: *Evaluering av ny apoteklov og indeksprissystemet*. Desember 2003. HEB.

- 1-2002 Agnete Vabø: *Mytedannelser i endringsprosesser i akademiske institusjoner*. November 2002.
- 2-2002 Svanaug Fjær og Liv Johanne Syltevik: *Omsorg, tid og penger for likestillingens frontløpere. Sluttrapport fra evalueringen av reformen for enslige forsørgere*. November 2002.
- 3-2002 Hege Søreng: *Revitalisering av Stortingets kontrollaktivitet? En studie av oppmerksomhet i Stortinget mot kontroll med forvaltningen 1989–1999*. Desember 2002.

Valg av ordfører ved supplerende stemmegivning

En empirisk analyse av ordførervalgene i 48 norske kommuner i 2007

Parallelt med kommunestyrevalgene høsten 2007 ble det gjennomført forsøk med direkte valg av ordfører i 50 kommuner. I 48 av disse kommunene ble ordføreren valgt ved hjelp av supplerende stemmegivning (SV). SV er et preferansesystem, der ideen er at velgerne ved å rangere to kandidater på stemmeseddelen skal få innflytelse på hvem som til slutt vinner valget. Det knyttet seg først og fremst to forventinger til SV: a) valgmåten skulle bidra til å velge ordførere med bred velgeroppslutning (sammenliknet med flertallsvalg), og b) valget av ordfører skulle skje med en valgordning som var enkel å bruke for velgerne. De empiriske analysene i rapporten ser nærmere på hvorvidt forventningene ble innfridd.

Flertall av ordførerne (27) ble valgt med mer enn halvparten av første- og andrestemmene. 15 av disse oppnådde dette flertallet allerede etter opptellingen av førstestemmene. 3 av de 48 ordførerne ville ikke blitt valgt hvis ordførerkandidatenes andel av førstestemmene hadde blitt lagt til grunn. I gjennomsnitt fikk de direktevalgte ordførerne oppslutning fra i overkant av 51 prosent av stemmene. Det er videre sannsynlig at andre valgmåter, som alternativ stemmegivning (full rangering av kandidatene) eller omvalg mellom de to toppkandidatene, kunne gitt andre vinnere. Det er argument for at flere av de 21 ordførerne som ble valgt med under halvparten av stemmene ikke hadde bred velgerstøtte. SV gir (som forventet) ingen garanti for at det velges ordførere med en majoritet (over halvparten) av bak seg. SV gjør det også mulig å velge ordførere som har en majoritet av velgerne mot seg.

Over halvparten av velgerne benyttet seg av muligheten til å krysse for to kandidater. Et stort flertall av velgerne stemte på en av de to toppkandidatene, enten med første- eller andrestemmen. Velgere som ga en førstestemme til en kandidat som ble eliminert i første opptellingsrunde hadde det noe vanskeligere. I gjennomsnitt tilhørte 30 prosent av velgerne denne gruppen. Nærmere 60 prosent av stemmesedlene til denne velgergruppen kunne ikke overføres til de to finalekandidatene. Her var det stor variasjon kommunene imellom. Analyse tyder på at det først og fremst var avstanden mellom de to toppkandidatene som påvirket antallet effektive (overførbare) andrestemmer. Velgerne ser med andre ord ut til å ha vært mer villige til å gi andrestemmen til en av de to toppkandidatene i kommuner der konkurransen mellom de to var tett. Resultatene tyder på at partisystemet i kommunene gir velgerne god hjelp på veien i ordførervalget. Svært mange ga ordførerstemme til ett av de partiene som lå nærmest det de stemte på i kommunestyrevalget.

Dag Arne Christensen er dr.philos og forsker II ved Rokkansenteret. Jacob Aars er dr.polit og forsker I ved Rokkansenteret.

ISBN 13: 978-82-8095-054-3

ISBN 10: 82-8095-054-0

ISSN 1503-4844